

ЗМІСТ

Держава і освіта

- Василь Кремень*. Підсумки минулого навчального, завдання на рік новий 4
- Інтерв'ю редакторів* педагогічних видань з Міністром освіти і науки України 5,7,9

Інноваційна школа

- Державні стандарти: роздуми, пропозиції**
- Круглий стіл*. Обговорюємо проект Державного стандарту базової середньої освіти 20
- Лілія Гриневич*. Зовнішнє тестування в Україні: експериментальне впровадження 29
- Олена Локишина*. Стандартизоване оцінювання навчальних досягнень учнів: світові підходи 37
- Анатолій Сиротенко*. Ще раз про стандарти шкільної освіти 40
- Богдана Біляк, Орися Дуда*. Профільне навчання в загальноосвітніх навчальних закладах 44
- Наталія Гонтаровська*. Концепція проекту «Інтегрована система освіти» 48

Педагогіка школи

- Борис Ворник, Костянтин Талалаєв*. Формування навичок безпечної поведінки підлітків 54
- Наказ МОНУ «Про Всеукраїнський огляд-конкурс на кращий стан фізичного виховання в навчальних закладах України»* 58
- Історія педагогічних бібліотек**
- Павла Рогова*. Забезпечення інформаційних потреб вчителів: тенденції розвитку освітянських бібліотек 59
- Положення про мережу освітянських бібліотек МОНУ та АПН України* 64

Управління школою

- Ганна Тимошко*. Готовність майбутнього керівника до управління ЗНЗ: етапи формування 68
- До 85-річчя В.О. Сухомлинського**
- Василь Сухомлинський*. Чинники творення педагогічного колективу 76
- Громадсько-державна система управління і Василь Сухомлинський. — *Інтерв'ю з академіком-секретарем АПН України Ольгою Сухомлинською* . . . 82

ДИРЕКТОР ШКОЛИ ЛІЦЕЮ ГІМНАЗІЇ

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ**

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 3826 від 22 листопада 1999 р.

**ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНИХ
ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК**
Постанова Президії

БАК

У К Р А І Н И

№ 5 — 05/4 від 11 квітня 2001 року

Голова Редакційної ради

Василь КРЕМЕНЬ

Головний редактор

Ольга ВИГОВСЬКА

Літературна редакція та
коректура

Олег БАКУН

Тетяна ГЕЛБУТІВСЬКА

Галина ПЛОХАТНЮК

Верстка

Владислав ЗАХАРЕНКО

Відповідальний редактор

Тетяна ГОДЕЦЬКА

Фотокореспондент

Наталія БОЙКО

Адреса редакції

01033, Київ-33, а/с 116

E-mail: director@oldbank.com

© О.Виговська, ідея та концепція
© О.Виговський, дизайн та оформлення
© «Директор школи, ліцею, гімназії», 2003

ЗАСНОВНИКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.П. ДРАГОМАНОВА
ВИДАВНИЦТВО
«ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Передплатні індекси:

22953

23974

Члени Редакційної ради

Віктор **АНДРУЩЕНКО**
Ірина **БАРМАТОВА**
Марія **БАРНА**
Іван **БЕХ**
Надія **БІБІК**
Володимир **БОНДАР**
Тетяна **БОРЗЕНКОВА**
Маріана **БОСЕНКО**
Людмила **ВАЩЕНКО**
Борис **ГАДЗЕЦЬКИЙ**
Микола **ГУЗИК**
Ірина **ГОРЕЦЬКА**
Лідія **ДАНИЛЕНКО**
Євгенія **ДЕМЧЕНКО**
Петро **ДМИТРЕНКО**
Володимир **ДОВГОПОЛІЙ**
Лілія **ДОНСЬКА**
Олександра **ДУБОГАЙ**
Олександр **ДУСАВИЦЬКИЙ**
Ольга **ЗАЙЧЕНКО**
Валентин **ЗАЙЧУК**
Іван **ЗЯЗЮН**
Олександр **ЛЯШЕНКО**
Людмила **КАЛІНІНА**
Юрій **КУЗНЕЦОВ**
Василь **МАДЗІГОН**
Сергій **МАКСИМЕНКО**
Юрій **МАЛЬОВАНІЙ**
Валентин **МОЛЯКО**
Григорій **НАУМЕНКО**
Віктор **ОГНЕВ'ЮК**
Іван **ОСАДЧИЙ**
Надія **ОСТРОВЕРХОВА**
Оксана **ПЕЧУРА**
Валентин **РОМАНЕНКО**
Світлана **РУДАКІВСЬКА**
Олександра **САВЧЕНКО**
Володимир **СКИБА**
Анатолій **СОЛОГУБ**
Юрій **ТРОФІМОВ**
Геннадій **ФЕДОРОВ**
Василина **ХАЙРУЛІНА**
Наталія **ЧЕПЕЛЄВА**
Олена **ЧИНОК**
Микола **ШКІЛЬ**

Школа і молодий вчитель: підготовка кадрів

Роздуми про вчителя. — *Інтерв'ю*
з ректором НПУ ім. М.П. Драгоманова **86**

Чи прийдуть сильні випускники у школу? —
Інтерв'ю з ректором Луганського педагогічного
університету ім. Т.Г. Шевченка **92**

Професіоналізм на управлінській вертикалі. —
Інтерв'ю з заступником голови районної
держадміністрації Голосіївського району м. Києва . . . **94**

Наші ювіляри **100**

ЕКСКЛЮЗИВ

Ваші запитання — відповіді МОНУ **102**

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 12.06.2003 р. № 363. . . . . **104**

Положення про загальноосвітню школу-інтернат
та загальноосвітню санаторну школу-інтернат . . . **104**

Додаток до Положення. Показання та протипо-
казання для направлення дітей до загально-
освітніх санаторних шкіл-інтернатів **111**

Товари і послуги для закладів освіти

Безкоштовний Інтернет для закладів освіти . . . **46,47**

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова
(протокол № 13 від 19.06.2003 р.)

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ В ЖУРНАЛІ «ДИРЕКТОР ШКОЛИ, ЛІЦЕЮ, ГІМНАЗІЇ»

1. Статті мають бути написані спеціально для часопису «Директор школи, ліцею, гімназії» (ніде раніше не друкovanі і не надіслані до інших видань). Наукові статті повинні відповідати вимогам ВАКУ до наукових праць.

2. Редакція лишає за собою право скорочувати, редагувати статті, а також вносити зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування несуть відповідальність автори.

4. Статті приймаються у вигляді файлів текстового редактора MS Word for Windows електронною поштою або на дискетах 3,5".

Електронна пошта редакції: director@oldbank.com

Адреса редакції: 01033, м. Київ, а/с 116.

5. Дискети, рукописи, малюнки, фотографії та інші матеріали, надіслані до редакції, не повертаються.

6. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися авторською довідкою (вказати повне ім'я, по батькові та посаду), стислою анотацією.

Повний або частковий передрук матеріалів журналу «Директор школи, ліцею, гімназії» можливий лише за письмової згоди редакції.

Підписано до друку 25.09.2003. Формат 70x100 1/16.

Папір офсетний. 9,1 умов. друк. арк. Наклад 4200.

Передвидавнича підготовка і видання: **О.С.Виговський**
м. Київ, вул. Жиланська, 1-а.

Свідоцтво: ДК №1021 від 22.08.2002 р.

Друк: Акціонерне товариство «Книга». Зам. 3—253.

ДЕРЖАВА

І ОСВІТА

“Рішенням колегії ми проголосили новий навчальний “Роком здорового способу життя та фізкультурно-оздоровчої роботи”.

...

Українська середня освіта не втратила свого високого рівня, і якщо дитина прагне здобути якісну освіту — школа дає їй для цього можливості.

...

Нова модель діяльності вчителя — індивідуальна траєкторія навчання.”

Василь Кремень

Держава
і освіта

ПІДСУМКИ МИНУЛОГО НАВЧАЛЬНОГО, ЗАВДАННЯ НА РІК НОВИЙ

Стаття підготовлена за доповіддю Міністра освіти і науки України В.Г.Кременя на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України 21 серпня 2003 року “Підсумки розвитку загальної середньої і професійно-технічної освіти у 2002-2003 навчальному році та завдання на 2003-2004 навчальний рік, що впливають з послання Президента України до Верховної Ради України, Національної доктрини розвитку освіти та Програми діяльності Кабінету Міністрів України”

**Василь
КРЕМЕНЬ**

Міністр освіти
і науки
України,
Президент
АППН України

Найважливі-
ший кон-
цептуаль-
ний підсумок
2002-2003 нав-
чального року –
це те, що, завдя-
ки підтримці
Президента Ук-
раїни, Прем'єр-
міністра, віце-
прем'єр-міністра
з гуманітарних

питань, завдяки
створеній Верховною Радою
України законодавчій базі,
і, звичайно ж, завдяки под-
вижницькій праці всіх осві-
тян, **вдалося закріпити позитивні тенденції й динаміку розвитку освіти.**

Зупинюся на концептуальних питаннях.

Перше. За ініціативою Президента України, рішенням Уряду здійснено найбільше за роки незалежності України підвищення оплати праці освітян: з **1 травня – на 17,9%**, а з **1 липня – на 12,1%**. Активну і, водночас, реалістичну позицію в цих питаннях займала галузева профспілка. І я хотів би широко подя-

кувати їй за це.

Як відомо, 2002-2003 навчальний почався з переходу до стовідсоткової виплати надбавок за педстаж, преміальних та оздоровчих – згідно зі ст.57 “Закону України про освіту”.

Хоча й сьогодні ми повинні констатувати, що рівень оплати праці освітянина, науковця далеко не відповідає ні значенню їхньої роботи, ні її складності, ні, тим більше, напруженості.

І нам приємно, що вирішення цих та інших проблем освіти знайшло достойне місце в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, схваленій Верховною Радою України.

Друге. Уперше за останні роки місцевим органам виконавчої влади та місцевого самоврядування вдалося охопити дошкільною освітою більше (на 5 відсотків) дітей.

Залучення дітей старшого дошкільного віку до суспільного виховання – надзвичайно важлива справа; це дозволяє максимально ефективно, з урахуванням віко-

вих особливостей, здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив на формування особистості дитини.

Третє. Розширено можливості для задоволення різноманітних освітніх потреб громадян.

Розвивалася, хоча й не настільки динамічно, як того вимагає впровадження профільного навчання у старшій школі, мережа ліцеїв, гімназій, колегіумів. Їх кількість минулого навчального року, порівняно з роком попереднім, зросла майже на сотню.

Оптимізовано і мережу й контингент спеціальних навчальних закладів для дітей з особливими потребами, в яких спеціальну освіту здобувають майже **60 тисяч** дітей. Суспільство зобов'язане дати цим дітям тепло й увагу, створивши їм умови і в громадських місцях, і на транспорті, і в навчальних закладах. За великим рахунком, ставлення до інвалідів – то віддзеркалення морального здоров'я суспільства.

Четверте. Забезпечено реалізацію чергового етапу переходу загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру та 12-річний термін навчання.

Низкою постанов Кабінету Міністрів України розроблено необхідну нормативно-правову базу для функціонування дошкільної і початкової освіти. Минулого навчального особливу увагу Міністерства, місцевих органів управління освітою приділено другокласникам. Для підвищення ефективності навчального процесу в других класах завчасно розроблено й над-

ІНТЕРВ'Ю РЕДАКТОРІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИДАНЬ З МІНІСТРОМ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Василем Кременем

– Василю Григоровичу, розкажіть, будь ласка, в чому суть профільної освіти у старших класах.

Бачите, у нас одноманітна середня школа традиційно йде з першого по одинадцятий клас, як правило, усі діти в однаковому обсязі вчать одні й ті самі предмети. У більшості ж країн світу старша школа, а це три заключні класи, є профільною. Скажімо, школа триває 9 років, а 10-12 класи – це вже ліцейні класи; це навіть не школа, а ліцей. Один ліцей, скажімо, математичної спрямованості, другий – гуманітарної, третій – педагогічної, четвертий – фізкультурно-професійної спрямованості...

Так ось, у майбутньому ми теж повинні перейти до такого ж. Щоб дитина, скінчивши 9 класів, базу середню школу, мала можливість уже відповідно до своїх здібностей, нахилів, планів на життя вибрати той чи інший профіль у навчанні. Безумовно, вмиг цього зробити не можна, й окрім створення ліцеїв будемо досить активно в цьому навчальному році заохочувати додаткове вивчення тих чи інших предметів в окремих класах за бажанням дітей.

– Скажіть, будь-ласка, Ви говорили про експериментальне застосування особистісно-орієнтованого навчання. Що це значить?

Я порекомендував поїхати в Южне, у школу пана Гузика, члена кореспондента Академії педагогічних наук України. Мова йде про те, щоб не "стригти" під один гребінець усіх діточок у класі, а створити можливість для вчителя орієнтуватися в навчальному процесі на рівень розвитку кожної дитини, і це дозволить окремим дітям навіть закінчити середню школу раніше, іншим дітям – вчасно; дозволить заохотити дитину до успіху, який буде не тільки у формі оцінювання, але і в формі переведення з класу в клас. Я думаю, що майбутнє стосовно талановитих дітей значною мірою полягає і в такій роботі.

– Тобто з цього навчального року цей експеримент проходитиме у деяких школах чи ні?

Так, сподіваємося, що крім школи в Южному матимемо і в інших областях такі, для початку, експериментальні класи. Це дуже серйозно – перейти до особистісно-орієнтованої педагогіки, бо потребує не тільки певних додаткових фінансових затрат, але й певної підготовки вчителя. Тому це можна робити лише на рівні деяких учителів.

– Василю Григоровичу, Ви говорили про ставище з державною мовою в навчальних закладах, а як Ви ставитеся до пропозиції деяких депутатів, в тому числі й Петра Толочка, вивчати російську літературу в рамках курсу "Література й мистецтво східних слов'ян"?

Треба вивчити це питання. Тому що будь-які знання це добре, і ми широко вітаємо всі знання, але навчальний план, як кажуть в народі, не гумовий і не розтягується, тому потрібно подивитися, чи є можливість це зробити... Тим більше, що сьогодні на Колегії Міністерства говорили про перевантаження дітей.

(Продовження на с. 7)

руковано нові навчальні програми, понад 5 мільйонів примірників підручників.

Безумовне наше досягнення – стовідсоткове забезпечення учнів перших-других класів підручниками й навчальними посібниками. За новою програмою підготовлено і видано підручники та навчальні посібники для учнів третього класу; до початку нового навчального – всіх третьокласників буде повністю забезпечено новими підручниками.

Загалом, для початкової школи підготовлено сорок нових навчальних програм; вивчення всіх предметів забезпечено навчальною літературою повністю.

П'яте. У більшості регіонів України вдалося досягти певної гармонізації в навчанні дітей державною мовою та мовою національних меншин. Але поле діяльності у цій вразливій сфері залишається широким.

Шосте. 2002-2003 навчального року Міністерство, уникнувши механічного запозичення зарубіжних технологій, розробило й апробувало національну модель незалежного, “зовнішнього” тестування навчальних досягнень одинадцятикласників. Допоміг нам у цьому Міжнародний фонд “Відродження”.

Результати тестування з математики й історії, в якому на добровільних засадах взяли участь понад 4.300 учнів із 670-ти шкіл Києва, Львівської, Одеської, Харківської областей зареєстровано їм і як державну підсумкову атестацію за школу, і як вступний екзамен до вищого навчального закладу.

Ми інколи, як то кажуть, любимо посипати голову попелом, нарікаючи на школу за нібито низьку якість освіти. Зовнішнє тестування засвідчило, що навіть без спеціальної до нього підготовки, в умовах нової процедури 87% учнів отримували бали високого і достатнього рівнів – з історії та 62% – з математики.

Звісно, у тестуванні участь брали переважно діти, які, хоча спеціально й не готувалися, але – сильні з цих

предметів. І все ж, **результати засвідчили: українська середня освіта не втратила свого високого рівня, і якщо дитина прагне здобути якісну освіту – школа дає їй для цього можливості.**

Крім того, запровадження такої прозорої системи дозволить викоренити й корупцію під час вступних іспитів до вищих навчальних закладів, на що вказано в недавньому Дорученні Президента України Л.Д.Кучми. **Це нововведення сприятиме також більшій наступності між загальною середньою та вищою освітами, зниженню рівня перевантаженості учнів тощо.**

Загалом, мова має йти про створення загальнодержавної системи моніторингу, наукового обґрунтованої оперативної інформації про стан реалізації Національної доктрини розвитку освіти і Державного стандарту, виявлення факторів, що найбільше впливають на ефективність навчання. Результати моніторингового дослідження повинні використовуватися для порівняння якості загальноосвітньої підготовки наших учнів з міжнародними стандартами, а також для прогнозування розвитку освіти.

За умов належного фінансування це можна здійснити в найближчі п'ять років.

Сьоме. Практично створено систему роботи з науково, творчо і спортивно обдарованою учнівською молоддю. Свідчення цього – об'єктивні показники, зокрема результати участі у міжнародних, всеукраїнських учнівських олімпіадах, творчих конкурсах, Малій академії наук України, Так, на олімпіадах міжнародного рівня наші представники вибороли майже два десятки медалей.

Восьме. Стосується активізації протягом минулого навчального року співпраці з громадськими, в тому числі й міжнародними, організаціями у сфері освіти – Світовим Банком, Радою Європи, Представництвом ООН, Британською Радою, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Французьким культурним центром, Гете-Інститутом,

Європейським фондом освіти, Лігою українських меценатів, Міжнародним фондом “Відродження” тощо.

Це – справді взаємовигідна співпраця, що сприяє відкритості України, реалізації рішень Дакарського форуму в контексті забезпечення всім мешканцям України рівного доступу до якісної освіти.

Реалізація проектів “Як рівний – рівному”, українсько-канадського проекту в галузі профілактики шкідливих звичок, “Підприємництво у професійній освіті й навчанні” та інших дає велику користь. І цю роботу треба посилювати. Адже є підстави сподіватися, що *нинішня співпраця, наприклад, із Світовим Банком дасть надзвичайно суттєву допомогу нашій галузі (йдеться про десятки мільйонів доларів).*

Особливо хочу наголосити: *необхідно долати пасивність, очікувальну позицію окремих керівників навчальних закладів, які не виявляють ініціативи в пошуку партнерів для розв’язання проблем, не використовують потенціал взаємодії з місцевими громадами.*

Як позитивний приклад назву Львівську та Івано-Франківську області, де силами громад зводять нові школи.

Тому просив би заступників керівників держадміністрацій та керівників освіти і науки: *вимогливіше добирайте керівників навчальних закладів. Освіті потрібні компетентні, ініціативні, ділові керівники!*

Необхідна передумова модернізації освіти – співпраця із засобами масової інформа-

(Продовження, початок на с.5)

– Як оцінюєте в цілому цьогорічну вступну кампанію до вищих навчальних закладів?

– Позитивніше, ніж попередню. Прийняли більше студентів за державним замовленням. Три роки поспіль збільшуємо це число, за три роки збільшили прийом на 15 відсотків. Надали можливість усім бажаючим вступити за власні кошти до найкращих університетів. І це теж позитивно, якщо орієнтуватися на “гарячу лінію” телефону, що постійно працювала. І скарг чи претензій до вступників, до екзаменаційних комісій, до керівництва було значно менше. Хоча, на превеликий жаль, я не задоволений станом організації вступної компанії.

– Ви говорили про невідповідність вступних білетів до шкільної програми. У чому вони полягають і як з цим боротися? Тобто у вищих навчальних закладах вимоги завищують навмисно?

– На жаль, так. У деяких вищих навчальних закладах помітна тенденція до завищення вимог до вступників. Ми вважаємо це неправильним. Безумовно, повинен бути добір найкращих, але цей добір треба здійснювати в рамках шкільної програми. У рамках державних стандартів саме шкільної освіти. Невдовзі ми конкретно перевіримо більш як 10 вищих навчальних закладів.

– Як щодо найпопулярніших спеціальностей, змінилося щось у новому навчальному?

– Так, тенденція до зниження популярності права, економічних дисциплін триває, як і минулого року. Водночас, підвищується попит на інформатику, інженерні спеціальності, особливо в тих сферах, що почали працювати більш-менш успішно. Тому ми збільшили цьогорік державне замовлення саме на спеціальності інженерні. Це – своєчасний відгук на потреби суспільства.

– Міністр соціальної політики сказав, що міністерством буде пророблятися саме це питання, щоб не було зайвих спеціалістів.

– Проблема планування підготовки спеціалістів-студентів існує, і тут потрібно поліпшувати технологію визначення перспективних потреб, у тому числі разом з Міністерством праці і соціальної політики. Ми співпрацюємо і будемо співпрацювати разом з Мінекономіки, але потрібно мати ще й наступне. Справді, якщо людина вчиться за рахунок Держави, то Держава повинна орієнтуватися на майбутні потреби жорсткіше. Якщо дитина входить до університету і приносить кошти батьків на навчання, то університет, безумовно, повинен вести роз’яснювальну роботу, але якщо людина хоче стати юристом, то вона цілком має право це зробити навіть тоді, коли ризикує в майбутньому не бути працевлаштованою.

Загалом, вища освіта в сучасному світі – не тільки засіб підготовки фахівців, як було завжди. Вища освіта невпинно стає все більш обов’язковим етапом у розвитку дитини, особистості. Від цього, власне, залежить і рівень розвитку самої країни. Сьогодні за кордоном панує думка: країна, яка не має 50-60 відсотків людей з вищою освітою серед зайнятого населення, – не може бути конкурентоспроможною. І тим критикам, які часто кажуть на нашу адресу, що у нас багато студентів, відповім так: *у Канаді серед працюючих 63 відсотки – люди з вищою освітою.* Це – одне. І друге: в кожній людині життя – одне, якщо вона в 18-20 років не стала студентом, вона *напевно чи відбудеться повною мірою, і як людина, і як фахівець.*

Тому давайте працювати, орієнтуючись на потреби і держави, і економіки, і – неодмінно! – на потреби самої людини.

(Продовження на с.9)

ції, які будучи нашими добрими партнерами, вже чимало зробили і, без сумніву, зроблять для повернення уваги громадськості до освіти.

Дев'яте. Адаптованість профтехосвіти до ринкових умов. Нині треба виявляти гнучкість у запровадженні вивчення нових професій, створення умов для більшої мобільності випускників на ринку праці. Так, в останні роки досить популярні професії агента з організації туризму, механіка з ремонту та обслуговування лічильно-обчислювальних машин, оператора комп'ютерного набору, автослюсаря, товарознавця, з комерційної та будівельної справи. Такі фахівці, як правило, отримують робоче місце.

Майже втричі зросли обсяги навчально-виробничої діяльності професійно-технічних навчальних закладів. Зокрема, лише **минулого року в майстернях і господарствах училищ вироблено продукції, надано послуг на 33 мільйони гривень.** Для порівняння скажу, що рік тому ця цифра не перевищувала **18-ти мільйонів.** З нового навчального в більшості професійно-технічних навчальних закладів впровадимо новий курс: "Підприємницькі підходи в новому економічному середовищі".

Десяте. Досвід попередніх років переконливо доводить: *успіх модернізації національної системи освіти значною мірою залежить від точного і своєчасного виконання прийнятих рішень, від Указів і Доручень Президента України, Постанов та Розпоряджень Уряду, Рішень Верховної Ради, а також виконання кожним освітянським колективом власних рішень, взаємодії з парламентським Комітетом з питань науки і освіти, іншими міністерствами й відомствами, Національною академією наук, АПН України.*

Взагалі, хочу сказати, що на засіданні Кабінету Міністрів, де спеціально слухалося питання підготовки до нового навчального року, була сувора, жорстка розмова. Водночас, Кабінет Міністрів продемонстрував турботу про освіту – було прийнято 17 (!) ду-

же важливих постанов. І ми щиро вдячні Прем'єр-міністру Віктору Федоровичу Януковичу і Віце-прем'єр-міністру Дмитру Володимировичу Табачнику за постійну увагу до нашої галузі.

Під час нещодавнього (відбувся на Волині) Всеукраїнського семінару начальників обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь освіти і науки, на якому розглядалися питання підготовки до нового навчального року, його учасники вкотре *переконалися, що стабільність кадрів на обласному щаблі – запорука стабільного розвитку освіти в регіоні.* Прикладом цього може бути тісна взаємодія начальника управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації Івана Васильовича Дзямуліча з обласною держадміністрацією, облрадою, іншими структурами. Водночас, *повсякчасна заміна керівників освіти в ряді областей породжує ситуацію, коли людина, щойно увійшовши в курс справи, замінюється іншою. Зрозуміло, ні про який досвід чи наступність у такому випадку говорити не доводиться...*

Лише за тісної взаємодії й співпраці з органами державної влади та самоврядування, громадськості освіта по-справжньому стане пріоритетом для кожного громадянина, загально-суспільною справою. Тим більше, що наведені вище позитивні підсумки не є свідченням безпроблемності нашої галузі.

Зупинюся на ряді аспектів, що потребують невідкладного вирішення. Серед найважливіших завдань хочу привернути увагу до тих, які мають стратегічне значення.

Навчальний заклад як школа здоров'я. Найголовнішим пріоритетом було і залишається здоров'я і фізичний розвиток дітей. Про важливість цього питання наголошено в шостому розділі Національної Доктрини розвитку освіти.

Рішенням колегії ми проголосили новий навчальний "Роком здорового способу життя та фізкультурно-оздоровчої роботи".

Аналіз стану фізкультурно-оздоровчої роботи у навчально-виховних закладах свідчить про позитивні зміни в поліпшенні цієї діяльності. Кількість учнів, залучених до всіх видів фізкультурно-оздоровчих занять дещо зросла і в загальноосвітніх, і в професійно-технічних навчальних закладах, але це не усуває проблеми. Адже в цілому менше 10% учнів регулярно займаються фізкультурою і спортом. Понад половина дітей, на превеликий жаль, має незадовільну фізичну підготовку. Швидко поширюються шкідливі звички.

Потребує вирішення питання перебування в дошкільних закладах та навчання у школах ВІЧ-інфікованих дітей, кількість яких зростає.

З метою прищеплення навичок здорового способу життя Міністерство запровадило в початковій школі предмет "Основи здоров'я". На виконання Закону України про фізичну культуру і спорту, Указу Президента України про додаткові заходи по забезпеченню розвитку освіти в Україні **майже в 65% шкіл** та у 14% професійно-технічних навчальних закладів запроваджено **три уроки фізкультури**. Важливе значення у формуванні в учнів основ здорового способу життя, підвищення рівня їх фізичної підготовленості відіграє організація фізкультурно-оздоровчої роботи. З метою її активізації відповідний структурний підрозділ Міністерства розробив систему організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи в навчальних закладах, впровадження якої розпочнеться з нового навчального року. Проведено цілий ряд національних змагань. Українські школярі гідно виступили на Всесвітній гімназії у Франції, на чемпіонатах Європи, світу.

Звісно, неможливо переоцінити значення для здоров'я школярів і престижу України спортивних змагань, але не менш важливо повернути у школи проведення на якісно новому рівні єдиного рухового режиму, фізичних вправ із музичним супроводом, зняття статичних перевантажень

шляхом організації рухової діяльності на перервах.

Власне, кожен навчальний заклад мусить бути школою здоров'я за всіма параметрами, у тому числі й за місцями особистої гігієни учнів. Стан цих приміщень, багато з яких усе ще розташовані не в приміщенні школи, часто не відповідає ні санітарним нормам, ні уявленням про загальну культуру.

Як відомо, здоров'я дітей залежить від багатьох чинників. Найперше, що ми повинні зробити для збереження здоров'я учнівської молоді і для більш ефективного інтелектуального розвитку дитини, – модернізувати зміст загальної середньої і професійно-тех-

– Скажіть будь-ласка, цього року є борги із заробітної плати?

– На 18 серпня була заборгованість по зарплаті в розмірі 2 мільйони гривень (не враховуючи заборгованості по відпускних). Уже під час роботи Колегії ми отримали письмове запевнення, в тому числі і з Автономної Республіки Крим, що там немає жодної гривні заборгованості. Ми за день-два перевірили ще 6 областей, де була заборгованість і, переконаний, разом з облдержадміністраціями виконаємо доручення Президента зустріти 1 вересня без найменшої заборгованості. Її не буде.

– Пане міністр, як Ви оцінюєте готовність українських шкіл до початку нового навчального року?

– Відповідь на це питання може бути діалектична. З одного боку, в цьому році, на мій погляд, краще підготовлено систему освіти до початку нового навчального року. Це можна було б прорахувати і в таких речах, як кількість виданих підручників, готовність матеріально-технічної бази до навчання, готовність системи освіти в цілому з точки зору виплати заробітної плати, відпускних... Водночас, є проблеми, які не можна вирішити водночас. Це проблеми матеріально-технічного наповнення навчального процесу. Це – хімічні, фізичні кабінети, лабораторії. Комп'ютеризація... Ви, певне, бачили на виставці привезені німцями сучасні прилади в освіті...

Проблеми ці, безумовно, перейдуть, на превеликий жаль, і на наступний навчальний рік. Але їх треба буде вирішувати якомога динамічніше.

нічної освіти, розвантаживши його від надмірного інформаційного наповнення.

У загальній середній освіті до кінця календарного року належить завершити розроблення державних стандартів. І на основі їх прискорити розроблення нових навчальних планів та програм. Усі передумови для цього є, оскільки левову частку роботи вже виконано. Ми співпрацюємо в цьому питанні не лише з АПН, але й Національною академією наук України, і сподіваємося, що ця співпраця буде ще тіснішою.

Відстає від динамічних змін в економіці осучаснення змісту професійного навчання, що значно знижує його якість. Дотепер не розроблено державних стандартів професійно-технічної освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 року, якою визначено вимоги до державних стандартів професійно-технічної освіти і методичні рекомендації з їх розробки – то лише перші кроки. Для розв'язання цієї проблеми найближчого навчального року необхідно використати всі ресурси й можливості, об'єднати зусилля фахівців, науковців, роботодавців.

Новий зміст освіти повинен знайти втілення в сучасних, доступних і цікавих учням, підручниках. Прийнята Кабінетом Міністрів постанова про розроблення, випуск і придбання підручників й створення Інституту навчальної літератури – надзвичайно своєчасна в справі “підручникотворення”.

Нового навчального року необхідно створити й видати нові підручники не лише для четвертого, але й для п'ятого класу. Це спричинено необхідністю мати запас часу. Щонайменше два роки для написання підручників для шостого класу і далі планомірно готувати їх для наступних класів. **Якість навчальної книги – це головний і єдиний критерій, за яким відбиратимуться і рекомендуватимуться для використання в навчальному процесі рукописи підручників.** Міністерство вже затвердило положення про конкурс навчальної літератури та критерії їх відбору, які, на наш по-

гляд, повністю усунуть можливість суб'єктивізму в цій важливій справі.

Паралельно із створенням сучасних підручників необхідно готувати й сучасні педагогічні кадри, адже головні дійові особи навчально-виховного процесу – учні й педагоги.

Сьогодні, на жаль, *залишається вакантними 1828 ставок педагогічного персоналу в дошкільних навчальних закладах, 7125 – у загальноосвітніх школах, з них 62% – у сільських.*

Найбільше вакансій в Автономній Республіці Крим – 864, на Київщині – 765, Харківщині – 676, у Севастополі – 295. Хочу привернути увагу і начальників обласних управлінь освіти, передусім, інших представників областей: у кожному з цих регіонів, як і в інших, є один-два педагогічних університети, або класичний університет, який готує спеціалістів для школи. **Подивімося, наскільки область зацікавлює молодих людей їхати в село, де немає вчителя, взагалі до школи в іншій місцевості.** Кабінет Міністрів України прийняв постанову, що передбачає збільшення цільового прийому молоді з сільської місцевості до педагогічних вищих навчальних закладів з 25 до 50 відсотків. Це, на наш погляд, створить кращі умови для вирішення проблем сільської школи.

Питанню підготовки та післядипломної освіти педагогічних працівників чимало уваги було присвячено на недавніх семінарах в Умані і на Волині. Зокрема, звучала думка про те, що *головним критерієм відбору на педагогічні спеціальності мають бути не екзамени з того чи іншого предмету, а з'ясування наявності необхідних якостей для роботи з дітьми.*

Ініціатором впровадження нових підходів до підготовки вчителя цілком може стати Національний педагогічний університет ім. Михайла Драгоманова з його багатими традиціями і потужним кадровим потенціалом. Про заслуги цього навчального закладу свідчить присвоєння високого звання “Героя України” проректорові університету, директорові універси-

тетського Інституту мистецтва Ана-толію Тимофійовичу Авдієвському. *А якщо конкуренцію драгоманівцям складуть (а вони обов'язково складуть, бо в багатьох питаннях ідуть уперед) такі педуніверситети як Харківський, Тернопільський, Луганський та інші, то змагання за якість підготовки педагогічних кадрів піде тільки на користь.*

Але, як відомо, з отриманням диплома освіта вчителя не завершується, тому слід звернути увагу на методичний супровід діяльності вчителя, який повинен здійснювати методичні кабінети управлiнь і відділів освіти.

Скажу прямо: поки що це перебуває на низькому рівні.

Замість надання допомоги, полегшення праці вчителя методичні служби часто змушують (причому, незаконно!) робити "самоузагальнення" досвіду, складати всілякі плани та звіти. Думаю, що слід серйозно вивчити питання про перенесення ваги в роботі з учителем на освітянські спілки та методичні об'єднання, посиливши координуючу роль методичних кабінетів.

Останнім часом, на наш погляд, поліпшив свою роботу Центральний і більшість обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, але, щиро кажучи, повною мірою забезпечити потреби вчителя вони не змогли.

Державна програма "Вчитель" передбачає комплекс заходів, але вона не може охопити всі без винятку аспекти. Особливо це стосується підготовки вчителя не з окремого предмета, а з цілої освітньої галузі, для роботи в сільській школі, до взаємодії вчителів початкової та основної школи тощо.

Особливо актуальне питання добору кадрів керівників навчальних закладів. Практично необмежене коло обов'язків директора школи чи ПТУ при заробітній платі, що часто нижча, ніж у вчителя, породжує ситуацію, коли непросто умовити кваліфікованого педагога з лідерськими задатками, погодитися стати директором.

А, як правило, який директор – така й школа.

Тому необхідно невідкладно переглянути нормативи матеріального і морального стимулювання директорів навчальних закладів з тим, аби праця директора належно й оцінювалася.

Ситуація постійно змінюється. І сьогодні вже, наприклад, скорочення учнівського контингенту породило ситуацію, коли в деяких районах міст окремі вчителі буквально агітують батьків майбутніх першокласників, віддавати дітей саме до них, зваблюючи якимись профільними класами (навіть у початковій школі!), з поглибленим вивченням чи то економіки, чи то інформатики. Як наслідок, перевантаженість, захворюваність дітей.

Аналіз демографічних тенденцій свідчить: на нас чекають серйозні випробування, пов'язані із скороченням контингенту учнів, а відтак і абітурієнтів. Цього року до першого класу прийшло майже 400 тисяч учнів. Раніше ж було як мінімум на 100 тисяч більше. У Міністерстві вже створено робочу групу з вивчення цієї проблеми і вжиття превентивних заходів. Необхідно створити такі групи і в регіонах.

Нова модель діяльності вчителя – індивідуальна траєкторія навчання.

Ми повинні бути наполегливішими і в утвердженні форм навчальної діяльності, що сприяли б індивідуальному розвитку особистості учня. Традиційна класно-урочна система, з її добрим спрямуванням на колективну навчальну діяльність ефективно виконувала своє призначення в індустріальному суспільстві, коли клас був прототипом виробничого цеху, а школа – підприємства. Та час швидко змінився, й інформаційне суспільство для досягнення колективної мети потребує залучення до участі кожної особи в загальній справі. Нова епоха поцінує особистості, які готові й спроможні приймати рішення, відповідати за них у кожній сфері.

Перебуваючи в лещатах так званого "виконання" програми, вчитель

фізично не може дійти до кожної дитини, скорегувати її індивідуальну траєкторію навчання. Відтак, спостерігається зниження інтересу дітей до навчання. Наприклад, за деякими дослідженнями впродовж 1994-1998 років *відсоток учнів, які виявляли послідовний інтерес до навчання, скоротився з 18-ти до 6-ти*, а майже *50% учнів значною мірою втратили інтерес до школи*. Проблема мотивації до навчання в цілому потребує серйозного осмислення й конкретних наукових рекомендацій учених АПН України, науковців вищих педагогічних навчальних закладів, методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти.

За попередні роки багато зроблено для гуманізації освіти: запроваджено позитивне оцінювання навчальних досягнень учнів, скасовано другорічництво за результатами навчання та виставлення оцінки за поведінку. Але треба йти далі.

Педагогічна громадськість вже не перший рік веде мову про доцільність, а б сказав нагально необхідність, *особистісно орієнтованого навчання*. Але далі дискусій та поодиноких експериментів, як, наприклад, Миколи Гузика у місті Южному, справа поки що не зрушила. Натомість *школа вже давно чекає на вчителя, який не просто “проходить” з учнями матеріал, незалежно від того, на якому рівні підготовки перебуває кожна дитина, а вміє організувати індивідуальну роботу з кожним учнем*.

Переконаний: пора, спершу як експеримент, апробувати принципово нову модель, відмінну від класно-урочної, спрямованої на “проходження” тем.

Вчитель працює у класі з дітьми, серед яких є й успішні в навчанні, і ті, які не опанували навіть програму за попередній навчальний рік. Але вчитель орієнтується на виконання програми, а не на індивідуальний темп опанування нею кожного учня.

У тому, *щоб у центр роботи вчителя покласти саме індивідуальну “тра-*

єкторію” навчання й полягас в концептуальному вимірі суть нової моделі.

Міністерство й АПН готові розробити та визначити умови експерименту. Сподіваюся, ідея ця знайде підтримку в регіонах.

Згадувана вище проблема мотивації до навчання учнів — актуальна для основної та, певною мірою, початкової школи і значною мірою втратить свою гостроту в старшій школі з профільним навчанням. На виконання Закону України “Про загальну середню освіту” ми прийняли рішення про необхідність поетапного переходу до профільного навчання в старшій школі на основі розробленої Інститутом педагогіки АПН України Концепції профільного навчання.

Йдеться, власне, про побудову принципово нової середньої освіти, що створить передумови для широкої самореалізації кожної дитини відповідно до її нахилів та уподобань, сприятиме інноваційному розвитку країни.

Міністерство не закликає регіони до “змагання” за найвищі відсотки переведення старшої школи на профільне навчання і не доводить, так би мовити, “до кожного двору” конкретні цифри чи відсотки переходу старшої школи на профільне навчання. *Не підготувавшись, квапитися в цій справі так само неприпустимо, як і зволікати, бо сьогодення потребує реалізації стратегії інноваційного розвитку країни, що є наріжним каменем Програми дій Уряду.*

Такого зростання можна досягти лише на основі інтенсивного технічного і технологічного оновлення виробництва, реалізації інноваційної політики, всебічного розвитку людського потенціалу.

Інноваційний розвиток суспільства може стати реальністю лише за умови підвищення рівня природничо-математичної освіти в загальноосвітній школі.

Починаючи з 2003-2004 навчального року, вивчення математики, фізики, хімії, біології, інформатики тощо повинно стати справді пріоритетним, набути нового практичного змісту і відповідного матеріально-технічного забезпечення. В усякому разі, Мініс-

терство робитиме все можливе для цього.

Хочу звернутися до представників адміністрацій, керівників обласних управлінь — *ми повинні якомога успішніше провести бюджетний процес на 2004 рік*, аби не тільки забезпечити необхідні кошти на заробітну плату, а — обов'язково! — передбачити кошти для закупівлі обладнання, передусім, для вивчення фізики, хімії, біології, не кажучи вже про комп'ютеризацію.

Рівень опанування учнями математики, природничих чи будь-яких інших навчальних дисциплін залежить зовсім не від того чи включено їх до переліку обов'язкових для проходження державною підсумковою атестацією. У багатьох країнах взагалі не існує випускних іспитів. *Корінь проблеми* зовсім не в цьому, а *в доступному й цікавому змісті освіти, наявності якісного навчально-методичного та кадрового забезпечення навчального процесу.*

Сьогодні забезпеченість приладами та обладнанням для проведення практичних робіт з цих предметів становить від 13% до 40%. Не кращою є і ситуація в системі професійно-технічної освіти, що значно ускладнює, а часто і просто унеможливорює індивідуалізацію навчання.

В країні слід налагодити виробництво сучасних навчальних приладів і Міністерство буде всіяко цьому сприяти.

Необхідно суттєво прискорити процес комп'ютеризації освіти. Тут є значні ре-

зерви в мобілізації коштів місцевих бюджетів, позабюджетних надходжень, спонсорської допомоги, а також коштів державного бюджету згідно з урядовою програмою інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів.

Прикро, що місцеві громади поки що не виявили великої уваги до цієї проблеми і не долучилися до її вирішення. Згоден, у селі має бути церква чи інша культова споруда і добре, що громади беруть на себе її спорудження. Але якщо не буде добре оснащеної

Міністр освіти і науки **Василь Кремень**
до виступу на Колегії (на фото справа)

Після виступу.
Дмитро Табачник — на фото у центрі

школи, то молодь залишатиме село, а значить і приходу не буде...

В цілому сьогодні лише третина шкіл має сучасні комп'ютерні класи. У ряді регіонів, наприклад, на Хмельниччині, у Києві, всі школи I-III ступенів мають сучасні комп'ютерні класи, навіть по декілька. Добрий темп комп'ютеризації взяли на Рівненщині. Водночас, у Кіровоградській, Івано-Франківській областях комп'ютерні класи встановлено лише, відповідно, у 5% і 15% шкіл.

Відсоток забезпечення сільських шкіл становить від 3% – на Івано-Франківщині до 50% – у Запорізькій області.

Невже настільки різні економічні умови в цих областях?! Звісно, ні. Різні не економічні умови – різне розуміння важливості освіти.

Хочу повідомити, що *Міністерство* з наступного навчального займеться більш предметним аналізом реалізації потреб освіти не лише на рівні області, але й – району. Передусім, з обладнання освітянської діяльності, освітянських закладів необхідними приладами, в тому числі комп'ютерами.

Комп'ютерні технології мають не обмежені можливості застосування в навчальному процесі. Передусім, як засіб доступу до інформації та індивідуалізації навчання. Це очевидно, але хочу застерегти від їх абсолютизації. Необхідно враховувати вікові особливості дітей, потенційні небезпеки, що криються в захопленні несформованої особистості комп'ютером. З комп'ютером, як і з будь-яким іншим робочим інструментом, треба поводитися обережно, дозовано. Тоді він дасть необхідний ефект.

Є ще одна серйозна проблема – неузгодженість шкільних навчальних програм і вимог вступників до вищих навчальних закладів. У найближчий період буде проаналізовано вступні програми й екзаменаційні білети цілого ряду вищих навчальних закладів щодо їх відповідності шкільній програмі.

Наступного року потрібно активно використовувати економічний і науково-технічний потенціал професійно-технічної освіти.

Взагалі, якщо вести мову про економіку освіти, то необхідно мати на увазі, що, наприклад, збереження мережі не повинно бути самоціллю. Якщо в певному навчальному закладі відпала потреба, то чи варто його зберігати? Ресурси треба спрямовувати туди, де буде найбільша віддача в забезпеченні якісного рівня освіти. Це дуже важливо з усіх точок зору, в тому числі і з точки зору проплати комунальних виплат, енергозабезпечення.

Прем'єр-міністр України поставив перед Міністерством завдання доповісти про готовність об'єктів навчальної діяльності до осінньо-зимового сезону. Причому питання стоїть так: невідповідність об'єктів, їх критична маса в тому чи іншому районі змусять робити організаційні висновки щодо конкретних керівників районів і регіонів.

На минулорічній підсумковій Колегії МОН України йшлося про те, що професійно-технічні училища почали втрачати привабливість в очах випускників. І тому постала проблема створення закладів нового типу. Прикметою минулого навчального року стало створення 286-ти професійних ліцеїв. Цей процес не повинен закінчитися, але й не повинен зводитися до механічної зміни вивіски. Професійні ліцеї мають готувати не просто кваліфікованого робітника, а – розвинену особистість, професійно підготовлену до ефективної праці в умовах ринкової економіки. Та й стереотипний образ "петеушиника" має поступитися гордому званню "ліцейст". А це, погодьтеся, багато до чого зобов'язує і в навчанні, і в культурі поведінки.

Формування ринку праці зумовило ще одну функцію професійно-технічної освіти – забезпечення доступу до якісної професійної освіти протягом усього життя. Нині постала потреба в організації професійного навчання в за-

кладах системи покарань та розширення професійної підготовки дітей і дорослих з особливими потребами.

Останнім часом усе активніше обговорюється питання про доцільність передачі фінансування професійно-технічних навчальних закладів з державного бюджету на бюджети місцеві, оскільки ці заклади все більше орієнтуються на виконання регіональних програм підготовки робітничих кадрів. Питання це потребує ретельного вивчення і виваженого рішення. Міністерство готове до обговорення цієї проблеми.

Міністерство й надалі приділятиме належну увагу змістові гуманітарної освіти, тісно пов'язаної з проблемами виховання. Нам не варто забувати, що освіта — це процес, водночас, і навчання, й виховання. Не можна сказати, що є предмети, які виховують більше, а інші — менше. Якщо природничо-математична освіта — це засіб формування логіки мислення, точності, реальності, екологічного етикету, то гуманітарна — духовної, емоційної сфери життєдіяльності людини, де важливо знайти рівновагу між національними й загальнолюдськими цінностями. Це питання особливо актуальне для України в умовах глобалізації та європейської інтеграції.

Хочу звернутися до проблеми **навчання державній мові**. Тут освіта, з одного боку, має вагомий здобутки: вживаються різноманітні заходи, спрямовані на утвердження реалізації державного статусу української мови. В останні десять років суттєво розширено мережу навчальних закладів, зріс відсоток дітей, які навчаються українською мовою.

Проте останнім часом і серед громадськості, і в ЗМІ набула поширення інформація про те, що в деяких східних регіонах місцеві органи влади мають намір закрити ряд шкіл з українською мовою навчання і перевести дітей до інших навчальних закладів. Міністерство займає чітку позицію з цього питання.

Ми переконані, що жодні фінансові чинники, які видаються за причину реорганізації мережі, не можуть братися до уваги з огляду на серйозну шкоду для політичної стабільності в країні, громадського миру в суспільстві. І взагалі, для реалізації тактичного курсу національного розвитку України.

Негативні наслідки таких дій набагато переважають вивільнення декількох тисяч гривень. Зрештою, **все це надто серйозно, оскільки йдеться про забезпечення конституційного права людей на здобуття освіти мовою держави, громадянами якої вони є.**

До цього року ми більшою мірою закликали, спонукали, сприяли, намагалися допомогти в реалізації переходу навчальних закладів на викладання українською мовою. Хочу сказати, що з **нинішнього навчального року займатимемо чіткішу позицію стосовно тих керівників (у регіонах), які не забезпечують цей процес.**

Запитую представників Криму, Донеччини, Луганщини, деяких інших областей: **як можна оцінити той факт, що в багатьох селах цих регіонів люди споконвіку й сьогодні спілкуються українською, а викладання в школі — не українською? На 13-му році незалежності Української держави? Ніякими "серйозними причинами" цього не можна пояснити. Така політика щодо української мови не є противагою російській чи іншим мовам національних меншин.** Ми шанобливо ставимося до громадян України російської та інших національностей, поважаємо їхнє бажання зберегти свою національну ідентичність в консолідованому українському суспільстві. Але ж **людина повинна бути конкурентоспроможною, а в україномовному середовищі — без знання державної мови — громадянин не буде конкурентоспроможним. Отже, готуємо дітей, які в дорослому віці обов'язково відчуватимуть у цьому зв'язку неабиякий дискомфорт?!**

З огляду на полікультурність укра-

їнського суспільства, Міністерство й надалі сприятиме освіті національних менших. Низка семінарів, проведених у 2002-2003 роках Міністерством спільно з Радою Європи, засвідчили в особі міжнародних експертів, що *Україна сьогодні є прикладом для інших країн світу в задоволенні освітніх прав представників національних меншин, і досвід нашої держави Рада Європи рекомендує використати іншим країнам.*

Сьогодні немає об'єктивних причин для протиставлення однієї мови іншій. Не повинно стояти питання, скажімо, про те, якою мовою повинен володіти громадянин України – українською чи російською? Першою – безперечно. Російською чи іншою мовою національних меншин – також доцільно і надзвичайно корисно. Іноземними – життєво необхідно. Взагалі, знання мов – це не лише свідчення загальної культури людини, а й універсальний засіб комунікації, а значить – життєвого успіху. Для забезпечення такого успіху минулого навчального року Міністерство запровадило обов'язкове вивчення, починаючи з другого класу, однієї з іноземних або інших мов. Міністерство забезпечило учнів якісними вітчизняними підручниками, створеними на комунікативній основі, відповідно до стандартів Ради Європи, інститутами післядипломної педагогічної освіти своєчасно проведено підвищення кваліфікації вчителів для роботи в початковій школі.

Освіта не може і не повинна обмежуватися лише вивченням основ наук у стінах школи. Повсякчас **зростає значення позашкільної освіти і виховної роботи системи освіти.** Минулого навчального року *більш як мільйон дітей здобували позашкільну освіту в гуртках, групах та інших творчих об'єднаннях, кількість яких зросла, порівняно з 2000 роком, на 6%, але цією цифрою не можна пишатися.*

Нам необхідно в цілому значно посилити увагу і вимогливість до виховання молоді, особливо – патріотичного. Кожен учень школи, на наш погляд, повинен не тільки усвідом-

лювати на світоглядному рівні цінності загальнолюдські й патріотичні, національні, а й уміти виражати свою патріотичність. Знати текст Державного гімну України, вміти його виконувати, співати українські патріотичні пісні, які стали народними. Нам треба на різних рівнях – від районного до загальнонаціонального – провести конкурси на кращу постановку хорової роботи в навчальних закладах. Ці та інші заходи сприятимуть національному вихованню та консолідації суспільства. У нас є домовленість із Міністерством культури і мистецтв України щодо проведення спільної колегії з цих питань.

Необхідно *більше уваги приділити формуванню толерантності у відносинах між дітьми, а значить і в суспільстві.* Рецепти такого виховання вже існують в етичних, у тому числі в релігійних приписах, вироблених людством упродовж своєї історії. Вони є і в неоціненній спадщині Софії Русової, Георгія Ващенко, Антона Макаренка, Василя Сухомлинського, 85-ччя з дня народження якого буде відзначатися восени, Олександра Захаренка, інших світочів української педагогіки. *Церква також може багато зробити у справі морального виховання.* Сьогодні є можливості нашої співпраці в рамках нашого законодавства, що закріплює світський характер освіти.

В освіті є багато проблем, та **особливо болючі – сирітство, безпритульність, бездоглядність.**

Останніми роками, коли багато батьків у пошуках заробітку відправляються за кордон, тисячі дітей залишаються на догляді дідусів і бабусь, які, зазвичай, не мають навіть фізичних сил для виховання онуків. З цими людьми теж необхідно проводити відповідну роботу. По суті, **маємо справу з різновидом соціального сирітства, а це вже не сімейна, а суспільна справа.**

Діти, обділені увагою батьків відчувають психологічний дискомфорт і часто підпадають під згубний вплив дорослих, опиняються в криміналь-

ному середовищі. Правопорушення і, навіть, серйозні злочини, дитячий алкоголізм, наркоманія, порнографія, жебрацтво — це далеко не весь перелік загроз, що чатують на цих дітей. Проблеми ці не нові, але й досі — не вирішені, якщо не вважати їх “вирішенням” влаштування дітей до шкіл-інтернатів.

Стратегія розвитку мережі інтернатних закладів повинна полягати в перетворенні їх винятково у місце проживання дітей. Та практика, що діти змалечку й до закінчення школи перебувають у замкнутому, іноді територіально ізольованому колективі, де за них усе роблять дорослі, призводить до того, що ці діти вступають у самостійне життя абсолютно не готовими до нього, навіть побутовому відношенні. Звісно, ні про який рівний доступ до якісної освіти, про що йдеться у рішеннях Дакарського форуму, за таких обставин мова не йтиме. Адже лише дехто з цих дітей спроможуться вступити до гімназій і ліцеїв. Переконаний, навчатися вони повинні у звичайних школах, а найбільш здібні — у гімназіях, ліцеях і колегіумах.

Необхідно також **більше уваги приділити усиновленню кинутих напризволяще дітей або дітей, які втратили батьків.** Щомісяця до Центру по усиновленню Міністерства освіти і науки України надходить близько 700 нових анкет на таких дітей. На жаль, останнім часом усе менше українців беруть їх на виховання в сім'ї і все більше іноземців виявляють таке бажання. Так, 2002 року грома-

дяни України всиновили лише 1760 дітей, у той час, як лише за перше півріччя цього

На засіданні Колегії.

На фото (зліва направо): **Д. Табачник, В. Кремень, В. Огнев'юк**

Міністр освіти і науки **Василь Кремень** під час інтерв'ю

року таке бажання виявили майже тисяча іноземців.

Отже, необхідно вжити заходів щодо заохочення й стимулювання всиновлення дітей насамперед громадянами України. Центр по всиновленню вже почав розробляти Державну програму розвитку національного усиновлення.

КРАЇНА, ЯКА НЕ МАЄ 50-60 ВІДСОТКІВ ЛЮДЕЙ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ СЕРЕД ЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ, — НЕ МОЖЕ БУТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЮ.

Василь Кремень

Усе суспільство му

суть повернутися лицем до проблеми голодних, безпритульних, незахищених дітей. Це має бути головною турботою піклувальних рад навчальних закладів. На це має бути спрямована й співпраця з вітчизняними та міжнародними громадськими організаціями. Активніше слід співпрацювати з батьківськими комітетами та об'єднаннями батьків, які у багатьох випадках суттєво впливають на виховання не лише учнів, а й батьків. Але, на жаль, ми не один рік говоримо, і зробили всі необхідні нормативні документи для створення піклувальних рад, але далеко не в кожній школі вони створені. Ми ставимо завдання перед обласними управліннями освіти і науки: до кінця календарного року в кожній школі має бути не формальна, а діюча піклувальна рада.

Ми маємо певні ресурси розвитку освіти і один із них колегіальне вирішення управлінських питань, утвердження моделі державно-громадського управління. Міністерство й надалі сповідуватиме такий стиль роботи з регіонами: орієнтуватиметь-

ся на публічну апробацію основних документів, які виходять із міністерських стін, виноситиме на вашу експертизу проекти важливих рішень, прислухатиметься до вашої думки.

Але й кожен із нас має бути свідомий того, що *лише дисципліна на кожній ділянці роботи і відповідальність за її результати дозволить освіті рухатися вперед.*

Ми з вами несемо відповідальність не тільки за стан освіти в Україні.

Ми несемо відповідальність за майбутнє України.

І це не порожні слова.

Ці слова об'єктивно обумовлені роллю і місцем освіти в розвитку сучасної цивілізації. *Тому ми повинні наполегливіше відстоювати інтереси освіти, інтереси освітян, інтереси вчителів.*

На всіх щаблях влади, в громадській думці, у свідомості кожного громадянина України.

Щоб кожен, зрештою, зрозумів: лише сучасна — в усіх вимірах — освіта дасть можливість і його дитині бути щасливою, і йому самому мати власну забезпечену старість.

Я переконаний у тому, що з багатими педагогічними традиціями, висококваліфікованими науковими й педагогічними кадрами, із спільним бажанням забезпечити нашій молоді необхідні умови для здобуття якісної національної освіти на рівні світових стандартів, ми вирішимо всі завдання, які виникають у процесі реформування освіти.

12-річна історія незалежної України і розвиток освіти за цей період однозначно підтверджує це.

ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

*Державний стандарт базової середньої освіти
має подавати певний зразок освіченості, який
відображає вимоги держави до освіченості всіх
членів суспільства без винятку*
с.20

*Здійснення передпрофільної підготовки
в основній школі забезпечить свідомий вибір учнем
профілю навчання*
с.47

**Інноваційна
школа**

**ДЕРЖАВНІ
СТАНДАРТИ:
РОЗДУМИ,
ПРОПОЗИЦІЇ**

**КРУГЛИЙ
СТІЛ**

Директор школи, ліцею, гімназії № 4 2003

Обговорюємо проект ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У червні 2003 р. у Львівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (ЛОІППО) було організовано круглий стіл, присвячений обговоренню проекту Державного стандарту України базової середньої освіти. У дискусії взяли участь доцент кафедри природничо-математичної освіти О.І. Гірний, методист фізики кабінету організаційно-методичної роботи Я.Д. Дуда, методист географії та краєзнавства М.В. Зінкевич, завідувач кабінету управління та економіки освіти О.Д. Дуда, доцент кафедри гуманітарної освіти М.В. Зваричевська, старший викладач кафедри гуманітарної освіти Г.П. Івануса, доцент кафедри гуманітарної освіти Л.О. Мазур.

Пропонуємо Вам, шановні читачі, ознайомитися з виступами його учасників.

ОЛЕГ ГІРНИЙ: Враховуючи те, що всі учасники цього круглого столу добре обізнані з проблематикою підготовки, внесенням пропозицій та аналізу проекту Державного стандарту базової середньої освіти (причому як першого проекту 1997 року, так і останнього — 2003 р.), хочу просити співрозмовників порушити кілька питань: якої мети повинен досягнути Держстандарт базової загальної середньої освіти; які, на Вашу думку, характеристики нашої загальної середньої освіти повинні бути стандартизовані; якої оцінки заслуговує проект Держстандарту і що б Ви могли запропонувати до тексту цього проекту.

ЯРОСЛАВ ДУДА: На мою думку, однією з цілей Держстандарту має бути забезпечення диференціації

освіти - одного з головних засобів її гуманізації, орієнтації на потреби й можливості особистості. Адже неможливо здійснювати диференціацію навчання без його стандартизації. Різновид профілів і рівнів тільки тоді є благом, коли він не обмежує інтересів особистості, прав на вибір, захищає її в освітянському просторі.

Крім того, стандарт повинен визначати певний рівень освіченості членів суспільства та умови для здійснення освітянської політики, зокрема — для визначення державної системи контролю якості навчання. За умов особистісно-зорієнтованого навчання стандарт освіти покликаний дати учням та їхнім батькам уявлення про норми успішності навчання, відповідність яким є певним мірилом освіченості. При цьому слід звернути увагу на те, що в

обговорюваному нами Державному стандарті якраз не визначено, який рівень навчальних результатів є адекватний вимогам стандарту, тобто яке співвідношення вимог стандарту із вимогами 12-бальної системи оцінювання.

І нарешті, Державний стандарт середньої загальної освіти має охоплювати не лише зміст і результат навчання, а й умови і ресурси його досягнення, гарантії держави щодо цього.

ОЛЕГ ГІРНИЙ: Хотів би доповнити Вашу думку двома прикладами, які ілюструють нерозрізнення авторами проекту диференціації від діалектики, що призводить до суперечностей, а відтак — відсутності стандартизації.

Приклад 1. У загальних характеристиках освітніх галузей вказані предмети нині чинного навчального плану: «українська мова», «іноземні мови», «фізика», «біологія», «географія», «інформатика» та ін. А у вступній частині: «Базовим навчальним планом не передбачено... переліку предметів і курсів, що реалізують зміст галузей у основній і старшій школі. Це — прерогатива типових навчальних планів, що ... можуть відображати різні варіанти структурування та розподілу навчального змісту...». То що чим передбачено, а що ні?

Приклад 2. У вступній частині написано: «Інваріантна складова змісту загальної середньої освіти визначається на державному рівні й є єдиною для всіх навчальних закладів системи загальної середньої освіти. Вона охоплює сім освітніх галузей.» І тут же, у вступній частині: «У вечірніх (змінних) школах освітні галузі ... можуть вилучатися. У професійно-технічних і вищих навчальних закладах 1-11 рівнів акредитації, ..., вилучається освітня галузь «Технології» (за винятком інформатики)» То інваріантна складова є єдиною «на державному рівні» чи ні?

У цьому місці доречно нагадати, що «стандарт» — це «норма», «зразок», «мірило», «типовий зразок, якому повинно відповідати щось за роз-

мірами, формою, якістю». А «стандартизація» — це «встановлення єдиних обов'язкових норм і вимог на готову продукцію, напівфабрикати, сировину й матеріали» або «зведення багатьох видів виробів до невеликої кількості для раціональної організації виробництва» (див. Словник іншомовних слів).

МИРОСЛАВА ЗВАРИЧЕВСЬКА: Мета стандартизації освіти — задекларувати державну «норму освіченості», висвітлити вимоги до освітнього рівня осіб, що здобувають освіту початкового ступеня, базову, повну середню чи вищу. Водночас це й гарантії на її отримання. Стандарт — це заданість рівня, пропозиції, еталон якості освіти й освіченості у даній державі, у данім суспільстві. Між іншим, у будь-якому стандарті, як і в нашому проекті Державного стандарту базової і повної середньої освіти, фіксується, підсумовується певний етап розвитку освіти. У ньому відображені як досягнення, так і прорахунки в реформуванні школи. А це підказує вихід на подальший пошук досконалішої моделі, що вестиме до поступу фізичного й інтелектуального, духовного й морального, волі й характеру, володіння емоціями.

МИРОСЛАВ ЗІНКЕВИЧ: Вже у самій назві стандарту є означення того, що це замовлення держави. Мета держави очевидна - високоосвічений, духовно та фізично здоровий патріот України. Проект Держстандарту базової середньої освіти зразка 1996 був більше схожим на державне замовлення школі й чіткіше формулював цю мету. У проекті 1996 року зазначалося: «Основоположним принципом є українознавчий підхід.». З яких причин із теперішнього проекту вилучили цей принцип?

Держстандарт має регламентувати лише основні макроеlementи структури та змісту шкільної освіти. Наприклад, роль і місце географії серед інших предметів інваріативної частини навчального плану. Намагаючись регламентувати всі деталі, скласти

державну стандартну навчальну програму з географії, стандартний підручник тощо, можна дійти до стандартизації всього навчального процесу. Зробити це практично неможливо.

ОРИСЯ ДУДА: На мою думку, головна мета стандарту — це визначення норм, яким повинен відповідати рівень компетентності випускника школи. Іншими словами, стандарт має подавати певний зразок освіченості, який відображає вимоги держави до освіченості всіх членів суспільства без винятку.

Щодо другого питання, то я вважаю, що застандартизованими мають бути такі характеристики освіти:

1. Рівень знань, умінь і навиків, яких мають досягти учні з навчальних предметів;

2. Вимоги до видів діяльності педагогів;

3. Вимоги до освітнього середовища навчального закладу;

4. Обов'язки держави стосовно забезпечення рівня освітніх послуг;

5. Рівень вихованості, комунікативної якості, готовність учнів до адаптації в суспільстві.

ЛЕОНІД МАЗУР: Долучаючись до дискусії, висловлю зауваження: судячи з тексту проекту Держстандарту, основна мета цього документа — сформулювати особистість уніфіковану, яка шаблононо мислить і стандартно діє. Це вже було.

А щодо того, що потрібно застандартизувати в освіті, то, передусім, слід встановити оплату праці освітянам за найвищими світовими стандартами.

МИРОСЛАВА ЗВАРИЧЕВСЬКА: Що в освіті необхідно застандартизувати? Освітні галузі важко піддаються стандартизації, хоча у проекті є спроба застандартизувати і мету, і зміст, і структуру. Визначено також і час для досягнення навчально-виховних цілей і допустиме навчальне навантаження учнів від 1-го по 12-й клас. Ці аспекти потребують наукового обґрунтування й докладнішого опрацю-

вання (власне стандартизації): і щодо змісту, якості й обсягу, і щодо умов навчання, тобто умов реалізації стандарту (кількість учнів у класі, наявність професійної підготовки вчителів, шкільне, родинне і громадське середовище та ін.), і щодо вимог до освітнього набутку учнів на рівні базової і повної середньої освіти та їх оцінювання.

А тепер коротко про освітні галузі й навчальний план. Прямуючи до світових чи європейських стандартів, в одному і дуже важливому авторі не орієнтувалися на Європу, об'єднуючи в одну освітню галузь цілий спектр предметів під назвою «Мови і літератури», які в усіх культурах іменуються «мовою» й включають відповідно літературу національну та зарубіжну, чітко розмежовуючи мову своєї країни та іноземні мови.

Пропонований у проекті варіант не може бути прийнятний, тому що не передбачає належних умов (насамперед відповідної кількості годин) у першу чергу для вивчення української мови як державної і рідної для українців та іноземної (чи іноземних), переважно західних, мов.

ЯРОСЛАВ ДУДА: Оскільки ми вже перейшли, як я розумію, до третього і четвертого питання, то я хотів би сказати, що аналіз проекту Держстандарту показує, що держава хоче гарантувати забезпечення варіативності навчання й мінімального змісту з освітньої галузі «Природознавство», до якої входять предмети «Фізика» й «Астрономія».

Зважаючи на те, що старша школа стає профільною, вивчення предмета «Фізика» в основній школі буде завершеним. У старшій школі зміст курсу фізики спрямований переважно на розвиток і поглиблення здобутих знань і вмінь, системне вивчення фізичних теорій. В умовах диференціації освіти стандарт є орієнтиром для керівників навчальних закладів у забезпеченні певного рівня наданих знань. Вчителям освітні стандарти у першу чергу повинні допомогти в організації навчального процесу, проєк-

туванні його результатів, а певні вимоги до вчителя.

ОЛЕГ ПІРНИЙ: Оскільки мова зайшла про галузь «Природознавство» і конкретно про фізику, то я хотів би додати низку зауважень до проекту стандарту:

1. У тексті вживаються вислови незрозумілого, «розмитого» чи некоректного змісту, а саме: «дослідницькі навички, необхідні для початкового уявлення про фізичну картину світу й подальшого розвитку фізичного світосприймання у старшій школі»; «світоглядне сприйняття фізичної реальності»; «загальне уявлення про фізичний світ»; «світоглядне сприйняття фізики»; «цілісне уявлення про природничо-наукову картину світу»; «формування світогляду і наукового стилю мислення на основі фізичної картини світу»; «мають уявлення про ... історію розвитку фізики» (з пояснювальної записки).

У психології немає розрізнення видів світосприйняття на «фізичне світосприйняття», «хімічне світосприйняття», «біологічне...», «географічне...» тощо. Незрозуміло, яка різниця між «фізичною картиною світу» й «природничо-науковою», «світоглядним сприйняттям фізичної реальності» й «світоглядним сприйняттям фізики»? Незрозуміло також, що таке «світоглядне сприйняття» і що таке «фізична реальність». Вираз «цілісне уявлення про природничо-наукову картину світу» скидається на тавтологію, оскільки вираз «картина» вже передбачає щось цілісне. Вираз «мають уявлення про ... історію розвитку фізики» може означати, що учні знають про те, що фізика розвивалась у часі (історично), тобто мала свою історію. І все!

2. Вираз «учні достатньою мірою володіють експериментальними методами дослідження, щоб вести спостереження, планувати дослід, робити необхідні вимірювання, опрацювати одержані результати й на їх підставі робити висновки» — некоректний, оскільки:

по-перше, щоб вести спостере-

ження, зовсім необов'язково володіти експериментальними методами (спостереження і досліди — це різні методи дослідження);

по-друге, учні можуть «планувати дослід» [хибно!], «робити необхідні вимірювання» [неправильні!], «опрацювати одержані результати» [якнебудь!] і «на їх підставі робити висновки» [помилкові!] — і без володіння експериментальними методами. Указаний вираз потребує уточнення або вилучення.

3. Вивчення коливального руху та руху по колу (як окремі види рухів) доцільне за умови, що учні ґрунтовно знайомляться з поняттям «прискорення», яке у змісті освіти в основній школі взагалі не згадується. (До речі, це поняття для курсу фізики, який в основній школі називається «базовим», є саме одним із базових понять). Якщо прискорення в цьому курсі не вивчається, тоді спеціальне розділення рухів по колу і коливальних до певної міри втрачає сенс, оскільки без прискорення, їх можна вчити просто як періодичний рух.

4. У графі «зміст освіти» (основна школа) зайвими є:

— «фізичне знання в житті людини та суспільного розвитку» (це належить до поточного ілюстрування застосування фізики в житті людини з метою формування в учнів переконань у необхідності фізичних знань як одного із засобів стимулювання пізнавальної активності учнів взагалі).

— «Фізичні основи екології. Фізичні основи техніки, виробництва, сучасних технологій» — це все зайві тавтології. Фізичними основами «екології, виробництва, техніки і технологій (усіх: і древніх, і сучасних!) є закони природи, фізичні закони, тобто саме те, що і є предметом вивчення фізики як шкільного предмета. Ці тавтології повторюються також у графі «зміст освіти» для старшої школи.

5. Незрозумілий вираз «усвідомили закони: Архімеда, Гука, Паскаля, ...» — у графі «результати навчання». То які, власне кажучи, результати навчання повинні засвідчити, що учні якраз всі ці закони «усвідомили»?

6. Невдалий вираз «учні знають фізичні величини...». «Знати» фізичну величину (наприклад масу), це те саме, що знати числове значення цієї величини. Мабуть, автори мали на увазі, що «учень знає означення фізичних величин» чи подібне. Недоречності є у змісті старшої школи. Наприклад:

— незрозуміло, чим вираз «фізичні методи наукового пізнання» відрізняються від виразу «експериментальні і теоретичні методи наукового пізнання», а відтак — навіщо ці обидва вирази стоять у графі «зміст освіти» для старшої школи.

— те саме стосується виразів «Гіпотеза. Теоретична модель» і «Гіпотеза. Модельні уявлення», які стоять майже поряд у тій же графі «зміст освіти».

— те саме стосується виразів «Експериментальні й теоретичні методи наукового пізнання» та «Фізичні методи і засоби вимірювання характеристик довкілля».

7. Незрозуміло, навіщо «в обсязі обов'язкових результатів» (пояснювальна записка) у змісті освіти старшої школи передбачено «Методи розв'язування фізичних задач», «Загальна структура наукового пізнання (коректніше — знання). Науковий стиль мислення. Експеримент. Гіпотеза. Теоретична модель», що виходять за межі фізики і взагалі всіх природничих наук, являючи собою зміст філософії науки, для опанування якого потрібна просунута природничо-наукова підготовка. Те саме стосується змістів «Історія розвитку фізичних теорій. Становлення сучасної фізичної картини світу... Фізика і науково-технічний прогрес.»

Такі змісти можна було б рекомендувати для вивчення в рамках філософської, фізико-технічної чи фізико-математичної профільної освіти, але не в стандарті загальної середньої освіти для всіх учнів.

8. Незрозуміло, що мається на увазі під «дослідженням» у змістовому ряду «Похибка вимірювання. Дослідження. Обробка та інтерпретація результатів дослідження» (зміст освіти, старша школа)!

9. Усі змісти у графі «зміст освіти, старша школа», починаючи від «Фізичні методи наукового дослідження» й до кінця, являють собою окрему змістову лінію (лінії), строго кажучи, не пов'язану з лінією «Рух і взаємодії», під рубрикою якої вмішені.

МИРОСЛАВ ЗІНКЕВИЧ: На додачу до того, що було сказано про освітню галузь «Природознавство», я пропонував би додати у Держстандарт тезу про виховний матеріал географії, про рідний край, Україну та її економіку. Розуміючи, як складно вписати всю географію (від 5 по 10) у галузь «Природознавство», мушу сказати, що робоча група географів все ж зуміла «закодувати» під природознавство всю економічну й соціальну географію, особливо світу.

Як у «Загальній характеристиці освітньої галузі», так у «Державних вимогах до загальноосвітньої підготовки учнів» необхідно вказати на виховний потенціал географії.

Створюється враження, що освітньою галуззю «Природознавство» керував переконаний глобаліст або «довколіст», заглиблений у природне середовище до рівня молекулярно-клітинного або рівня речовини й поля. Вважаю, що в першому абзаці «Державних вимог...» треба залишити лише перше речення. Наступне речення — «Він може викладатися за різними варіантами програм» на цьому і закінчити. Ще краще це речення сформулювати так, як було у проекті 1996 року (с. 45. Хімія) — «Досягнення вимог стандарту може здійснюватися через реалізацію різних програм і підручників», і перенести його до «Загальної характеристики освітньої галузі». Бо ж є невідповідність цього положення із вимогою базового навчального плану, про що вже згадував у своєму прикладі Олег Гірний.

У 5-му абзаці «Загальної характеристики» вважаю недоречним називати традиційними для школи навчальними предметами «Природознавство» та «Довкілля». Достатньо залишити у переліку географію, біологію, фізику і хімію.

Курс пропедевтичний прописаний добре, але бракує «приземленості». Якщо дописати у кількох місцях слова «своєї місцевості» або «рідного краю», ні змістові лінії, ні результати навчання нічого не втратять. Але у змісті курсу з'явиться опора і хоч якийсь натяк на виховання господаря своєї землі.

Досвід роботи над підручником «Рідний край» з основами природознавства (діє в області третій рік) переконує, що географія рідного краю є хорошою базою для надання початкових основ знань всіх природничих наук.

Зовсім забутим залишилося краєзнавство, яке ми повинні розвивати до 2010 року згідно з Указом Президента України. У вищих навчальних закладах такі курси вводяться, а в Держстандарті не те, що курс, а й краєзнавчий принцип чи підхід незгадується взагалі (його можна включити у першу змістову лінію).

Держстандарт мав би розглядатися і затверджуватися в навчально-методичному пакеті. Такою була вимога попереднього проекту. До цього проекту мали б входити варіанти типових навчальних планів, навчальних програм, підручників, перелік обладнання і засобів навчання. У цьому випадку необхідна була б наукова експертиза та апробація цілого пакету (пакетів).

ГАЛИНА ІВАНУСА: Я хочу зробити кілька зауважень до стандарту історичної освіти. Історична освіта, особливо в перехідному суспільстві, стає стержнем консолідації політичної нації, важливим чинником стабільності, єдності, утвердження національної державності. Тому визначення концептуальних засад сучасної шкільної історичної освіти є найважливішою складовою докорінної модернізації загальної середньої освіти.

Разом із тим проект стандарту освітньої галузі «Суспільствознавство» не вказує, яким чином цей документ впливатиме на зміст навчальних програм, стан викладання суспільних дисциплін, перевірку рівня навченос-

ті учнів, як визначені знання та вміння мають співвідноситися з наявними критеріями перевірки навчальних результатів. Подане у проекті стандарту завдання «формування в учнів життєво важливі компетенції» виглядає розпливчастим, оскільки не конкретизує їх та не вказує, як їх можна досягти при вивченні предметів цієї галузі. Тому наповненість змістом та послідовність формування результатів навчання нерівномірні в окремих темах і підрозділах.

У проекті стандарту застосовуються поняття, що описують досягнення учнів, які важко піддаються перевірці, наприклад: «усвідомлювати», «розуміти», «мати уявлення», — їх слід уникати, а в підрозділі «Результати навчання» слід конкретизувати очікувані результати — «визначати», «описувати», «працювати», «висловлювати своє власне ставлення до ...» тощо.

Усім зрозуміло, що за проектом стандарту історичної освіти стоять конкретні автори, яким треба враховувати думки фахівців усіх рівнів щодо пропозицій до проекту стандарту освітньої галузі «Суспільствознавство».

ОЛЕГ ГІРНИЙ: Мое загальне враження зводиться до того, що обговорюваний нами документ фактично не є стандартом, оскільки містить норми, які порушують вимоги інших нормативних документів, зокрема Закону України «Про загальну середню освіту».

Приклад. «Тривалість навчального року в основній і старшій школі становить **190 робочих днів**, з яких **175 днів (35 тижнів)** відводиться на академічні заняття ...». І далі: «... з урахуванням гранично допустимого навантаження учнів, яке відповідно до вимог Закону України «Про загальну середню освіту» становить: **5-й клас — 24 год, 6-й клас — 25 год, 7-й клас — 26 год, 8-й клас — 27 год, 9-й клас — 28 год, 10-12-й класи — по 30 годин на тиждень (без урахування факультативів...)**».

У Законі ж України «Про загальну середню освіту» чітко записано:

«Типові навчальні плани встанов-

ХОЧ МИ ЗНАЛИ, ЩО ЗА НОВОВВЕДЕННЯМИ ЧАСТО-ГУСТО СТОЯТЬ ПОЛІТИЧНІ ЧИ КАР'ЄРИСТСЬКІ МОТИВИ, БІЛЬШІСТЬ ЛЮДЕЙ СВЯТО ВІРИЛА В ТЕ, ЩО УСІ РЕФОРМИ ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ ТАКИ ЗАДЛЯ БЛАГА УСІХ УЧНІВ.

М. Фулан

люють сумарне гранично допустиме навчальне навантаження учнів. Воно становить таку кількість навчальних годин на рік: **1-2 класи — 700 год; 3-4 класи — 790 год; 5 клас — 860 год; 6-7 класи — 890 год; 8-9 класи — 950 год; 10-12 класи — 1030 год.**» (Стаття 15. «Навчальні плани та навантаження учнів»). І далі: «Тривалість навчального року в загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня не може бути меншою 175 робочих днів, у загальноосвітніх навчальних закладах II-III ступенів — **190** робочих днів, без урахування часу на складання перевідних та випускних іспитів, тривалість яких не може перевищувати трьох тижнів». (Стаття 16. «Навчальний рік та режим роботи загальноосвітнього

навчального закладу»). Отже, з цитованого тексту закону ясно випливає, що:

— *по-перше*, перевідні та випускні контрольні заняття, названі в Законі словом «іспити» (теперішній термін «атестації»), у структурі навчального року винесені за межі **190** днів, що в режимі 5-денки складає 38 тижнів, а не 35.

— *по-друге*, усі години гранично допустимого сумарного навантаження — це години навчальні! Отже, найменший термін навчальних («академічних» і «неакадемічних», «стандартних» і «нестандартних», «теоретичних» і «практичних», «екскурсійних» і багатьох інших типів — «несть ім числа» в сучасній дидактиці) занять — це саме **190** днів, а не **175** днів, як подано в проекті стандарту. Для контрольних же занять Закон чітко відводить до трьох тижнів додатково!

Усі ці уточнення важливі, бо в проекті Держстандарту вжито лукавий вираз «академічні заняття», відсутній в Законі. Він створює враження, буцім-то граничне навчальне навантаження стосується лише якихось міфічних «академічних занять», тоді як інші, «неакадемічні заняття», на кшталт навчальної практики учнів — це вже ніби не навчання, а значить, і не навантаження.

Цей вираз саме лукавий, бо авторам проекту добре відомо, що, по-перше, найпоширеніший у шкільному навчанні тип занять: комбінований урок, — зовсім не «академічне» заняття; а по-друге, усі типи уроків: і академічні, і неакадемічні, — це навчальні заняття, а відтак

Таблиця 1.
Гранично допустиме навчальне навантаження учня за Законом України

Класи	ГДН		Кільк. тижнів	ГДН (тижневе, годин)	ГДН (денне, годин)
	(річне, годин)	Навч. дні, 5-денка			
1	700	175	35	20	4
2	700	175	35	20	4
3	790	175	35	23	4,5
4	790	175	35	23	4,5
5	860	190	38	23	4,5
6	890	190	38	24	4,7
7	890	190	38	24	4,7
8	950	190	38	25	5
9	950	190	38	25	5
10	1030	190	38	27	5,4
11	1030	190	38	27	5,4
12	1030	190	38	27	5,4

— навчальне навантаження.

По-третє, у Законі ніде не говориться про тижневе граничне допустиме навчальне навантаження — тільки про сумарне річне! Тижневе можна лише обчислити, виходячи з річного, маючи максимальну кількість навчальних годин на рік (стаття 15) та мінімальну кількість робочих днів (стаття 16) (див. табл. 1).

Як видно з таблиці 1, проект підвищує граничне навчальне навантаження учнів понад передбачену Законом кількість годин. Звертає на себе увагу також методологічна суперечність, пов'язана з різними базовими одиницями вимірювання навчального часу. У Законі основні одиниці вимірювання часу — це кількість годин на рік і кількість робочих днів на рік, а в проекті стандарту — кількість годин на тиждень і кількість тижнів.

Можна зрозуміти авторів проекту стандарту, які введенням терміна «академічні заняття» намагалися зменшити кількість робочих тижнів з 38 (190 днів) до 35 (175 днів), щоб поліпшити текст Закону. Адже якщо 38 тижнів — це навчальні заняття, а 2 тижні — контрольні, тоді всі 40 тижнів навчального року (від 01 вересня до 01 липня) — це робочий час. Про ніякі зимові й весняні канікули чи вимушені перерви — не може бути й мови.

З одного боку, встановлена Законом тривалість навчального року у місяцях, днях і годинах і 5-денний тиждень відповідають освітнім стандартам більшості країн Європи. З іншого, існує низка відмінностей Ук-

раїни від цих країн, через які механічно ввести європейські стандарти не можна.

По-перше, у більшості цих країн загальна середня освіта (ЗСО) є 12-ти-річною для учнів, починаючи з 7-річного віку, а не 6-річного, як у нас. Тобто для 6-літок ця освіта 13-річна. Тому загальна її тривалість у годинах для 6-літок є, скажімо в Польщі, приблизно на 1000 більша (див. табл. 2).

Саме через це європейці можуть розвантажити дітей без втрати тривалості окремих «освіт» (мовної, математичної та ін). У нас же склалась ситуація, коли в основній і старшій школі навантаження є меншим, ніж у західних сусідів, без додаткового (13-го) року, як у них. Це ілюструє також таблиця 3 (див. табл. 3).

Коли б наші шестилітки йшли не до 1-го класу, а в 0-й (як у Польщі) і мали 3-річну початкову школу (що разом із 0-класом дає 4-річну), тоді б ми мали 13-річну освіту, а відтак і додатковий рік у школі П-Ш ступеня. І роз-

Таблиця 2. Порівняння тривалості ЗСО в Україні та Польщі (у роках і годинах). 5-денка

Країна, років навчання	Україна, 10(11) років			Україна, 12 років			Польща, 12(13) років			
	І	II	III	І	II	III	І	II	III	
Класи	1-3/ 1-4	5-9	10-11	1-4	5-9	10-12	(0) 1-3	4-6 +7-9	10-12	
Тривалість=ГДН, години заокруглено	3010	5250	2310	2980	4540	3090	2200*	5670	3150	
Різниця Польща-Україна	+790*	-420	-840	+780	-1130	-60	0	0	0	
В т.ч. сер. освіта, год.		7560			7630			8820		
Різниця Польща-Україна		-1260			-1190			0		
Повна тривалість, год.	10570			10610			11000			
Різниця Польща-Україна	-450*			-410*			0			

вантаження було б, і час на викладання предметів не скорочувався б. А так календарну тривалість на рік розтягнули, кількість годин залишили (за Законом) таку ж, отой потенційний рік додали початковій школі — от вам і нестача годин. Так при розробці Закону прогавили чи не головний формальний європейський «стандарт» — загальну тривалість освіти в годинах. Чому — це вже інше питання, що не є предметом цього зібрання. З таблиці 3 видно, що автори проекту намагалися за будь-яку ціну збільшити тривалість навчання у годинах. Але стандарту тієї ж Польщі все одно не досягли, зате один із головних принципів, закладених у Закон України про ЗСО — розвантаження учнів, — звели майже нанівець.

Не враховано тривалість «0 класу», в якому вчиться понад 97% дітей 6-річного віку.

По-друге, перш ніж «виправляти» Закон, варто було б проаналізувати закладені в ньому підходи ще і з такої точки зору: норматив загальної кількості навчальних годин “тягне” необхідність

встановити аналогічний норматив «аудиторного» навантаження вчителів, як це є не лише в Європі, але й у наших вищих навчальних закладах. Можливо, автори Закону й мали на меті ввести єдиний підхід до обліку аудиторного навантаження викладачів навчальних закладів усіх рівнів? Заслуговує на увагу і можлива економія бюджетних коштів за рахунок збільшення навантаження вчителів (адже пам’ятаємо, що Закон приймався на тлі «проєктів подолання бідності» чи обіцянок-цяцянок суттєво підвищити платню вчителям).

Отже, проект стандарту порушує Закон України «Про загальну середню освіту» щодо мінімальної кількості робочих днів у структурі навчального року, зменшуючи її зі 190 (передбачено законом) до 175, завищуючи тим самим тижневе граничне допустиме навчальне навантаження учнів. Це — недопустимо. **Нормативний документ, що не виконує іншого нормативного документа, — сам не виконується.**

І ще одне зауваження — до освітньої галузі «Мови і літератури». Попередній проект стандарту відобразив пріоритетність української мови, надаючи їй статус освітньої галузі «Українська мова як державна». Цей проєкт українську мову вже вочевидь як державну не трактує, бо об’єднує її з мовами нацменшин, іноземними мовами та літературами в єдину галузь. Крім того, кількість годин на всі мови і літератури у проєкті порівняно з чинним базовим планом і попереднім стандартом зменшено на 6 (шість!) годин.

Таблиця 3.

Тижневе навчальне навантаження у школі II-III ступеня в Україні і Польщі

Тижневе загальне навчальне навантаження (з розрахунку на одного учня), 12-тирічка	5-9 класи	10-12 класи	5-12 класи
Загальне навантаження (Закон України про ЗСО)	111	81	192
Загальне навантаження (проєкт Держстандарту України ЗСО)	130	90	220
Загальне навантаження у загальноосвітніх закладах Польщі	136	90	226

ЗОВНІШНЄ ТЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ:

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ

17 червня 2003 року відбулася презентація Центру тестових технологій, створеного за співпраці Міністерства освіти і науки України та Міжнародного фонду “Відродження”. На ній було представлено Аналітичний звіт про проведення зовнішнього сертифікаційного тестування з математики та історії у 2003 році. У презентації взяли участь Міністр освіти і науки України Василь Кремень, виконавчий директор МФВ Євген Бистрицький, представники Академії педагогічних наук, донорських організацій, директори регіональних центрів тестування.

“Тестування – це сильний інструмент керування освітою, завдяки якому ми досягнемо прозорості та рівного доступу до вищої освіти,” – зазначив на презентації Міністр освіти і науки.

В освітній сфері України активно розвиваються різні форми і методи навчання, типи навчальних закладів. Водночас, у зв'язку з соціально-економічним станом в країні поглиблюються відмінності як в якості надання освітніх послуг, так і в доступі до них. У цих умовах особливо зростає роль моніторингу якості освіти в Україні. Об'єктивна порівнювальна інформація про рівень навчальних досягнень сприяла б формуванню обґрунтованих рекомендацій щодо освітньої політики, зокрема, могла б бути підставою щодо коригування навчального процесу, оновлення змісту освіти, методик викладання. Проте такої інформації немає. Результати дер-

жавної підсумкової атестації, які повинні віддзеркалювати реальний рівень навчальних досягнень у середній школі, є не порівнювальними від школи до школи, від села до міста і т.д. Причиною цього є відсутність єдиної технології оцінювання та суб'єктивність оцінювання, оскільки оцінюють продукт своєї праці ті ж учителі, котрі працювали з учнем протягом його навчання у школі. Достовірність інформації про рівень навчальних досягнень кожного випускника набуває особливого значення при вступі до вищих навчальних закладів на бюджетну форму навчання, адже це мало б гарантувати рівність шансів на здобуття вищої освіти незалежно від

Інноваційна
школа

Лілія
ГРИНЕВИЧ

Директор
Центру
тестових
технологій

Директор школи, ліцею, гімназії № 42003

соціально-економічного становища родини абітурієнта. Інструментом одержання такої інформації є зовнішнє тестування навчальних досягнень. Зовнішнє – таке, яке здійснюється поза межами школи чи вищого навчального закладу де навчається або ж навчатиметься, учень чи абітурієнт. Таке оцінювання має шанс бути об'єктивним і неупередженим, оскільки його проводять зовнішні стосовно до навчального закладу інституції, застосовуючи стандартизовані тестові завдання, відповідні процедури проведення тестування і технологій безособової перевірки.

Становленню системи зовнішнього стандартизованого тестування для створення умов для рівного доступу до вищої освіти і моніторингу якості освіти в Україні присвячений експеримент зовнішнього тестування навчальних досягнень учнів (Наказ Міністерства освіти і науки № 409 від 17.07.2002 р.), який проводить Міністерство освіти і науки України за фінансової та експертної підтримки Міжнародного фонду “Відродження” у рамках проекту “Центр тестових технологій” (2002 -2004 рр.).

В Україні 2003 року вперше відбулися дві сесії зовнішнього тестування навчальних досягнень випускників на засаді їхньої участі за власним бажанням. 22 березня проведено пробне (тренувальне) тестування, під час якого апробовано технологічний цикл зовнішнього тестування за участю **1800** учнів і **300** педагогічних працівників. А 10 травня у Києві, Львові, Одесі та Харкові відбулося зовнішнє сертифікаційне тестування з математики та історії, результати якого отримали **3121** випускник із **670** шкіл України. Результати цього тестування, за бажанням випускників, могли бути зараховані як державна підсумкова атестація, а також як вступний іспит до вищих навчальних закладів, які беруть участь у цьому експерименті. Для абітурієнтів, які вступатимуть на визначену вищим навчальним закладом спеціальність і не пройшли сертифіка-

ційного тестування, або ж незадоволені його результатом, буде проведено вступне зовнішнє тестування у липні.

Такий обережний підхід Міністерства освіти і науки щодо кількості учасників експерименту, його локалізації і вибіркової участі вищих навчальних закладів у ньому пов'язаний з досвідом впровадження тестування на національному рівні 1993 року. На його основі було отримано уроки, які стосуються змісту і забезпечення валідності тестових матеріалів, побудови шкал оцінювання, дотримання процедур проведення тестування і перевірки його результатів.

Опрацьована на цьому етапі експерименту технологія зовнішнього оцінювання показала реальні можливості, як можна реформувати систему випускних-вступних екзаменів, яка за результатами соціологічних досліджень, не виконує своїх функцій [1].

Запропонована експериментальна система зовнішнього тестування ґрунтується на рекомендаціях щодо реформування державних екзаменаційних систем, узагальнених Світовим Банком¹. У розробленій системі використано кращий міжнародний досвід [4, 5, 6]. Науковими консультантами у розробленні логістики і технологічного циклу тестування були доктор педагогічних наук, академік Олександр Ляшенко, доктор педагогічних наук Ірина Булах, міжнародний експерт у галузі екзаменаційних систем та моніторингу якості освіти доктор фіз.-мат. наук Альгірдас Забуліоніс. До розроблення та експертизи тестових завдань, процедур тестування були залучені фахівці Академії педагогічних наук України, Міністерства освіти і науки України, Національного університету “Києво-Могилянська академія”, Львівського національного університету імені Івана Франка, Одеського національного університету імені Іллі Мечнікова, Харківського державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

¹ www.worldbank.org/education/exams

У 2003 році проходить перший етап експерименту із зовнішнього тестування навчальних досягнень. Аналіз його результатів стане базою до планування другого етапу (2004 рік) та для випрацювання стратегії впровадження зовнішнього тестування на національному рівні.

Національна екзаменаційна система у формі зовнішнього стандартизованого тестування могла б забезпечити об'єктивну порівняльну оцінку навчальних досягнень випускників, їх належну сертифікацію, а при запровадженні єдиного екзамену — забезпечить прозорість доступу до вищої освіти. Соціологічне опитування 1800 учасників пробного зовнішнього тестування, проведеного у березні 2003 року, демонструє одностайну зацікавленість молоді у можливості проходити зовнішнє тестування навчальних досягнень, побажання розширити спектр пропонованих для тестування навчальних предметів, великі надії щодо реальної об'єктивності оцінювання і шансів на збільшення прозорості щодо вступу до вищих навчальних закладів.

Виконавцями експерименту із зовнішнього тестування є Центр тестових технологій і чотири регіональні центри, створені на заході, сході, півдні та у центрі України. Функції між Центром тестових технологій і регіональними центрами тестування розподілені так:

1. Центр тестових технологій створює модель, здійснює організаційно-технологічну підготовку і забезпе-

чує проведення зовнішнього стандартизованого тестування, що передбачає:

- розроблення технологічного циклу тестування;
- організацію розроблення єдиних стандартів програмових вимог;
- організацію розроблення тестових завдань, підготовки специфікацій і створення банку тестів, стандартизацію тестових завдань, підготовку екзаменаційних варіантів тестів;
- розроблення програмного забезпечення для створення бази даних і оброблення результатів тестування; формування зведеної бази даних випускників;
- підготування і публікацію інформаційних матеріалів-силабусів, інструктивних матеріалів;
- організацію навчання учасників процедури тестування;
- друкування екзаменаційних матеріалів і забезпечення їх секретності;
- розроблення схем транспортування екзаменаційних матеріалів;

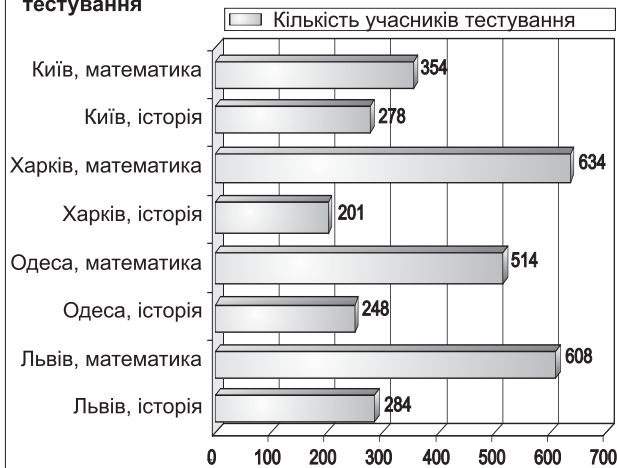
Таблиця 1.

Кількість учасників зовнішнього сертифікаційного тестування 2003 року

ПРЕДМЕТ	Київ	Харків	Одеса	Львів	Загалом
Історія	278	201	248	284	1011
З них:					
юнаків	115	80	75	131	401
дівчат	163	121	173	153	610
Математика	354	634	514	608	2110
З них:					
юнаків	166	314	243	269	992
дівчат	188	320	271	339	1118
Загалом	632	835	762	892	3121
З них:					
юнаків	281	394	318	400	1393
дівчат	351	441	444	492	1728
Відсоток від зареєстрованих	81,7%	65,9%	75,1%	80,4%	74,9%

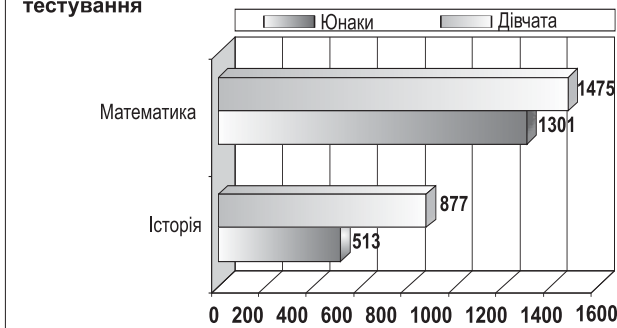
Діаграма 1

Кількість учасників зовнішнього сертифікаційного тестування

Діаграма 2

Розподіл учасників зовнішнього сертифікаційного тестування

Таблиця 2

Розподіл учасників тестування за місцем навчання у школі

	Місто		Інша місцевість	
	Кількість	%	Кількість	%
Львівський регіональний центр	511	57,3%	381	42,7%
Одеський регіональний центр	382	51,0%	380	49,0%
Харківський регіональний центр	671	80,4%	164	19,6%
Київський регіональний центр	549	86,9%	83	13,1%

- готування нормативних документів та методичних матеріалів;
- комп'ютерну обробку заповнених бланків відповідей і бланків оцінювання;
- розроблення схеми оцінювання;
- зведення сумарних первинних балів;
- шкалювання результатів, спільно з Міністерством освіти і науки України встановлення шкали перекладення результатів у 12-бальну систему оцінювання;
- оформлення і відправлення сертифікатів з результатами тестування.

2. Забезпечує інформаційну підтримку зовнішнього стандартизованого тестування, популяризує ідею об'єктивного оцінювання і працює над досягненням суспільної згоди на його впровадження в національному масштабі.

Регіональні центри тестування (у Києві, Львові, Одесі та Харкові):

- напрацьовують банк тестових завдань;
- розповсюджують інструктивні матеріали у школах і вищих навчальних закладах;
- створюють базу даних учасників тестування в регіоні;
- визначають пункти проведення тестування;
- організують і проводять процедуру тестування на місцях;
- організують навчання інструкторів та екзаменаторів на місцях;
- забезпечують секретність екзаменаційних варіантів завдань;

- забезпечують збір, пакування і передачу до Центру тестових технологій заповнених екзаменаційних бланків відповідей;
- забезпечують подвійну перевірку відкритих завдань з розгорнутою відповіддю і передачу до Центру тестових технологій бланків незалежних екзаменаторів із результатами тестування;
- забезпечують зворотний зв'язок з учасниками тестування;
- проводять інформаційну підтримку зовнішнього тестування в регіонах.

Зі зростанням чисельності учасників тестування на регіональні центри тестування має бути покладено сканування бланків відповідей, бланків екзаменаторів і зведення остаточних первинних результатів учасників тестування.

У зовнішньому тестуванні застосовано бланкові тести, які містили завдання трьох типів: закриті завдання, відкриті завдання з короткою відповіддю, відкриті завдання з розгорнутою відповіддю.

Тестові завдання були створені за єдиною специфікацією. Єдину деталізовану специфікацію тестових завдань кожного з предметів розробляли колективи фахівців, які працюють у сфері як середньої, так і вищої освіти. Це дало змогу, створюючи специфікацію, подолати розрив у програмових вимогах при закінченні середньої школи і вступі до вищих навчальних закладів.

Усі учасники тестування отримали інформаційні матеріали (силабуси), у яких

вміщено інформацію про цілі зовнішнього тестування, програмові вимоги зовнішнього тестування (укладені на основі програм середньої загальноосвітньої школи і програми вступних випробувань до вищих навчальних закладів), про форму, структуру і зміст зовнішнього тестування, надано зразки тестів і бланків відповідей, приклади оцінювання тестових завдань, дано відповіді на найпоширеніші запитання щодо зовнішнього тестування [2, 3].

Тестування тривало три години чистого часу на виконання завдань у двох тестових зошитах. До того ж, 30 хвилин було відведено на інструктажі, кодування і здавання робіт та 20 хвилин на перерву між двома частинами тестування.

Результати виконання закритих завдань і відкритих завдань з короткою відповіддю учасники тестування вносили до бланку відповідей і вони підлягали комп'ютерній обробці у Центрі тестових технологій. Відкриті завдання з розгорнутою відповіддю двічі перевіряли незалежні екзаменатори, які отримували закодовані роботи учасників тестування. До груп незалежних екзаменаторів були запрошені досвідчені учителі шкіл та викладачі вищих навчальних закладів, які пройшли попередню підготовку щодо оцінювання за єдиними критеріями.

ТЕСТУВАННЯ – ЦЕ СИЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ КЕРУВАННЯ ОСВІТОЮ, ЗАВДЯКИ ЯКОМУ МИ ДОСЯГНЕМО ПРОЗОРОСТІ ТА РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ.

Василь Кремень

Для проходження тестування з математики та історії зареєструвалося **4200** осіб, з них взяло участь у тестуванні **3121** випускник із майже **670** шкіл України. До підготовки і проведення тестування було залучено близько **500** педагогічних працівників.

Серед причин відсутності **25%** зареєстрованих випускників під час проведення зовнішнього тестування:

- збіг дати проведення тестування з випробуваннями після підготовчих курсів вищих навчальних закладів, або ж проходження випускниками цих випробувань у ВНЗ в період між реєстрацією і датою зовнішнього тестування;
- низький рівень підготовки, який не відповідає вимогам зовнішнього тестування.

Вибірка учасників зовнішнього тестування не була репрезентативною, оскільки формувалася за принципом добровільного

зголошення випускників до участі у тестуванні. Проте величина вибірки дає підстави для розгляду певних тенденцій, які спостерігаються при аналізі результатів проведеного сертифікаційного тестування.

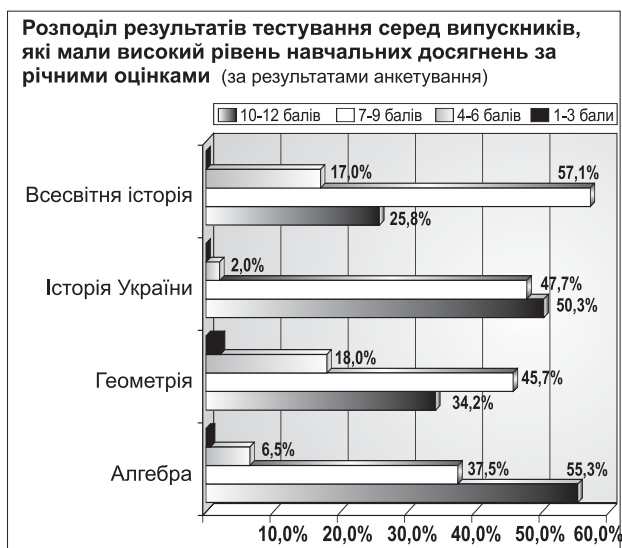
При вивченні розподілу результатів тестування з математики за місцем навчання випускників можна стверджувати, що більша частина досягнень високого рівня припадає на учнів з великих міст, що можна пояснити сконцентрованою саме у великих містах значної кількості спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій.

Натомість, з історії України кращі результати належать в більшості (у відсотковому співвідношенні) випускникам, які навчаються у невеликих містах, селищах, селах. Причини цього явища заслуговують на окреме вивчення. Зокрема, однією з них може бути рівень національної свідомості, який є важливим тлом для вивчення історії України.

Після отримання сертифікатів було проведено анкетування **1122** учасників зовнішнього сертифікаційного тестування (у Києві – **238**, у Львові – **393**, в Одесі – **240**, у Харкові – **251**).

Серед учасників анкетування мали високий рівень навчальних досягнень за річними оцінками з алгебри – **470**, з геометрії – **451**, з історії України – **339**, з всесвітньої історії – **330**. Розподіл результатів зовнішнього сертифікаційного тестування значно відрізняється за рівнем навчальних досягнень від шкільних річних оцінок з пере-

Діаграма 6

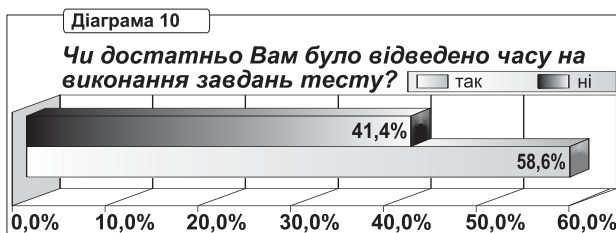
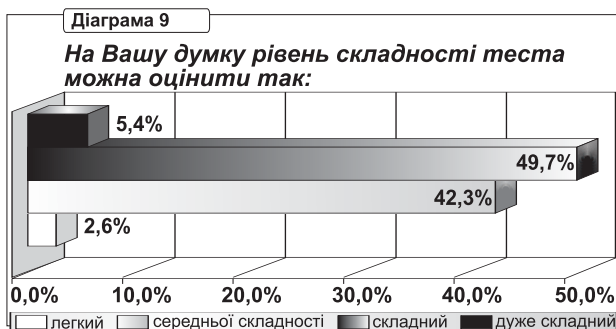
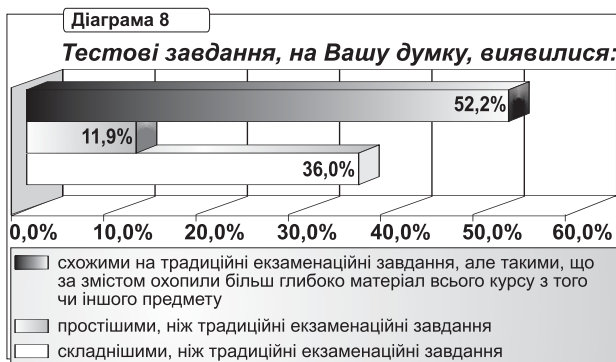
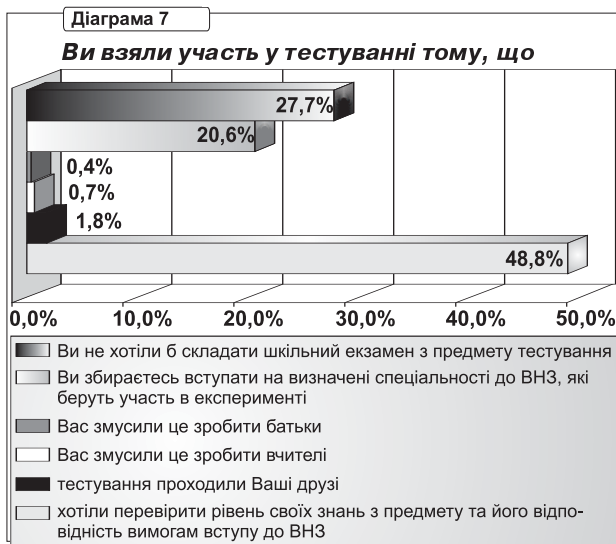

лічених предметів (діаграма б). Це свідчить про відсутність єдиних критеріїв та інструментів підсумкового оцінювання в середній школі.

Отримані результати анкетування свідчать про те, що апробована технологія зовнішнього тестування може бути використана як інструмент вимірювання навчальних досягнень. Учасники тестування підтверджують її переваги над традиційною системою оцінювання.

Наступний етап експерименту буде спрямований на розвиток бази стандартизованих тестів, удосконалення технологічних та адміністративних аспектів зовнішнього тестування. Необхідно у 2004 році надати можливість пройти тестування більшій кількості випускників в Україні та розширити коло вищих навчальних закладів, які визнаватимуть сертифікати зовнішнього тестування. Зовнішнє тестування може бути використано як дієвий чинник удосконалення екзаменаційної системи в Україні. Слід зауважити, що поширення і впровадження його на національному рівні вимагає створення законодавчого поля, в якому нормативно-правовими актами буде визначена відповідальність за розголошення конфіденційної інформації щодо змісту екзаменаційних матеріалів та фальсифікацію результатів тестування.

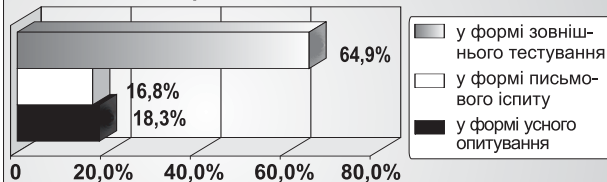
Не менш важливою сферою застосування зовнішнього тестування є моніторинг якості освіти. Слід розвивати можливості тестування для проведення

Статистичний розподіл відповідей учасників тестування

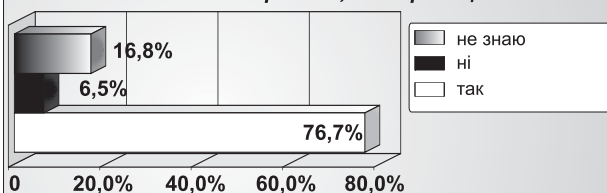
Діаграма 11

Яку з наведених форм іспиту Ви вважаєте більш об'єктивною і справедливою?

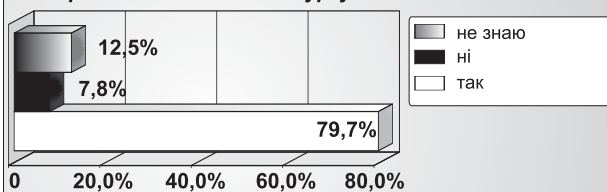
Діаграма 12

Чи вважаєте Ви, що процедура зовнішнього тестування є більш чесною і відкритою, ніж традиційний іспит?

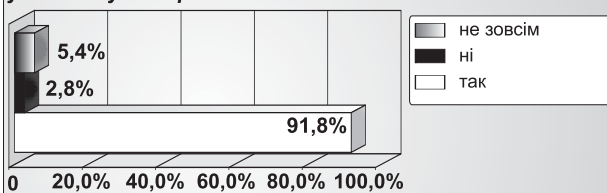
Діаграма 13

Чи хотіли б Ви мати можливість тестуватися й з інших предметів шкільного курсу?

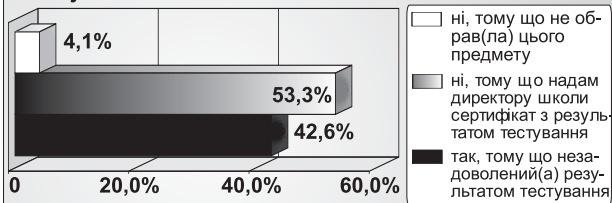
Діаграма 14

Чи були строго дотримані процедури тестування у Вашій аудиторії?

Діаграма 15

Чи Ви будете складати шкільний іспит з предмету тестування?

зовнішніх вимірювань навчальних досягнень учнів. Зовнішні вимірювання навчальних досягнень учнів (зокрема національні) передбачають охоплення репрезентативної вибірки учнів, у якій можна здійснювати порівняльний аналіз за статтю, соціальним статусом, місцем навчання, навчанням за певними програмами і підручниками, методиками і т.д. Щороку зовнішні вимірювання можуть мати різні цілі, стосуватися різних навчальних предметів і вікових категорій учнів. Таким чином вони надаватимуть багатопланову інформацію для аналітичних досліджень у сфері формування освітньої політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балакірева О.М., Міщенко МД, Яременко О.О. Аналітичний звіт «Ставлення молоді до впровадження системи єдиного тестування випускників середніх закладів освіти». – Київ: Центр «Соціальний моніторинг», 2002.
2. Зовнішнє тестування з історії. Інформаційні матеріали. – Київ: Центр тестових технологій, 2003. – 58 с.
3. Зовнішнє тестування з математики. Інформаційні матеріали. – Київ: Центр тестових технологій, 2003. – 52 с.
4. Ковалева Г.С. Особенности национальных экзаменов в ряде стран мира. – Москва: Центр оценки качества образования ИОСО РАО, 2002.
5. ETS Standards for Quality and Fairness. – Educational Testing Service, 2002. – 82 p.
6. Teoria i praktyka oceniania zewnkrznego. / Pod red. B. Niemierki, M.K. Szmigel. – Krakow: Wydawnictwo PANDIT, 2001. – 402 s.

СТАНДАРТИЗОВАНЕ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ: СВІТОВІ ПІДХОДИ

Інноваційна
школа

Зовнішнє оцінювання навчальних досягнень учнів активно використовується багатьма зарубіжними країнами для відслідковування ефективності роботи шкіл та вчителів, якості навчальних програм і підручників, врешті решт – національної системи освіти. В Україні на сьогодні поки що такої системи не існує. Робляться лише перші кроки у напрямку її запровадження.

В ході роботи проекту ПРООН “Інновація та оновлення освіти для покращення добробуту та зниження рівня бідності” було проаналізовано світовий досвід із зазначеної проблеми, виявлено позитивні характеристики та негативні наслідки такого виду оцінювання, запропоновані можливі варіанти імплементації зовнішнього оцінювання в Україні. Вносимо на Ваш розгляд та обговорення наші напрацювання.

Олена ЛОКШИНА

Старший науковий співробітник Інституту педагогіки АПН України, національний експерт проекту ПРООН “Інновація та оновлення освіти для покращення добробуту та зниження рівня бідності”, кандидат педагогічних наук

Якісна освіта розглядається сьогодні у світі як необхідна умова забезпечення конкурентоспроможності країни, а важливість якості проголошується державними документами практично усіх країн світу. В Україні Національна доктрина розвитку освіти наголошує, що “якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту”¹.

Для забезпечення якості освіти у світі застосовується моніторинг, який у галузі освіти розуміється як систематичні процедури збору інформації щодо важливих аспектів освіти на різних рівнях (локальному, регіональному, національному) з метою безперервного від-

стеження її стану та прогнозування розвитку. Система моніторингу обов’язково має включати контроль за діяльністю шкіл, оцінювання роботи вчителів та багато інших компонентів. Найважливіше місце серед них посідає оцінювання навчальних досягнень учнів.

З метою отримання об’єктивних даних про рівень опанування учнями освітніх стандартів перевагу віддають так званому зовнішньому оцінюванню навчальних досягнень учнів, яке на відміну від внутрішнього (тобто такого, що проводиться на рівні групи, класу або школи вчителями або групою вчителів окремої школи з використанням завдань, розробленими самими вчителями) передбачає оцінювання:

- за допомогою стандартизованих завдань (тестів),

¹Національна доктрина розвитку освіти // Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. № 4, 2002.

розроблених окремими інституціями;

- з масштабом національного/регіонального/локального охоплення;
- на території (зазвичай) незалежної інституції із залученням її працівників;
- за уніфікованими процедурами обробки результатів оцінювання.

Стандартизоване оцінювання у цьому випадку розуміється, коли однакові або подібні завдання даються при однакових умовах усім учням, а результати підраховуються уніфіковано.

Зовнішнє оцінювання може виконувати як діагностичну, так і сертифікаційну функції. Відповідно до цього, вона може бути у вигляді:

- зовнішнього оцінювання навчальних досягнень учнів на певних етапах навчання дитини у школі у формі діагностичного тестування;
- зовнішнього оцінювання навчальних досягнень учнів по закінченні окремого періоду навчання у формі державних (національних, випускних, підсумкових) іспитів.

Слід зазначити, що проведення зовнішнього стандартизованого оцінювання будь-якого типу вимагає визначення засадних аспектів на законодавчому рівні, до яких, в першу чергу, відносяться:

- етапи, на яких проводиться оцінювання (у Великій Британії, зокрема, закон визначає ключові етапи для проведення обов'язкового діагностичного оцінювання та четвертий етап для організації зовнішнього іспиту з метою сертифікації);
- предмети, з яких проводиться оцінювання;
- процедури, яких необхідно дотримуватись при проведенні оцінювання (у Словенії закон вимагає застосовувати подвійну систему оцінки екзаменаційних питань);
- інституція, що проводить оцінювання (яка може бути частиною національного міністерства освіти (Ірландія), незалежною приватною організацією (Велика Британія, США), частиною регіонального відділу освіти).

Класичним прикладом використання зовнішнього оцінювання з ді-

агностичною метою є Велика Британія. Метою такого оцінювання є перевірка рівня опанування учнями знань, вмінь та навичок, закладених державним освітнім стандартом — *National Curriculum* — і тому є обов'язковим для усіх учнів. Воно характеризується:

- закріпленням процедур проведення оцінювання на законодавчому рівні (Закон про реформу освіти 1988 р. для Англії та Уельсу);
- встановленням обов'язкового для усіх учнів характеру цього виду оцінювання;
- проведенням на різних етапах навчання у школі;
- визначенням на законодавчому рівні навчальних предметів — це рідна мова, математика, природознавство;
- визначенням конкретної, обов'язкової для усіх школярів дати проведення тестування (див. таблицю).

Що ж стосується оцінювання навчальних досягнень учнів по закінченні окремого періоду навчання у формі державних (національних, випускних, підсумкових) іспитів з метою сертифікації, то його використовує багато зарубіжних країн. Слід наголосити, що частота використання такого виду оцінювання зростає, наприклад, у країнах Західної Європи паралельно із просуванням учнів у напрямку закінчення школи. Якщо зовнішні екзамени по закінченні основної школи проводять лише Британія, Ірландія, Ісландія, Нідерланди, Норвегія та Франція (в останній країні екзамен не є обов'язковим), то по закінченні старшої школи зовнішнє оцінювання у вигляді випускних іспитів застосовують практично усі країни. Винятком є лише Бельгія, Ісландія, Іспанія, Греція та Швеція.

Поряд із багатьма позитивними функціями, що його виконує зовнішнє оцінювання навчальних досягнень учнів (до яких, в першу чергу можна віднести можливість реального вимірювання рівня розвитку учня у процесі навчання та об'єктивної його сертифікації наприкінці; надання інформації про адекватність освітніх результатів ресурсам, що вкладаються в систе-

му освіти, тобто ефективність функціонування системи освіти), слід згадати про можливі негативні сторони, про які говорять фахівці з освіти країн, що активно використовують цей вид оцінювання, в першу чергу, американські. Зокрема вони наголошують, що:

- стандартизовані тести вводять в оману щодо їхньої об'єктивності та, відповідно, рівних можливостей та справедливості. Адже єдиною "об'єктивною" частиною стандартизованого тесту є обробка його результатів машиною. А такі аспекти тестування, як його проведення та використання результатів з метою прийняття рішень залежать від "суб'єктивних" людських істот;
- стандартизовані тести "працюють" на дітей з благополучних сімей. А інші – діти, що проживають у сільських місцевостях, діти з особливими потребами, опиняються у невідгядному становищі у разі проведення тестування;
- стандартизовані тести є загрозою звуження процесу навчання до опанування учнями лише змісту тестових завдань. Вчителі дуже часто опиняються під пресом необхідності того, щоб їхні учні демонстрували високий бал, набраний при складанні тестів, і тому витрачають дуже багато часу, намагаючись дітей.
- для багатьох дітей, особливо у ранньому віці, стандартизоване тестування може стати "виразом" на все життя, оскільки його результати часто слугують для розподілу дітей на потоки або групи за рівнем розвитку чи здібностями.

Тому, при проведенні зовнішнього оцінювання необхідно дотримуватись низки фундаментальних принципів. В першу чергу, оцінні стандарти, завдання, процедури мають бути справедливими для всіх учнів, брати до уваги культурні та національні відмінності, як і проблеми учнів з особливими потребами. Подальша доля учня не може залежати від результату

¹ Назва такого роду іспитів варіюється у різних країнах

лише одного зовнішнього оцінювання. Крім того, важливим є коректне використання інформації щодо результатів оцінювання – результати тестів повинні доповнюватись даними про доступ до навчання та можливостей оволодіння стандартами, що були створені для учнів.

По-друге, оцінні завдання повинні вимірювати рівень досягнень учнями освітніх стандартів, встановлених законодавством. Така націленість усуне можливість застосування вчителями практики натаскування учнів для складання зовнішніх тестів.

І звичайно ж, система оцінювання повинна бути відкритою для подальшого удосконалення, бо будь-яка, навіть дуже добре розроблена оцінна модель ніколи не є ідеальною, тому запровадження системи зовнішнього оцінювання в Україні повинне передбачати постійне вдосконалення оцінних процедур відповідно до нових запитів суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Keeves P. John. National Examinations: Design, Procedures and Reporting. – Paris: UNESCO, 1994. – 108 p.
2. McMillan H. James. Classroom Assessment: Principles and Practice for Effective Instruction. – USA: Allyn and Bacon, 2001. – 401 p.
3. Nitko Anthony J. Educational Assessment of Students. – USA: Prentice-Hall, 2001. – 514 p.

Таблиця 1.

Вік учня/ Ключовий етап (КЕ)	Предмети, з яких оцінюють учнів	Тривалість проведення тесту	Дата проведення
Початкова школа 7 років кінець КЕ 1	Англійська мова (читання, письмо, каліграфія, правопис) та математика	До 3-х годин	Протягом кількох днів літнього семестру
Початкова школа 11 років кінець КЕ 2	Англійська мова (письмо, читання, правопис), математика та природознавство	5-5,5 годин	У чітко визначені дні в середині травня
Основна школа 14 років кінець КЕ 3	Англійська мова (читання, письмо, аналіз п'єс В.Шекспіра), математика та природознавство	7-8 годин	У чітко визначені дні в середині травня

**Інноваційна
ШКОЛА**

ЩЕ РАЗ ПРО СТАНДАРТИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Розробка Державних освітніх стандартів є сьогодні пріоритетним напрямом реалізації реформи освітньої галузі на державному рівні. Цей процес

сприятиме соціальному захисту школярів від неякісної освіти та від надмірного перевантаження їх, а також учителів від некваліфікованого контролю з боку різного роду інспекторів. А це є одним із завдань демократизації освіти. Отже,

сама по собі ідея освітніх стандартів є, безумовно, позитивною і повинна бути якнайшвидше втілена у життя. Проте необхідно зазначити, що термін “стандарт” для нас не зовсім вдалий. У європейських мовах це слово означає “рівень освіти”, у нас же стандартизація часто сприймається як уніфікація, насадження одноманітності і недоторканості. І все ж з цим терміном можна було б цілком погодитися за умови, якщо стандарти освіти виконають свої головні завдання: окреслять в інтересах дитини коло базових знань, необхідних їй для нормального життя та діяльності у суспільстві, і створять рамки гранично

допустимого навчального навантаження на дитину, навантаження, яке не буде калічити її, виснажувати, позбавляти радості пізнання (це робиться у нас протягом багатьох років). Сьогодні найбільш гострою є проблема здоров'я наших дітей. Ідеться про фізичне і моральне здоров'я та жахливі статистичні показники, які свідчать про збільшення нервово-психічних захворювань школярів. У жодній країні світу ніхто не ставить завдання “запихати” в голови дітей таку кількість знань, умінь, навичок, і ніде не навчають так безжалісно, як у нас. Десять років п'ять тому освітяни вже працювали над створенням стандартів. Розробляти їх в основному було доручено професорам університетів України. Вони сумлінно попрацювали і видали “на гора” таку кількість змісту для обов'язкового засвоєння учнями, яка мало чим відрізняється від вузівського, причому ускладнили його ще більше. Виявилось, що окремі розробники стандартів просто “підігнали” зміст освіти під свої підручники, які видали для школи раніше. З цього приводу доцільно нагадати слова міністра освіти і науки В.Г. Кременя: “Авторам необхідно відійти від стереотипного розуміння поняття “гарний підручник”, під яким вони розуміють його надмірний обсяг, неадаптовану до вікових особливос-

**Анатолій
СИРОТЕНКО**

Головний науковий співробітник Інституту проблем виховання АПН України, доктор педагогічних наук, професор

тей учнів манеру викладу матеріалу та максимальне наближення змісту до стандартів академічної науки. **Сучасний підручник повинен не переповідати, а вчити набувати знання**». Які слушні слова! Було б дуже добре, якби цього разу до них прислухались, бо серед розробників нових стандартів знову досить багато тих же самих університетських учених. У зв'язку з цим хочу звернутися до них з проханням. Порадьтеся з учителями, відвідайте школи, послухайте дітей на уроках, ще раз з'ясуйте з психологами, практичними педагогами, лікарями, батьками вікові особливості дитини і лише з урахуванням цього пропонуйте їм зміст шкільної освіти. Зніміть матеріал, який вичерпав себе і застарів, матеріал, який на 90% не засвоюється учнями, оскільки виявляється просто непотрібним, а багатьом – непосильним. Не все, далеко не все, що ви пропонуєте студентам для вивчення, потрібне школярам. У стандартах повинен бути матеріал, який згодиться дитині на все її життя, сприятиме її соціалізації, тобто підготовці до активного творчого життя у суспільстві та в природі. Цей відібраний матеріал мусить бути правдивий, перевірений, науково обґрунтований, а не придуманий розробником. Хочеться сподіватися, що це буде так і держава не витратить марно кошти на вирішення цієї проблеми. Тоді в освітан не буде нагоди згадати латинське прислів'я: *“Improbe Neptunum accusat qui iterum naufragium facit”* (Несправедливо звинувачує Нептуна той, хто вдруге зазнає корабельної аварії). Та будемо оптимістами, для цього у нас є певні підстави.

Робота над освітніми стандартами йде до свого завершення. І численні їх обговорення, ініційовані Міністерством освіти і науки та Академією педагогічних наук (а останнім часом і комісією ООН в Україні) свідчать про те, що їх розробники в цілому успішно впоралися з поставленими завданнями. Проте певні проблеми можуть з'явитися як тільки стандарти шкільної освіти будуть запропоновані педагогічній практиці. І ось чому. Сталося так, що до цього часу проблема стан-

дарту багатьох шкільних предметів не отримала досить повного теоретичного осмислення. Крім того, на даний час у дидактиці ще немає однозначного розуміння самого поняття “стандарт освіти”, не визначені основні компоненти стандартів, не розроблені остаточно принципи відбору змісту освіти, зорієнтовані на стандарт, не визначені вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів за умов обов'язкового засвоєння кожним із них визначеного мінімуму. У зв'язку з цим керівникам освіти та науковцям ще належить розв'язати протиріччя: як забезпечити обов'язкове засвоєння кожним учнем визначених стандартами знань і як виконати постанову міністерства про переведення учнів у наступний клас навіть з оцінкою “один”. У цьому випадку стандарти освіти не виконують свою головну роль. У той же час за сучасних соціально-економічних умов школам мати другорічників – це не виправдана розкіш. А з оцінкою “один” навчальні досягнення учня більш ніж скромні. У цьому і є протиріччя.

Оновлення змісту освіти – не лише важка організаційна проблема, вона складна і в якісному плані. В Україні зараз відбувається ломка суспільної свідомості, і ця подія досить масштабна і болюча, до неї наука (і особливо педагогічна) ще не зовсім готова. Я маю на увазі відсутність у історичній науці виваженої концепції оцінювання подій в Україні ХХ століття, які сьогодні несправедливо трактуються лише негативно, і це впливає на підготовку правдивих підручників суспільствознавчого характеру.

Значна частина застарілих знань знову потрапила до сучасних стандартів. Вони і раніше залишалися мертвим вантажем у свідомості випускників. І мало хто з них міг упевнено сказати, що отримані в школі знання допомогли йому добре влаштувати своє життя у суспільстві. Одна із причин такого стану – пріоритет абстрактних теоретичних знань з більшості предметів. Школа майже не вчить молодих людей орієнтуватися в житті, не формує вміння аналізувати події, приймає адекватні рішення і нести за них персональну відповідальність. Проб-

леми, безумовно, є, але драматизувати ситуацію не слід. Ще є достатньо часу, щоб виправити ситуацію. Та й стандарти освіти створюються не назавжди. Пройде 5-8 років, і ця робота знову повториться. Можливо, наступного разу у нас з'явиться європейське бачення і стандартів освіти, і всієї шкільної справи взагалі.

У Європі вже років 25 тому зрозуміли тупиковий характер системи освіти, яка базується на парадигмі трансляції учням визначених стандартами знань, і запропонували принципово нову парадигму загальноосвітньої школи. Тепер перед нею не стоять завдання озброювати учнів готовими знаннями, а вчити їх самостійно знаходити саме ті знання, які їм потрібні. Опанувавши навички учіння, дитина з допомогою комп'ютера, різноманітної довідкової літератури, консультації вчителів набуває необхідних знань. А те, що здобувається у самостійному творчому пошуку, залишається у пам'яті на все життя. Як тут не згадати слова видатного німецького педагога 19ст. Дістервега, що вчитель, який несе учням істину, – поганий учитель, гарний учитель учить дітей самим знаходити її. Латинський корінь слова “освіта” (education) означає – “вести за собою, спрямовувати, показувати шлях”. От цим і повинен займатися вчитель, а не переказувати чийсь думки та наводити факти.

Щоб зрозуміти природу тієї гостроти, з якою сьогодні ведуться в світі суперечки навколо стандартів шкільної освіти, необхідно проаналізувати парадигмальні основи цих суперечок. Проблема стандартів, насамперед, тому стала гострою, що відбулося неспівпадіння двох педагогічних світоглядних ліній, двох уявлень про те, що є змістом шкільної освіти і які перспективи школи взагалі. Або вона (школа) залишиться на рівні минулого століття, або буде оновлена у відповідності зі світовими освітянськими тенденціями. Сучасна школа по суті своїй є інструментом трансляції знань від учителя до учня. Трансляції яких знань – це вже інше питання.

Зміст освіти в рамках такої навчальної системи розуміють однозначно і непохитно: це той навчальний

зміст, який закладений у підручники і транслюється від учителя до учня за допомогою тих чи інших навчальних технологій (методик), отже, це те, що придумали заздалегідь, залучили до підручників і далі зобов'язали учня засвоїти все це. Від учителя при цьому вимагається одне – знайти найбільш ефективні способи, за допомогою яких цей зміст залишиться у свідомості дитини. Таке розуміння навчальної системи тісно пов'язане з двома проблемами. Перша – з визначенням так званого “оптимуму” навчального змісту (стандартів), який необхідно засвоїти дитині, а друга – з підвищенням так званої “ефективності” навчально-трансляційного процесу. Чим більша кількість навчального змісту транслюється за одиницю часу за допомогою тієї чи іншої технології, тим вищою вважається її ефективність. І весь сучасний навчальний процес побудований на пошуку найбільш продуктивних технологій. Сучасна ідея особистісно-зорієнтованого навчання теж є засобом виконання трансляційних завдань. Навіть суб'єктивність учня вчитель розвиває лише для того, щоб він більш вправно впорався з опануванням “навчального мінімуму”, отже, у цьому випадку суб'єктивність учня не самоцінна, а носить цілком підпорядкований завданням навчальної трансляції характер. Природно, що і мірилом освіченості в рамках даної парадигми виявляється той самий обсяг знань, умінь і навичок, який придбав учень. І чим він більший, тим більш навченим, більш освіченим і більш розвинутим вважається учень. Важливо лише визначити (така собі дрібничка), які саме знання, уміння і навички мусить засвоїти дитина. От тут і приходять на допомогу стандарти. Бо цілком зрозуміло, що людська культура безмежно велика порівняно з навчальними можливостями засвоєння знань, якими володіє будь-яка (і навіть геніальна) дитина. А це означає, що з неосяжно великої інформації потрібно виділити найбільш важливі і найбільш доступні її фрагменти і подати їх у вигляді особливим чином систематизованого навчального змісту. Проте це ще не все.

Потрібно врегулювати суперечки між представниками різних навчальних предметів – скільки якого “предмета” є можливість запропонувати середньостатистичному учневі, щоб й іншим предметам не було “прикро”, і здоров’я дитини зберегти. Природно, що кожен розробник стандартів буде любити свою науку, доводячи, що саме вона є найголовнішою. **У школах Європи проблеми перевантаження учнів розв’язали таким чином:**

а) зменшили кількість шкільних предметів, інтегрувавши значну їх частину;

б) вилучили із програм другорядний матеріал та знання, які не можуть бути повноцінно засвоєні дитиною через її вікові особливості;

в) створили нові технології навчання, за допомогою яких дитина засвоює навчальний матеріал з меншою затратою сил, енергії, часу;

г) збільшили термін навчання.

А що у нас? Ми почали з кінця. Збільшили термін навчання до 12 років і зразу ж заходились “удосконалювати” програми, тобто їх доповнювати новими знаннями. Слід усвідомити, що світ культури сьогодні та інформації про неї такий великий, що його ніколи не зможе осягнути жодна людина, як би вона того не бажала. І це воістину трагічне усвідомлення.

Показово у цьому плані є фігура Нерона – учня Сенеки, що спалив Рим. По суті, це не що інше, як істерика людини, яка поставила перед собою завдання прочитати весь фонд бібліотеки у сто тисяч томів, але невдовзі переконалася, що її життя не вистачить, щоб прочитати хоча б двадцять її долю. Це стало причиною знищення бібліотеки. Отже, знищення культури та її пам’яток – своєрідний агресивний спосіб відновити душевну рівновагу людини, що усвідомила неспівставність своїх власних можливостей із обсягом культурної інформації. А хіба не те саме роблять випускники шкіл, коли після останнього екзамєну сплячуть усі підручники на “ритуальному” багатті.

Безумовно, принципи наукової систематизації і класифікації змісту культури, тобто принципи наукового

“бування” культурної інформації, – це важливий винахід науки, що дає змогу вистояти під тиском неосяжної інформації. Наука “примусила”, “загнуздала” колосальну енергію культури, що бурхливо розвивалася, за допомогою каркасу жорсткої понятійної систематики і створила ілюзію, що науково обґрунтований і ефективний механізм культурного відбору існує. А закономірним додатком ідеї науки, саме в такому її систематизуючому розумінні, став винахід ідеї шкільного підручника як систематизованої квінтесенції культури, створеної для реалізації навчальної мети.

Із винаходом підручника навчально-трансляційна парадигма школи отримала своє логічне завершення:

а) є реальна культура, безпосередній діалог з якою неможливий у силу її неосяжності;

б) але є система підручників як мікромодель культури, яка базується, як нам здається, на науковому відборі “найбільш важливого”, “найбільш суттєвого”, “найбільш потрібного” змісту культури, котрий і стає предметом навчального матеріалу;

в) і є вчитель, що більшою чи меншою мірою володіє методикою трансляції навчального матеріалу;

г) а ще учень, у якого немає можливості безпосереднього і прямого засвоєння культурного надбання, проте є можливість засвоєння системи підручників як сурогату культури. І хоча реальна культура залишається “по той бік підручника”, ілюзія освітнього руху при цьому створюється.

Отже, трансляційна парадигма шкільної освіти, якою ми сьогодні користуємося, народжена ще в епоху середньовіччя.

І все, що ми робимо в останні роки зі шкільною освітою, – це не що інше, як латання доряче потріпаної і застарілої системи освіти. Те, що ми сьогодні маємо, це навіть не минуле століття, це – середньовіччя. Потрібен пошук нової парадигми шкільної освіти, чим уже тривалий час займаються в країнах Заходу.

ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Система загальної середньої освіти України — на порозі нових суттєвих змін — впровадження профільності навчання в старшій школі. Профілізація навчання старшокласників є надзвичайно вагомим кроком у реформуванні освіти. Дуже важливо, щоб при його організації було враховано освітні потреби, нахили і здібності учнів, створено належні умови для навчання відповідно до професійного самовизначення учнів.

Богдана БІЛЯК

Заступник начальника
Головного управління
освіти і науки Львівської
облдержадміністрації

Орися ДУДА

Завідуюча кабінетом управління та економіки освіти Львівського ОІППО

Оскільки перехід до профільного навчання розпочнеться у 2007 році, то у 2003/2004 н.р. ми вступаємо у підготовчий період переходу до профільної старшої школи. Це не є масовий перехід до профілізації, він буде здійснюватися поступово.

Профільне навчання відповідно до Державних стандартів освіти повинно забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, глибoku їх допрофесійну готовність із формуванням стійкої орієнтації на продовження навчання. Професійну ж підготовку отримує невелика кількість випускників шкіл, які навчаються за окремими спеціальностями у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті, професійному ліцеї чи

окремих школах (наприклад: швея, водій, тракторист, оператор комп'ютерного набору тощо).

Для повного переходу на профільну школу розроблена Концепція профільного навчання у старшій школі, проект якої подано на обговорення. Здійснення профільного навчання потребує цілеспрямованого формування контингенту учнів, розробки відповідного навчально-методичного забезпечення за кожним напрямом навчання, використання специфічних форм і методів роботи з учнями, що мають підвищену мотивацію до навчання, вимагає відповідної перепідготовки і підвищення кваліфікації вчителя, модернізації матеріально-технічної бази.

Профільність навчання може бути реалізована як в межах одного навчального закладу, так і в окремих класах або групах учнів.

ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Оптимізація мережі закладів освіти — це, зокрема, створення гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл, шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів, ліцеїзація професійно-технічних навчальних закладів.

Здійснення профілізації через зміну мережі закладів освіти найбільш оптимальне для міст. У сільській місцевості доцільно створити

На допомогу керівникам шкіл

опорні середні спеціалізовані навчально-виховні комплекси із пришкільними інтернатами для учнів старших класів. Важливо в цих цілях використовувати шкільні автобуси. У НВК поряд із загальноосвітніми класами відкривати класи з поглибленим вивченням предметів (суспільно-гуманітарні, філологічні, хіміко-біологічні, фізико-математичні, технологічні, художньо-естетичні, спортивного спрямування та ін).

Як передбачає Примірне положення про порядок організації профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах всіх форм і типів власності (проект), профільні класи створюються за пропозицією ради загальноосвітнього навчального закладу на підставі рішення педагогічної ради, за погодженням із місцевими органами державної виконавчої влади.

Умовами для зарахування учнів до профільних класів є: бажання учнів, рекомендації психолога та конкурсної (педагогічної) комісії, яка створюється у загальноосвітньому навчальному закладі (голова комісії – директор або його заступник). Комплектування профільних класів завершується до 25 серпня.

Без зміни мережі закладів освіти:

- **Використання бази професійно-технічних училищ, позашкільних навчальних закладів, міжшкільних навчально-виховних комбінатів.**

Конституційне право громадянина України здобути повноцінну освіту має

НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Основним документом, що регулює організацію профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, є наказ Міністерства освіти і науки України від 20.05.03р. №306, яким затверджено Типові навчальні плани. Ці плани дають змогу в залежності від потреб учнів, наявності відповідної матеріальної бази і кваліфікації педагогів формувати старші класи за напрямами і профілями: філологічним, суспільно-гуманітарним, художньо-естетичним, фізико-математичним, природничим, технологічним, спортивним. Можуть бути й інші профілі, наприклад: хіміко-біологічний, правовий, економіко-географічний, технічний, екологічний та ін. Якщо ж профільне навчання неможливо організувати, то може бути використаний загальноосвітній варіант навчального плану – універсальний, у якому навчальний час рівномірно розподілений між базовими навчальними предметами.

Для здійснення профільного навчання можуть бути використані Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу (наказ МОН від 16.07.01р. №516), Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002–2004/2005 н.р. (наказ МОН від 25.04.01р. №342). При складанні робочих навчальних планів спеціалізованих шкіл, шкіл з поглибленим вивченням предметів, крім Типових, можуть використовуватися також аналогічні варіанти навчальних планів, розроблених і затверджених Міністерством освіти протягом 1993–1999 років (Інформаційний збірник МОН України, 1993р. № 9–10, 1998р. №10, 1999р. №17, 2000 р. №9). При цьому необхідно дотримуватись гранично допустимого навчального навантаження учнів. Покласна кількість годин не повинна перевищувати межі, встановленої Типовими навчальними планами (наказ МОН від 20.05.03р. №306).

Міністерством освіти і науки України подано список навчальної літератури для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (лист МОН від 04.06.03р. №1/9–282).

Інноваційна школа

Інтернет для закладів освіти

Компанія "УкрСат" безкоштовно надає закладам освіти:

адресу електронної пошти;

розміщення web-сторінок на сайті <http://edu.ukrsat.com>;

доступ до мережі Internet.

Співробітники компанії виконують роботи щодо підключенню закладів освіти до мережі Internet, проводять навчання та надають консультації з питань роботи в Internet.

Додаткова інформація:
04070, м. Київ-70,
вул. Борисоглібська, 12

тел.: (044) 238-2555,
238-2565, 238-2565.

E-mail: sales@ukrsat.com
www.ukrsat.com
<http://edu.ukrsat.com>

бути забезпечено кожному. Будь-який старшокласник повинен мати можливість обирати ті предмети, вивчення яких він вважає потрібним для свого майбутнього.

Навчання учня у спортивній, художній чи музичній школі враховується як профільне. Це передбачено пояснювальною запискою до Типового навчального плану і дозволяється з метою недопущення перевантаження учня.

Для учнів різних шкіл можуть створюватись міжшкільні профільні групи на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, навчально-виховних комплексів, позашкільних навчальних закладів, професійно-технічних навчальних закладів, в окремих школах, де можуть бути організовані профілі, такі як: технологічний, художньо-естетичний, спортивний тощо.

Це вимагає змін у структурі навчального дня і тижня навчального закладу, бо міжшкільні групи можна організувати або в позачасовий час, або виділити в усіх школах, що створюють міжшкільні профільні групи, єдиний день для проведення занять з профільного навчання. Оскільки навчальна практика частково, або повністю може проводитись під час навчального року, то при шестиденному режимі занять можна використовувати час, відведений для проведення практики.

● **Організація профільного навчання у сільській, зокрема, малокомплектній школі.**

Навчальними планами передбачено введення поглибленого вивчення окремих предметів, доповнення інваріантної складової навчальних планів додатковими предметами та курсами за вибором учнів, факультетами. З учнів одного класу, чи двох паралельних для факультативних занять створюються різнопрофільні групи (не менше 4 учнів у школах сільської місцевості, 8 – у міських). За рахунок часткового ущільнення інваріантної складової та використання годин варіативної складової навчального плану (6 год.) у групах проводиться навчання за програмами відповідних профілів (напрямів).

У сільській малокомплектній школі, де є в класі вісім і більше учнів, може бути два профілі навчання (не менше ніж 6 год. на тиждень кожен). Це можуть бути: гуманітарний і природничо-математичний, або гуманітарний і технологічний, або природничий і психолого-педагогічний та інші (не більше двох). Якщо всі учні класу виявлять бажання навчатись за одним профілем, то 12 год. буде віднесено на цей профіль.

Якщо в школі виявляться учні, які мають бажання навчатись за мистецьким, спортивним чи технологічним профілями, який не може пропонувати школа, то доцільно використати в цьому випадку шкільні округи, де в окремих школах буде запроваджено один з таких профілів. Заняття з профілів мусять плануватись в цих школах в один

день, щоб була можливість учням в цей день роз'їзджатись по визначених школах в окрузі для навчання за вибраним профілем.

ПРО КЛАСИ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

У 2003/2004 н.р., а також в майбутньому будуть існувати класи універсального профілю. Після закінчення такого класу випускник буде змушений індивідуально за рахунок самоосвіти корегувати свою підготовку відповідно до вимог ВЗН, який він собі вибрав, або навчатись дистанційно (Положення про дистанційне навчання буде запропоновано в майбутньому Міністерством освіти і науки України).

Як наголосив у своєму інтерв'ю* Віктор Огнев'юк, заступник міністра освіти і науки України, профільне навчання передбачає користування різноманітними джерелами для здобуття освіти, і не тільки підручниками, а й різними виданнями, публікаціями. Вчитель має можливість розробити авторську програму.

Робочий навчальний план загальноосвітнього навчального закладу державної і комунальної форми власності погоджується з радою навчального закладу і затверджується відповідним органом управління освітою. Робочий навчальний план приватного загальноосвітнього навчального закладу затверджується засновником (власником)

*Освіта України, №38, 27 травня 2003 р.

та погоджується відповідним органом управління освітою.

Експериментальні та індивідуальні варіанти навчальних планів погоджуються з Міністерством освіти і науки України і затверджуються управліннями освіти облдержадміністрацій.

З ЧОГО ПОЧИНАТИ?

При введенні будь-якого профілю в школі слід усвідомлювати, що він передбачає певні технології навчання, спеціальну методику, що вимагає відповідної підготовки педагога. Мусить бути створена також належна матеріальна база і програмно-методичне забезпечення.

У 2003/2004 н.р слід вводити профілізацію навчання лише в тих районах, містах, окремих навчальних закладах, де є готовність до цього.

До організаційних проблем запровадження профільного навчання слід зараховувати також здійснення передпрофільної підготовки в основній школі, що забезпечить свідомий вибір учнем профілю навчання.

Зробивши своєчасно свідомий вибір загальноосвітнього навчального закладу відповідного профілю, учні старшої школи зможуть правильно зорієнтуватися у виборі навчального закладу для здобуття вищої освіти або галузі трудової діяльності. А це, в свою чергу, сприятиме професійній підготовці української молоді та дозволить їй у подальшому житті бути більш конкурентоспроможною на ринку праці.

Додаткова інформація:
04070, м. Київ-70,
вул. Борисоглібська, 12
тел.: (044) 238-2555,
238-2565, 238-2565.

E-mail:
sales@ukrsat.com
www.ukrsat.com
http://edu.ukrsat.com

ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА ОСВІТИ

КОНЦЕПЦІЯ ПРОЕКТУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА НАВЧАЛЬНО – ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ № 28

Інноваційна школа

Сучасний етап розвитку нашого суспільства характеризується інноваційними освітньо-педагогічними змінами у системі реформування національної освіти, які зумовлені типовими тенденціями розвитку європейських країн: глобалізація, укріплення демократичних завоювань, збереження національно-культурної ідентичності, розвиток і стабілізація економіки, досягнення соціальної стабільності.

Але здійснення новітніх перетворень цілком буде залежати від вирішення питань щодо формування нових типів взаємозв'язку освіти і суспільства, людини і оточуючої її дійсності. Головною метою і змістом національної освіти має бути гармонійно розвинута особистість.*

У контексті радикальної гуманізації освіти посилюється особистісний вимір, який відтепер визначає динамічні процеси становлення системи навчально-виховної діяльності освітніх

закладів України.** На шляху нових освітніх перетворень вже традиційними стали партнерські відносини середніх спеціалізованих закладів для здібних учнів (ліцеї, гімназії, колегіуми) та вищих навчальних закладів, які використовують можливості спільної діяльності у забезпеченні профорієнтації та довузівської підготовки молоді.

Значно ширші можливості для досягнення головних виховних завдань щодо розвитку та самореалізації молоді визначає спільний проєкт Дніпропетровського Національного університету та навчально-виховного комплексу №28 *“Інтегрована система освіти”*.

Головною метою проєкту є створення моделі інтегрованого освітнього простору, якомога організованого і педагогічно керованого сприятливого середовища для навчання і виховання учнівської молоді. Функціонування його розглядається нами як передумова становлення сучасної системи виховання громадянина України у спільній діяльності вищого та середнього навчальних закладів. На відміну від існуючих систем *“школа – вищий навчальний заклад”*, *“ліцей, гімназія – вищий навчальний заклад”* наш проєкт передбачає вирішення головних завдань щодо виховання здібної

Наталія ГОНТАРОВСЬКА

Директор навчально-виховного комплексу №28 м. Дніпропетровська, кандидат педагогічних наук

*Кремень В. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи // Професійна освіта: педагогіка і психологія. Київ – Ченстохова. – 2000. – С.13

**Національна доктрина розвитку освіти, яка затверджена Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002

Директор школи, ліцею, гімназії № 4'2003

талановитої молоді у контексті інтеграційного функціонування вищого та середнього навчальних закладів на рівні їх освітніх систем.

За цим ми маємо на увазі, що існуючі структури навчальних закладів, які в свою чергу складаються з визначених елементів (підсистем) взаємодіють у напрямі досягнення загальної основної мети – виховання цілісної особистості. Структурні підрозділи (підсистеми) університету (факультети, педагогічне училище, інститут післядипломної освіти, бібліотека, палац студентів, спортивний комплекс, ботанічний сад, акваріум тощо)* та навчально-виховного комплексу (спеціалізована школа естетичного профілю, гімназія, центр позашкільної роботи, спортивно-оздоровчий центр, навчально-виробниче об'єднання учнів) створюють загальний освітній простір, який визначає структурну модель об'єднаної спільної діяльності, комплексну конструкцію запропонованої нами інтегрованої системи освіти.

Створення такої системи орієнтується на головний результат щодо досягнення основної мети – підготовку конкурентноспроможного випускника школи і вузу, який, за умовним визначенням, стає якісним виміром ефективності функціонування інтегрованої системи освіти.

Головними особливостями створення інтегрованої системи освіти є те, що, *по-перше*: всі її елементи включені до процесу взаємодії, всі вони не тільки взаємодіють, але й взаємосприяють досягненню головної мети навчання, виховання і розвитку особистості;

по-друге: інтегрована система освіти функціонує як система цілісності, єдності та взаємодії навчальної, трудової, фізично-оздоровчої, технічної і художньо-творчої діяльності учнів і студентів. Вона протистоїть традиційному, на жаль, вже сформованому

досвіду співпраці вищих і середніх закладів, який втілюється лише на рівні функціонального підходу в межах професійної орієнтації старшокласників та відповідної до неї доувзівської підготовки;

по-третє: ядром цілісності запропонованої системи є такі головні напрями, як громадянське, духовно-ціннісне і моральне виховання особистості на основі її самовизначення і самореалізації;

Основними завданнями проекту є:

- Створення системи безперервної багаторівневої освіти із визначенням змісту, функцій та умов спільної діяльності структурних підрозділів НВК № 28 і ДНУ.
- Розробка та застосування технологій громадянського виховання із широким залученням культурологічного потенціалу у сфері діяльності кожного вихованця.
- Складання інтегрованих навчальних програм та розробка навчально-методичних комплексів за різними освітніми профілями.
- Організація системи психолого-педагогічного патронажу вихованців, складання програм їх особистісного розвитку.
- Проведення комплексного моніторингу з метою вивчення ефективності впливу інтегрованого освітнього простору на цілісний розвиток особистості та виявлення професійних інтересів випускників і їх визначення у виборі подальших шляхів освіти.
- Удосконалення діяльності шкільного вчителя – головного провідника нових ідей гуманізації освіти, науково-методична підтримка його зростання як творчої індивідуальності.
- Впровадження науково-практичного підходу до підготовки майбутніх учителів: планування і проведення процесу навчання, педагогічної практики в системі залучення студентів до участі у новітніх педагогічних технологіях, що апробуються навчально-виховним комплексом № 28 як експеримен-

*Поляков М. В. Університет учора, сьогодні, завтра. Дніпропетровський національний університет: учора, сьогодні, завтра. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр.ун-ту, 2001. – 52 с.

тальним навчальним закладом Міністерства освіти і науки України.

- Науково-методичне забезпечення реалізації проекту, створення відповідної інформаційної системи його популяризації та поширення майбутнього позитивного досвіду, який був опрацьований у ході впровадження проекту.

Безпосередні учасники проекту: науковці, викладачі, працівники, студенти Дніпропетровського національного університету; вчителі, батьки, учні навчально-виховного комплексу № 28 м. Дніпропетровська.

Запропонований **проект** створення інтегрованої системи освіти **буде сприяти:**

- цілеспрямованому розвитку взаємозв'язку в освітньому конструктиві “Дошкільний заклад – школа – гімназія – педагогічне училище – університет – інститут післядипломної освіти”;
- узгодженню планів і програм середнього, середнього спеціального та вищого навчальних закладів для забезпечення наступності змісту, форм і методів освіти на основі їх оптимальної інтеграції і оптимізації;
- розробці та апробації особистісно орієнтованих інноваційних педагогічних технологій;
- покращенню процесу виявлення і розвитку творчих здібностей у школярів, забезпеченню системної освіти і виховання обдарованих дітей і молоді;
- реальному використанню можливостей спільної діяльності середнього закладу й університету в системі становлення сучасного вчителя, вдосконаленню єдності теорії і практики в його підготовці;
- поліпшенню життєвого кризового становища суб'єктів навчально-виховного процесу, на яких деструктивно впливає сучасне соціально-економічне середовище;

Проект базується на таких головних принципах організації системи інтегрованої освіти (див. вріз на с.51).

СТРАТЕГІЯ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

Реалізація головної мети і завдань проекту здійснюється за такими напрямками:

I. РОЗРОБЛЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ОРГАНІЗАЦІЇ, СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Передбачається:

- Проведення аналітичної діяльності щодо вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду за проблемою інтеграції освіти, а саме: створення комплексних освітніх систем навчальних закладів різних рівнів.
- Визначення теоретико-методологічної основи функціонування інтеграційної системи освіти середнього та вищого навчальних закладів.
- Підготовка наукового обґрунтування щодо функціонування інтеграційної системи освіти як інноваційної педагогічної технології.
- Створення положення про інтегровану систему освіти на сучасному етапі функціонування середнього і вищого навчальних закладів.
- Розробка неперервного інваріантного та варіативного компонентів освіти за основами наук на рівнях середнього і вищого навчальних закладів.
- Створення навчально-методичних комплексів для шкільних дисциплін, факультативів та курсів за вибором.

II. НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЕКТУ

Передбачається:

- Створення тимчасового наукового колективу з числа науковців, педагогів та викладачів, психологів, соціологів, медичних працівників для розробки і впровадження цілей та завдань проекту (див. вріз “Склад творчого колективу” на с.52).
- Підготовка рекомендацій щодо

створення моделі інтегрованої освітньої системи в контексті впроваджуваного проекту.

- Актуалізація діяльності медико-психолого-педагогічної служби. Забезпечення психолого-педагогічного патронажу за процесом розвитку учнів.
- Проведення наукових консультацій для учасників проекту, надання психолого-педагогічної допомоги молодшим учасникам (учням і студентам).
- Організація науково-методичних семінарів і практикумів для різних категорій учасників проекту.
- Надання консультативної допомоги представникам батьківської та громадської спільноти з питань їх участі у проекті.
- Розробка системи сучасних інформаційних матеріалів щодо проведення наукових досліджень за проектом.

III. АПРОБАЦІЯ

Передбачається:

- Проведення в природних умовах наукового дослідження функціонування середнього та вищого навчальних закладів за правилами створеної інтеграційної системи освіти.
- Розробка методики створення інтегрованої освітньої системи.
- Проведення серії науково-практичних конференцій та семінарів, інформаційно-методичних нарад за результатами впровадження проекту у практиці університету і

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ІНТЕГРОВАНОЇ ОСВІТИ

Принцип суспільно-ціннісної цілеспрямованості. Організація навчально-виховної діяльності спрямована на засадах всебічного розвитку особистості, яка орієнтується в сучасних соціокультурних обставинах і готується до участі у перебудові суспільства в умовах життя демократичної правової держави.

Принцип культуровідповідності регулює становлення особистості в процесі інтеграції світової і національної культури, сприяє створенню передумов для виховання особистості на основі культурно-історичних традицій і, водночас, збагачення її іншими культурами.*

Принцип дитиноцентризму орієнтує на створення оптимальних умов для розвитку всіх учнів, враховує індивідуально-особистісні особливості, здібності та інтереси дітей.

Принцип здійснення комплексного підходу до організації взаємодії різних видів діяльності, який проявляється у зв'язках навчальної, трудової, спортивно-оздоровчої, художньо-творчої діяльності учнів і студентів із формуванням у них світогляду, суспільнозначущої мотивації поведінки, вихованням морального ставлення до своєї діяльності, до себе, до інших - до процесу свого життєтворення в цілому.

Принцип практичної спрямованості діє як необхідна потреба практичного застосування учнями та студентами набутих знань і вмінь у реальному житті, яке виводить їх на рівень прийняття самостійних рішень у залежності від життєвих обставин.

Принцип єдності соціалізації та індивідуалізації як необхідна умова розвитку особистості в інтегрованій системі освіти передбачає поєднання двох протилежних процесів соціалізації та індивідуалізації, у результаті якого здійснюється суб'єктивне виявлення соціального досвіду кожного вихованця.

Принцип наступності і неперервності сприяє вдосконаленню підходів до організації освітньої системи і формування її змісту на різних рівнях: від дошкільного до середнього і вищого; від вищого до рівня вдосконаленості та підвищення кваліфікації.

Принцип науковості забезпечує розробку навчальних планів, програм та посібників на основі врахування сучасних досягнень науки, визначає цілеспрямоване планування розвитку особистості.

Принцип єдності теоретичної та практичної підготовки випускників середнього закладу та майбутніх спеціалістів, виховання потреби систематично збагачувати свої знання та творчо їх застосовувати у практичній діяльності.

Принцип створення розвиваючого освітнього середовища, яке повинно бути багатобакторним, багаторівневим, таким, щоб кожен вихованець знайшов своє індивідуальне місце взаємодії з ним.

* Гонтаровська Н.Б. Концепція культурологічного розвитку особистості в НВК № 28 м. Дніпропетровська // Мистецтво та освіта. – 2001.- №3. – С 37.

навчально-виховного комплексу.

IV. ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО МОНІТОРИНГУ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Передбачається:

- Обговорення результатів функціонування інтегрованої системи освіти на спільних нарадах науковців і викладачів університету, педагогів навчально-виховного комплексу з широким залученням до цієї аналітичної роботи студентів, учнів та батьківської громадськості.
- Соціолого-педагогічне дослідження результативності спільної діяльності.
- Визначення критеріїв оцінки для комплексного медико-психолого-педагогічного дослідження ефективності функціонування інтегрованої системи освіти.
- Аналіз експериментальних даних та проведення роботи по вдосконаленню завдань, положень, форм і методів систем інтегрованої освіти з виробленням відповідних методичних рекомендацій.

V. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЕКТУ

Передбачається:

- Інформування батьківської громадськості про впровадження інтегрованої системи освіти.

СКЛАД ТВОРЧОГО КОЛЕКТИВУ

Для досягнення мети та основних завдань проекту створений тимчасовий творчий колектив, до складу якого входять науковці, досвідчені викладачі та вчителі університету і навчально-виховного комплексу, фахівці з педагогіки, соціології, психології, культурології, медичні працівники, які розподілені за різними творчими профільними групами та підгрупами. Паралельно з початком роботи проекту проводяться наукові консультації в Інституті проблем виховання АПН України і Науково-методичному центрі середньої освіти Міністерства освіти і науки України.

- Виступи учасників тимчасового творчого колективу на нарадах вчителів, батьків та зборах учнів, студентів тощо.
- Відкриття інформаційно-консультативної служби з питань організації інтегрованої системи освіти на базі лабораторії інноваційної педагогіки Управління освіти та науки Дніпропетровської міської ради.
- Залучення до інформаційної роботи молодших учасників проекту – учнів і студентів, активізація з цією метою органів учнівського та студентського самоврядування.
- Публікації в педагогічній пресі (див. вріз “Інформаційні партнери”).
- Підготовка циклу передач для міського і обласного радіо та телебачення.
- Розміщення інформації про реалізацію проекту на сторінках періодичних видань ДНУ та НВК № 28.

VI. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

В організації допомоги щодо реалізації проекту беруть участь Управління освіти та науки Дніпропетровської міської ради, Дніпропетровський обласний інститут післядипломної освіти.

ІНФОРМАЦІЙНІ ПАРТНЕРИ

Інформаційними партнерами проекту є науково-практичний журнал для керівників закладів освіти “Директор школи, ліцею, гімназії” (засновники: Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, видавництво “Педагогічна преса”), Видавничий дім “Шкільний світ”, освітянська газета “Джерело” (засновники: Управління освіти та науки Дніпропетровської облдержадміністрації), журнал для вчителів “Відкритий урок”.

Засоби масової інформації публікують матеріали щодо впровадження проекту, висвітлюють хід його реалізації, публікують дані про основні етапи проекту, знайомлять із аналітичними інформаціями, звітами та повідомленнями.

ПЕДАГОГІКА ШКОЛИ

*Для більш ефективного впливу на підлітків
необхідно створення сучасних профілактичних
інформаційно-навчальних програм*
с. 54

*Близько десяти державних програм
зорієнтовані на пропаганду здорового способу
життя дітей та молоді*
с.55

*Здорові діти — основа розвитку
держави*
с. 58

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Збереження здоров'я підлітків, особливо їх репродуктивного здоров'я, попередження й контроль над поширеністю інфекцій, які передаються статевим шляхом, особливо ВІЛ-інфекції і СНІД, серед підлітків і молоді, профілактика небезпечних вагітностей, наркоманії та інших негативних явищ — одна з найважливіших задач, з якою зіткнулась не тільки система охорони здоров'я, але й все суспільство України.

У статті обгрунтовується необхідність застосування нового сучасного підходу до профілактики негативних явищ серед підлітків та молоді й надаються рекомендації з проведення навчальних заходів з підлітками.

На початку ХХІ століття проблема здоров'я населення взагалі, а особливо підлітків і молоді, визнається однією з глобальних проблем як у світі в цілому, так і в Україні зокрема. Слід зауважити, що здорові діти — це основа розвитку держави. Тому саме медичні аспекти збереження здоров'я мають суттєво більше значення у дитинстві, ніж у наступних вікових групах. Аналізуючи динаміку показників здоров'я дітей, можна сказати, що захворюваність (ступінь розповсюдженості всіх хвороб разом узятих

на захворюваність дітей віком 0-14 років, порівняно з 1990 роком зросла на **20,5%**.

Нервово-психічними розладами, зокрема неврозами, страждає третина школярів. До закінчення 11 класу в **42%** учнів спостерігаються хронічні захворювання, **50%** школярів мають порушення в розвитку, будові і функціях різних систем організму [1].

Вважаючи на кризову демографічну ситуацію (різке зменшення показників народжуваності та зростання показників смертності), особливе занепокоєння викликають показники репродуктивного здоров'я підлітків та молоді в Україні.

Загальновизнано, що репродуктивне здоров'я є базовим здоров'ям людини. Жінка, яка мала в минулому або зараз має проблеми зі станом репродуктивної системи, не може народити абсолютно здорову дитину. Таким чином формується "патологічне коло", яке є основою різкого погіршення здоров'я дітей.

або кожної окремо, в цілому або в окремих групах) за останні п'ять років зросла на **25** відсотків, поширеність (кількість випадків певного захворювання у певній групі населення на певний момент часу) — на **28** відсотків, інвалідність — на **21,4%**. Загаль-

Борис ВОРНИК

Радник з програмних питань Фонду Народонаселення ООН, професор кафедри сексології та медичної психології Харківської медичної академії післядипломної освіти, доктор медичних наук, заслужений лікар України

Костянтин ТАЛАЛАЄВ

Лікар Київського центру планування сім'ї, сексології та репродукції

Непоправної шкоди здоров'ю дітей та підлітків завдають інфекції, які передаються статевим шляхом (ІПСШ), особливо сифіліс. Його поширеність набуває характеру епідемії. За останнє десятиріччя розповсюдженість сифілісу серед дівчат віком до **14 років** збільшилась у **37 разів**, серед хлопців – у **87 разів**, серед дівчат-підлітків віком **15-17 років** – у **4 рази**, а серед юнаків того ж віку у **6 разів**. Не менш шкідливий вплив спричиняють й інші інфекції: трихомоніаз, хламідіоз, мікоплазмоз й інші, захворюваність якими збільшується з кожним роком. Зазначені інфекції можуть призвести до безпліддя та невиношуваності вагітності, а також викликати зараження плоду до народження з наступними вадами його розвитку.

Епідемія ВІЛ/СНІД не обминула й дітей України. Так, починаючи з 1987 року, **5038 дітей** були інфіковані ВІЛ, **162** дитини хворіють на СНІД та **90 осіб** померли від цього (станом на 01.06.2003р).

Серед найважливіших причин ситуації, що склалася, можна назвати зниження моральності суспільства, лібералізацію відносин між людьми, ранній початок підлітками статевого життя, вільний доступ до психоактивних речовин, які змінюють поведінку людини на більш ризикову, та низький рівень знань про шкоду їхнього застосування. Крім того, більшість школярів мають недостатньо знань про інфекції, які передаються статевим шляхом, та про способи захисту від зараження ними, не мають

достатнього уявлення про те, як стежити за своїм статевим здоров'ям, погано обізнані з питаннями статевої культури. Складність виховання здорового покоління значною мірою зумовлена станом сімей [7]. Як видно із проведеного дослідження [5], **40%** батьків ніколи не обговорюють із підлітками проблеми статевого розвитку.

На сьогоднішній день в Україні існують багато різноманітних освітніх і медичних програм, які спрямовані на профілактику негативних явищ та їхніх наслідків у підлітковому та молодіжному середовищі. Близько десяти державних програм зорієнтовані на пропаганду здорового способу життя дітей та молоді. Особлива увага цьому питанню приділена в Указі Президента України від 15.03.2002 року №258/2002 „Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та

Складність виховання здорового покоління значною мірою зумовлена станом сімей

РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ

Аналіз стану здоров'я дівчат-підлітків показує, що найбільш поширеними є хвороби сечостатевої системи (для порівняння – **189,5** випадків на 10000 дівчат у 1991 році і **835,6** випадків на 10000 дівчат у 2002 році), розлади менструації (для порівняння – **20,5** випадків на 1000 дівчат 15-17 років у 1995 році та **47,4** випадків на 1000 дівчат у 2002 році), запалення придатків матки, анемії.

Частота абортів, зроблених у 2002 році, серед дівчат **10-14** років становить **0,1** на 1000, а серед дівчат **15-17** років – **7,03** на 1000. Це підтверджується і даними соціологічного опитування, з якого видно, що більша частина молоді починає статеве життя саме у віці **15-18** років. Проте більшість дівчат цього віку не проходила обстеження у гінеколога, а **53,6%** дівчат, що завагітніли, робили аборти, причому **28,6%** цих абортів було зроблено неофіційно, часто навіть потай від батьків. У **92,9%** випадків перші вагітності у дівчат віком **10-14 років** закінчуються абортами [5].

утвердження здорового способу життя” [3]. І, хоча важливість проведення таких заходів серед підлітків і молоді очевидна, до теперішнього моменту відчувається брак саме ефективних методик реалізації освітніх програм із профілактики ВІЛ/СНІД, ІПСШ та небажаної вагітності, а також програм з формування безпечної поведінки та статевої культури підлітків і молоді. Майже відсутні навчальні посібники і сучасні наочні матеріали, які б були підготовлені з урахуванням статево-вікових і психологічних особливостей дітей і підлітків.

Далеко не завжди фахівці, що проводять профілактичну роботу серед підлітків і молоді (вчителі, лікарі, психологи, соціальні працівники), мають достатній рівень необхідних знань і навичок у галузі первинного запобігання негативним явищам [6]. Бракує нам і широкої роз’яснювальної роботи не лише серед педагогічної громадськості, а й через засоби масової інформації щодо систематичного й грамотного використання вже відомих оздоровчих заходів, які мають стати обов’язковим компонентом навчально-виховного процесу в будь-якій школі [7].

Основним завданням проведення інформаційно-навчальних заходів є підведення підлітків до розуміння того, що ІПСШ, ВІЛ/СНІД, небажана вагітність, наркотична залежність — це поведінкові ускладнення, запобігти яким можна шляхом формування навичок безпечної (відповідальної) поведінки.

При проведенні таких заходів викладачами мають обов’язково враховуватися деякі важливі правила та підходи, а саме — різний вік підлітків потребує зміни деяких наголосів у викладанні матеріалу.

- Так для підлітків **13-14 років** основна інформація і вправи мають бути орієнтовані на отримання загальних знань про безпечну поведінку, про негативні сторони тютюнопаління, алкоголю, наркотиків та про їх вплив на ризик зараження ІПСШ та ВІЛ.

- Для підлітків **15-16 років** основний наголос повинен бути зроблений на наданні знань з безпеки стате-вих стосунків, профілактики інфікування ВІЛ, ІПСШ та профілактиці небажаної вагітності, потрібно вчити навичкам зміни та контролю поведінки.

Хоча проведення занять у великих групах може здаватися досить простою справою, воно не дає можливості врахувати розбіжності, що існують між людьми у рівні їхнього розвитку та особистого досвіду, а також не завжди дозволяє створити необхідні умови для залучення кожного учасника до роботи. Тому **краще проводити профілактичну роботу в малих групах з використанням методу активного залучення учнів та надання їм можливості самим проводити такі заняття для своїх товаришів.** Цей позбавлений дидактики підхід успішно використовується при проведенні обговорень важливих концептуальних понять й обміну достовірною інформацією.

Під час проведення занять дуже важливо створити доброзичливий мікроклімат, який надасть суттєву допомогу при обговоренні деяких сенситивних питань. Необхідно, щоб кожен учасник відчував себе в групі впевнено і комфортно. Завчасне прийняття основних правил групи, що гарантують конфіденційність і можливість бути почутим, так само, як і відсутність критики та стигматизації з боку товаришів, а особливо викладачів, допомагають створити в групі атмосферу взаємної підтримки і впевненості [2].

Велике значення має форма навчальної роботи, методи і способи подачі матеріалу. Оцінка засвоєння матеріалу за спеціально розробленою методикою показує, що з лекцій засвоюється найменший відсоток отриманої інформації — не більше **10%**, при читанні спеціальної навчальної літератури — до **15%**, буклетів, листівок, пам’яток, публікацій у ЗМІ — до **20%**, при демонстраційному показі (наочні приладдя, відеофільми) — до **30%**, при проведенні дискусій у групі

— до 40%, під час проведення практичних вправ — до 50%, при участі в рольових іграх — до 50-60%, при безпосередній участі в освітній програмі “Рівний-рівному” через навчання інших — до 60-70%.

Отже, рольові ігри та навчання інших (метод “Рівний-рівному”) є найбільш ефективними методами роботи з підлітками, але, зрозуміло, вони повинні бути застосовані після подачі певного лекційного матеріалу, бажано з використанням наочного приладдя. Установлено також, що для досягнення найбільшої ефективності при навчанні підлітків, необхідно застосовувати комбінації різних способів викладання інформації.

До того ж, спільна діяльність школяра не тільки з дорослими, а й з учнями сприяє його психічному розвитку. Саме така діяльність за належної її організації виступає як провідна сила психічного розвитку, збереження психічного здоров'я школярів [4], від якого значно залежить здатність до зміни та контролю поведінки.

Отже, для більш ефективного впливу на підлітків у плані формування в них навичок безпечної поведінки та профілактики зараження ІПСШ необхідно створення в найкоротший строк сучасних профілактичних інформаційно-навчальних програм для підлітків. Слід використовувати різні форми і методи подачі навчального матеріалу, але переважати мають ігрові, інтегративні форми навчання за участю самих підлітків та навчання за принципом “рівний-рівному”. Роль учителя в цьому процесі — це правильний вибір лідерів серед підлітків, які не тільки зможуть підготувати та провести навчання, але й користуються певним авторитетом серед своїх однолітків. Часто навіть лідер з “негативним”, на думку вчителя, авторитетом проявляє себе відмінним тренером, що, до речі, може послужити стартом для зміни поведінки і самого лідера. ***Впровадження цих підходів допоможуть і батькам, і викладачам у вихованні статевої культури підлітків і формуванні здорового способу життя.***

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І.Д. Проблеми розвитку школярів та забезпечення їхнього здоров'я // Директор школи, ліцею, гімназії: науково-практичний журнал для керівників закладів освіти. — 2002. — №4. — С. 24.
2. Грищенко О.В., Антоненко І.А. О методике проведения информационно-обучающих тренингов по вопросам репродуктивного здоровья и безопасного полового поведения у подростков. — Харьковское региональное отделение Украинской ассоциации планирования семьи, 2000. — 14с.
3. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 11.07.2002 за № 1/9-327.
4. Максименко С.Д. Учбове навантаження і збереження здоров'я школярів // Директор школи, ліцею, гімназії: науково-практичний журнал для керівників закладів освіти. — 2002. — №4. — С. 23.
5. Репродуктивне та статеве здоров'я підлітків в Україні: ситуаційний аналіз. К.: Фонд Народонаселення ООН, ВООЗ, Міністерство охорони здоров'я України, Українська асоціація планування сім'ї, 1999. — 92с.
6. Репродуктивное здоровье: руководство для врачей. Под редакцией Б.М. Ворника — К.: ИЦ “Семья”, 1999. — 128с.
7. Савченко О.Я. Реалізація оздоровчої функції шкільної освіти // Директор школи, ліцею, гімназії: науково-практичний журнал для керівників закладів освіти. — 2002. — №4. — С. 11-18.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ворник Б.М., Голоцван О.А., Голубов О.П., Коломієць В.П., Подшивалов К.В. Безпечна поведінка. — К.: ВЦ «Сім'я», 1999. — 56с.
2. Ворник Б.М., Коломієць В.П., Талалаєв К.А. Формирование навыков безопасного поведения у молодежи: учебно-методическое пособие. К.: ИЦ «Семья», 2001. — 58с.
3. Ворник Б.М., Голоцван О.А., Коломієць В.П., Талалаєв К.О. Прояви турботи та обачливості: навчально-методичний посібник. — К.: Навчальна книга, 2002. — 152с.
4. Ворник Б.М., Жилка Н.Я., Коломієць В.П., Талалаєв К.А. Журналист о репродуктивном и сексуальном здоровье: Пособие / Под. ред. Б.М. Ворника. — К.: ИЦ «Семья», 2003. — 192с.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

м. Київ

05.05.2003 р. №272

Про Всеукраїнський огляд-конкурс на кращий стан фізичного виховання в навчальних закладах України

На виконання рішення колегії Міністерства освіти і науки України “Про хід виконання заходів Міністерства освіти і науки України Цільової комплексної програми “Фізичне виховання – здоров’я нації” від 13 грудня 2000 р., протокол № 12/3-22 та з метою пропаганди здорового способу життя, стимулювання педагогічних колективів до творчої роботи з фізичного виховання дітей та учнівської молоді НАКАЗУЮ:

1. Проголосити 2003/2004 навчальний рік “Роком здорового способу життя та фізкультурно-оздоровчої роботи”.

2. Започаткувати з 2003 р. проведення щорічних Всеукраїнських оглядів-конкурсів на кращий стан фізичного виховання в дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних (СДЮШОР, ДЮСШ) навчальних закладах України.

3. Затвердити Положення про проведення Всеукраїнського огляду-конкурсу на кращий стан фізичного виховання в навчальних закладах України*.

4. Затвердити склад оргкомітету та журі заключного туру Всеукраїнського огляду-конкурсу на кращий стан фізичного виховання в навчальних закладах України*.

5. Комітету з фізичного виховання та спорту МОН України (Операйло С.І.), Науково-методичним центрам середньої (Завалевський Ю.І.) та професійно-технічної освіти МОН України (Судаков Є.М.) забезпечити відповідно до Положення проведення заключного туру огляду-конкурсу та підвести його підсумки.

6. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, Кримському республіканському, обласним, Київському і Севастопольському міським управлінням з фізичного виховання та спорту, Ко-

мітету з фізичного виховання та спорту МОН України:

6.1. Провести відповідно до затвердженого Положення районні, міські та обласні – в Автономній Республіці Крим – республіканський – огляди-конкурси на кращий стан фізичного виховання в навчальних закладах.

6.2. Забезпечити всебічне сприяння місцевих органів управління освітою, районних (міських) методичних кабінетів, інститутів післядипломної педагогічної освіти в зазначеному огляді-конкурсі.

7. Забезпечити систематичне висвітлення огляду-конкурсу видавництвом “Педагогічна преса” (Кузнецов Ю.Б.) у газетах “Освіта України”, “Сільська школа”, фахових журналах “Дошкільне виховання”, “Фізичне виховання в школі”, “Професійно-технічна освіта”.

8. Спільний наказ Міністерства освіти України та Держкомспорту України від 10.01.1999р. №2/16 “Про затвердження Положення про огляд-конкурс на кращу організацію та проведення навчальної, фізкультурно-масової та оздоровчої роботи в загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України” вважати таким, що втратив чинність.

9. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника державного секретаря Міністерства освіти і науки України Огнев’юка В.О.

Міністр

В.Г.Кремень

* Читайте у жовтневому Інформаційному збірнику МОНу

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ВЧИТЕЛІВ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК

Постійна рубрика: Історія педагогічних бібліотек

До визначення періодизації розвитку педагогічної освіти в Україні 1917-1920 рр. і в цьому контексті бібліотечної справи для забезпечення фахових потреб вчителів, існує кілька підходів. В науково-педагогічній та бібліотечнознавчій літературі це питання розроблялося С. Сірополком [4, 150-163], Я. Ряпо [5, 8-14], М. Зотіним [6], В. Майбородою [7], Н. Дем'яненко [8, 171], Т. Ківшар [17, 15, 16] та іншими дослідниками.

Проаналізувавши підходи зазначених авторів на основі зіставно-порівняльного аналізу з періодизацією соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку України 1917-1920 рр. (М. Грушевський [19], О. Субтельний [20], Н. Полонська-Василенко [21] та ін.), у дослідженні щодо зазначеної теми в період української революції виділяємо наступні етапи:

1) березень 1917 – квітень 1918 рр. – період існування Української народної республіки та Центральної Ради;

2) квітень – грудень 1918 р. – Гетьманат;

3) грудень 1918 – січень 1919 р. – Директорія, відновлення Української Народної Республіки;

4) лютий – середина серпня 1919 р. – встановлення влади більшовиків;

5) II пол. серпня до грудня 1919 р. – доба денікінщини, далі, до 1920р. – влада більшовиків.

Вважаємо, що ця періодизація дозволяє нам більш повно розкрити процеси, які відбувалися як у шкільництві України, так і в позашкільній освіті з 1917 р. по 1920 р.

Після проголошення І Універсалом незалежної України (червень 1917 р.) УЦР було сформовано склад його уряду – Генеральний Секретаріат [9, 31-38], куди входили високоосвічені українські діячі, які задовго до того працювали на терені освіти і культури. **Генеральним секретарем уряду та головою**, створеного в цей же час **Товариства шкільної освіти, був І.М. Стешенко** (1873-1918) – відомий український літератор, освітній діяч, активний учасник національного відродження України кінця XIX – початку XX ст., який працював у Київській Фундуклеївській гімназії, на Вищих жіночих

Педагогіка
ШКОЛИ

**Павла
РОГОВА**

Директор
Державної науково-педагогічної
бібліотеки України

У статті
ідеться про най-
тяжчий період
у становленні
нашої держави –
період революції
1917-1920 р.

Директор школи, дітя, гімназії № 42003

ІСТОРІЯ – ВЧИТЕЛЬКА ЖИТТЯ: ПОВЧИМОСЯ У СЕБЕ!

Революційні події у лютому 1917 р. в Росії призвели до розгортання широкого національно-демократичного руху в Україні. Вже в березні в Києві було створено Українську Центральну Раду (далі УЦР) [1, 63-69], надалі її уряд – Генеральний Секретаріат, на долю якого випало завдання колосальної ваги, а саме – відбудувати національну державу у край несприятливих умовах: у час світової війни; деструктивного розвитку революційних процесів; економічних, політичних проблем тощо. На той час до автономної України (з середини червня 1917 р.) входило 5 губерній: Київська, Полтавська, Волинська, Поділля і Чернігівщина, що становило більше половини території всієї України. На цій території УЦР розпочала державне будівництво, поглиблюючи і поширюючи революційні перетворення, закріплюючи демократичні завоювання, сприяючи національному та освітньо-культурному відродженню молодого держави. *З перших своїх кроків Українська Центральна Рада приділила велику увагу відродженню національної школи, її формі та змісту, як найбільш суттєвому важелю розбудови незалежної держави та її дерусифікації.* Все, що було закладено у II-й пол. XIX ст. – на початку XX ст. прогресивними українськими педагогами, діячами української науки, освіти і культури: К. Ушинським, Б. Грінченком, С. Русовою, Оленою Пчілкою, С. Сірополком, І. Огієнком, Т. Лубенцем, Я. Чепігою, Г. Шерстюком та ін. у розвитку вітчизняної педагогічної думки, національної школи, знайшло своє відродження і продовження в період 1917 – 1920 рр. Відстоюючи у своїх працях, виступах, статтях необхідність *створення національної школи як гаранта розвитку нації*, С. Русова, – достойний представник цієї славної плеяди педагогів, писала: “Ми мусимо свідомо носити ім’я українців ... В цій праці нова школа – од початкової до вищої мусить об’єднати і учнів і учителів, потроху, цеглинку за цеглинкою, збудуємо ми таку школу, котра-б справді вся була пройнята національним свідомим натхненням, яке виявить вільно увесь наш національний духовний склад...” [2,6].

В цей період, як підкреслював С. Постернак, керівництвом молодого держави, незважаючи на складну політичну обстановку, були поставлені “всі головні питання освіти: про реформу школи, про всенародне обов’язкове навчання, про організацію нижчої, середньої й вищої, загальної й професійної освіти; про дошкільне виховання й позашкільну освіту; про підготовку вчителів і діячів по шкільній, до- і позашкільній освіті; про забезпечення всіх освітніх закладів і установ книжками, підручниками...” [3,5]. Але над усім цим *панувала головна ідея: без відродження рідної національної школи й освіти не відбудеться Україна як держава* [3,5].

курсів А.Жекуліної, з 1907 р. – у Фребелівському педагогічному інституті [10]. Головні завдання Генерального Секретаріату були проголошені в його Декларації: “В справі народної освіти Секретаріат має на меті насамперед з’єднати в своїх руках все керування шкільною освітою, а власне: догляд за проведенням на місцях українізації школи, організації видання підручників, відшукування і приготування учителів для шкіл...”. Школа мислилася як єдина, загальнодоступна з семирічним терміном навчання [11, 159].

Для виконання поставлених завдань в цей період особливо важливим було об’єднання прогресивного вчительства України, озброєння його знаннями для розбудови національної держави. Пізніше, на II Всеукраїнському з’їзді вчителів з цією метою та з метою “пробудження серед українського народу національної свідомості” була відроджена Всеукраїнська учительська спілка (ВУС) (1917), заснована українським вчительством ще в кінці XIX ст.

Уряд УЦР, Товариство шкільної освіти, ВУС поставили собі за мету, об’єднуючи національне вчительство, відкривати в Україні національні школи різних типів, українізувати існуючі з урахуванням інтересів національних меншин, розробляти шкільні програми, необхідні підручники, вживати заходів для підготовки відповідних учительських кадрів, вводити поступову українізацію у вузах, організувати вивчення рідної мови, ліквідовувати

вати неписьменність дорослих, налагоджувати бібліотечну справу, формувати національну інтелігенцію, ініціювати проведення учительських з'їздів тощо [11].

Генеральний Секретаріат Освіти, як виконавчий орган УЦР, (9 липня 1917 р.), оголошуючи свою першу декларацію, *серед інших невідкладних завдань по розбудові національної освіти накреслив основні завдання у позашкільній освіті, зосередивши увагу на організації бібліотек, музеїв, у т.ч. і педагогічних, архівів та надання фінансової допомоги всім просвітним товариствам.*

Ці накреслення послідовно втілювались УЦР в життя протягом її 11-місячного існування, рішеннями 2-х Всеукраїнських Професійних учительських з'їздів, з'їзду представників "Просвіт", наради в справі організації народної освіти в Україні, які відбулися протягом доби УЦР, і які мали велике значення для розвитку національного шкільництва та позашкільної освіти в Україні.

Рішеннями I Всеукраїнського учительського з'їзду (5-6 квітня 1917 р.) було покладено початок організації єдиної школи в Україні, прийнято рішення щодо її українізації шляхом заснування нових українських гімназій, запровадження в них дисциплін українознавства, національного виховання, забезпечення освітянських бібліотек українськими підручниками і книжками.

II Всеукраїнський з'їзд вчителів, який відбувся 13-15 серпня 1917р., проходив під загальним гаслом націоналізації і українізації школи. Зо-

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК: СУЧАСНИЙ СТАН. ПЕРСПЕКТИВИ

Становлення України як незалежної держави, її інтеграція в світове співтовариство вимагає сьогодні введення кардинальних реформ в систему освіти. Метою цих змін є створення умов формування нового покоління громадян, здатних збудувати економічно міцне, політично стабільне суспільство, засноване на принципах демократії, свободи, гуманізму, конструктивного співробітництва з усіма народами світу. Пріоритетом даних трансформаційних змін є побудова навчально-виховного процесу на основі відмовлення від принципів та прийомів авторитарної педагогіки.

Трансформаційні процеси в освітній галузі вимагають перебудови системи науково-інформаційного супроводу розвитку педагогічної науки і освіти, створення повноцінної системи інформування для всіх категорій освітян: вчителів, педагогів, професорсько-викладацького складу, науковців про інноваційні тенденції в світовій і вітчизняній педагогіці, сучасні педагогічні технології, про результати введення в навчальний процес нових форм і методів навчання тощо. Особливо чітко ця думка прозвучала на II Всеукраїнському з'їзді освітян в 2001 р., на якому був прийнятий проект "Національної доктрини розвитку освіти України".

Нині в Україні діє більше 50 тис. закладів та установ, у яких навчається більше 15 млн. учнівської молоді й працює близько 2 млн. фахівців-педагогів. Тобто третина всіх, хто проживає в країні, навчає або вчиться. Ця пропорція підкреслює значущість педагогічної праці для суспільства, яке покладає на вчительство великі надії, доручаючи їм майбутнє держави.

Освітяни – елітна частина суспільства, її інтелектуальний потенціал. Вони складають основну категорію користувачів бібліотек галузі, які становлять близько 23 тис. бібліотек, з 45 тис. книгозбірень Укрдержави. Вивчення і забезпечення інформаційних потреб освітян – одне з головних завдань даних бібліотек.

Саме в незалежній Україні гостро постає питання про створення головної бібліотеки системи освіти, інформаційно-методичного та координаційного центру бібліотек галузі – ДНПБ України, необхідність створення якої особливо гостро почала відчуватися після розпаду ССР, коли бібліотеки освітянської галузі України опинилися без науково-інформаційної і методичної підтримки зі сторони Державної науково-педагогічної бібліотеки Російської Федерації ім. К.Д.Ушинського.

ДНПБ України була створена в кінці 1999 р. Постановою Кабінету Міністрів на базі фондів 2-х бібліотек: ЦОБ ІЗМН МОН та НПБ Ін-ту педагогіки АПН України пріоритетними напрямками якої стали:

- розвиток бібліотекознавства, в т.ч. й галузевого;
- створення національного галузевого книгосховища;
- створення стабільної системи інформаційного забезпечення розвитку педагогічної науки і практики;
- сприяння розвитку та консолідація бібліотек галузі, надання методичної допомоги даним бібліотекам, інтеграція інформаційного ресурсу галузі.

Заснування ДНПБ України як головної бібліотеки галузі, закінчило кількасотрічне формування мережі бібліотек освітянської галузі. В зв'язку з тим, що все частіше у віт-

чизняному бібліотекознавстві вживається термін освітянські бібліотеки, що свідчить, зокрема про розвиток типології бібліотек в державі, а отже про прогресивний поступ самої держави.

Освітнянські бібліотеки – це бібліотеки, які отримали своє визначення за назвою галузі у 90-х роках ХХ ст. в незалежній Україні. До освітянських бібліотек відносяться самостійні спеціальні педагогічні бібліотеки (юридичні особи) та структурні підрозділи (бібліотеки) освітянських установ, організацій, навчальних закладів всіх видів і типів та рівнів акредитації, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України та АПН.

Головними визначальними ознаками освітянських бібліотек є склад фондів, категорія користувачів – вчителі, педагоги, професорсько-викладацький склад, студентство, учні та інформаційна діяльність для задоволення їхніх потреб під час підвищення кваліфікації та наукової, професійної і навчальної діяльності.

Як бачимо, мережа освітянських бібліотек складається з 2-х типів бібліотек: навчальних і спеціальних педагогічних (див. табл. на с.63).

Спеціальні педагогічні

Осміслення з позиції сьогодення досвіду бібліотечного будівництва в державі неможливе без ретроспективного звернення до витоків бібліотек взагалі і освітянських зокрема.

Адже історія бібліотечної справи – це не тільки складне, з протиріччями явище, а це й історія здобутків, їх аналіз і висновки для удосконалення сучасних тенденцій розвитку, утвердження позицій та прогресивного поступу.

Саме тому ДНПБ України у 2001 р. було розпочате наукове дослідження “Становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек ІХ – ХХІ століття”, щоб сьогодні узагальнити наш історичний досвід, визначити тенденції і подальший розвиток бібліотек галузі.

Так як освітянські бібліотеки представлені 2 типами бібліотек: спеціальними і навчальними, то прослідкуємо фрагментарно тенденції їхнього розвитку.

Як відомо, одними з перших бібліотек, які виникли в Київській Русі, були бібліотеки при навчальних закладах. Всім відомі бібліотеки при братських школах, далі при Острозькій та Києво-Могилянській академіях.

Скільки було видів навчальних закладів протягом століть, стільки відзначаємо видів навчальних бібліотек. І хоча ми маємо чимало досліджень з історії окремих видів цих бібліотек, однак цей предмет “навчальна бібліотека як тип і її трансформація” ще чекає свого дослідника, бо фактично він себе ще не утвердив.

Як показують дослідження розвитку *навчальних бібліотек, вони дали початок загальнодоступним, або масовим бібліотекам для дорослого читача у II пол. ХІХ ст.* Цікавий це один історичний факт в Харкові. В 20-х роках ХХ ст. була створена єдина Центральна науково-учбова бібліотека, яка проіснувала 12 років до 1934 р. А зараз ці бібліотеки представлені такими видами: шкільні, вузівські, ПТЗ, коледжів, ліцеїв.

Я лише відзначу різновиди навчальних бібліотек, які ми на сьогодні маємо: шкільні, професійно-технічних навчальних закладів І-ІІ р.а., ІІІ-ІV р.а.

Аналізуючи сучасний стан розвитку даного виду бібліотек ми повинні визначити їх подальший шлях. Це можуть бути медіатеки або бібліотечно-інформаційні центри шкіл, ліцеїв, вузів, коледжів тощо.

крема, важливим завданням для об'єднання й самоосвіти вчительства з ізд визнав заснування Всеукраїнської Учительської Хати ім. Т.Г. Шевченка у Києві, в якій повинно бути все те, що стосується життя і школи вчителя: “педагогічна бібліотека, постійна виставка “наглядних пособій”, читальні, лабораторії..., світлі просторі зали для з'їздів і зібрань вчительських...” [12, 296]. Підкреслюючи важливість позашкільної освіти для розвитку національної школи, з'їзд звернувся до Генерального Секретаріату народної освіти в проханням активніше впроваджувати в життя позашкільну освіту, а саме: відкривати книгарні, розширювати мережу шкільних бібліотек, клубів, народних домів, учительських семінарій тощо, приділяючи увагу комплектуванню фондів бібліотек національною книгою [13,35]. “Заснування або реорганізація публічних та шкільних бібліотек в містах України повинні відбуватися так, щоб у них центральне місце дано було українській літературі і українознавству” сповіщали “Вісті з Української Центральної Ради”. [1917.– № 5 (трав.). – С.3].

Таким чином, незважаючи на всі економічні та політичні труднощі, УЦР виробила концепцію національної школи в Україні, її широкого українізації, організації урівняння справами національної та позашкільної освіти в Україні. Як наслідок цих рішень в Києві були засновані три українські гімназії. За прикладом Києва такі гімназії були відкриті в Полтаві,

Чернігові, Харкові та в інших містах [14,410]. Загалом за короткий період в автономній Україні були відкриті 42 середні школи та школи для національних меншин, а саме: 8 єврейських; 33 гімназії; два реальних училища [15]. *Всього за період революції й національного відродження України у 1917-1919 рр. було відкрито 115 українських середніх шкіл на державні, громадські й приватні кошти, відбулося зростання кількості народних шкіл, при яких відкривалися бібліотеки. Загальна кількість всіх шкіл в цей період на Україні становила 1073 [3, 68-69].*

НАЦІОНАЛЬНО СВІДОМІ ВЧИТЕЛІ: РЕАЛІЇ, ПОТРЕБА

Новостворювані українські школи та ті, що вже діяли на території автономної України, потребували перш за все національно свідомих вчителів. В цей період з *37,5 тис. народних вчителів, що працювали в Україні, тільки 1-2 тис.*, на думку громадсько-політичного діяча, публіциста і соціолога М.Шаповала, *були українцями, решта – байдужими, або такими, що вороже ставилися до долі української культури [16, 40], 99% вчителів середньої школи не мали ніякої педагогічної освіти [3, 81].*

Отже, питання про підготовку національно свідомих педагогічних кадрів та забезпечення їх фахових потреб було одним з головних в діяльності УЦР. Вже у жовтні 1917 р. було відкрито Український народний університет в м. Києві та підготовчі курси до університету при загальній кількості 1400

Таблиця
СИСТЕМА БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Бібліотечні мережі	Кількість бібліотек	Загальнодержавний рівень	Регіональний, обласний рівні	Міський та низовий рівні
Освітні бібліотеки	близько 23 тис.	ДНПБ України, Наукова б-ка ім. Максимовича КНУ ім. Шевченка	Львівська ОНПБ, Миколаївська НПБ, б-ки ЦПО, ОІПКВ, ОІПО	Б-ки інст. АПН України, б-ки вищих навч. закл. пед. профілю I-IV р.а., б-ки ПТУ, ЗОШ, поза-шкільних навчальних закладів
Публічні бібліотеки	19 тис.	НПБ України, ДІБ України, ДЮБ України, ДДБ України	Харківська ДНБ ім. Короленка, Одеська ДНБ ім. Горького, ОУНБ, ОБЮ, ОДБ	Б-ки міські, юнацькі, дитячі, районні, сільські.
Академічні бібліотеки	98	НБУВ Львівська НБ ім. Стефаніка НАН України		Б-ки науково-дослідних установ та наукових центрів
Технічні бібліотеки	близько 2000	ДНТБ України, Галузеві ДНТБ (всього 6)	ЦНТБ (ДІФ), ЦНТІ	Б-ки вищих навч. закл. технічного профілю I-IV р.а., б-ки науково-дослідних інститутів, б-ки підприємств.
Медичні бібліотеки	1005	ДНМБ	ОНМБ	Б-ки вищих навч. закл. медичного профілю I-IV р.а., б-ки науково-дослідних інститутів, АПУ
Сільськогосподарські бібліотеки	264	ЦНСГБ, галузеві ЦНСГБ		Б-ки вищих навч. закл. с/г профілю I-IV р.а., б-ки науково-дослідних інститутів, б-ки дослід. станцій

ПОЛОЖЕННЯ* ПРО МЕРЕЖУ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ТА АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Положення розроблено відповідно до Законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про бібліотеки і бібліотечну справу” та Статуту Державної науково-педагогічної бібліотеки України.

1.2. Положення визначає структуру мережі освітянських бібліотек, що підпорядковані Міністерству освіти і науки України, Академії педагогічних наук України та місцевим органам управління освітою, як невід’ємної складової національної системи освіти й загальної бібліотечної системи України, її основні завдання та напрями діяльності, систему науково-методичного забезпечення, державного управління та організаційно-правові аспекти функціонування.

1.3. У своїй діяльності освітянські бібліотеки МОН України та АПН України керуються Конституцією України, законами України, іншими чинними нормативно-правовими актами у сфері освіти, науки, культури й бібліотечної справи, а також цим Положенням.

1.4. Положення поширюється на всі освітянські бібліотеки МОН України та АПН України незалежно від їх підпорядкування, типу, виду та форми власності.

3. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ І НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ МЕРЕЖІ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК МОН УКРАЇНИ ТА АПН УКРАЇНИ

3.1. Основним завданням мережі освітянських бібліотек МОН України та АПН України є створення системи бібліотечно-інформаційного забезпечення науково-педагогічних та управлінських кадрів, вчителів, студентів на різних етапах здобуття та удосконалення фахових знань у навчально-виховному процесі, підвищенні педагогічної майстерності, дослідницькій діяльності, управлінні освітою, самоосвіті, що сприятиме здійсненню основних завдань освітянської галузі: навчально-методичних, дослідницько-пошукових, творчо-інноваційних, культурно-просвітницьких.

3.2. Головні напрями діяльності мережі освітянських бібліотек МОН України та АПН України:

- формування на корпоративних засадах (на основі вітчизняних і зарубіжних першоджерел) галузевого інформаційного ресурсу освітянської галузі;
- впровадження комп’ютерних інформаційних

* Розділи 2, 5, 6 Положення будуть надруковані у наступному числі журналу

слухачів. З 7 листопада 1917 р. почали функціонувати другі педагогічні курси, на базі яких надалі була заснована Педагогічна академія.*

В цей час продовжували працювати Київські жіночі курси А.В. Жекуліної, відкривалися педагогічні курси в інших містах України [8].

У квітні 1918 р. на нараді Міністерства освіти офіційно було поставлено питання реформування учительських інститутів. У зв’язку з тим, що у вчительських інститутах були введені розширені і поглиблені навчальні плани, які включали як загальноосвітні так і спеціальні предмети: загальну історію з історією України, філософію, психологію, історію педагогіки, загальну педагогіку, експериментальну дидактику, – виникла необхідність забезпечення фаховою літературою тих, хто навчав і тих, хто навчався. *Фонди бібліотек вищих навчальних закладів не відповідали потребам користувачів. Були відсутні: відповідна педагогічна і методична база, національні підручники, посібники тощо. Таким чином, питання забезпечення фаховою літературою бібліотек шкіл від народної до вищої було справою державної ваги.* Тому з перших місяців свого існування Центральна Рада почала приділяти велику увагу книговидавництву, оскільки книжка повинна була стати одним із засобів відродження українського народу, джерелом формування національної свідомості та розбудови освіти.

Потяг до національної

*Педагогічна академія в Києві: Хроніка. // Віл. укр. шк. – 1917. – № 1. – С. 64

культури, книжки у населення України у цей період був настільки активний, що, незважаючи на революційні події, в містах і селах організовувалися “Просвіти”, як осередки позашкільної освітньої праці серед дорослих. Генеральний Секретаріат освіти УЦР підтримував ініціативу мас, організувавши у Києві 20 вересня 1917 р. з'їзд представників “Просвіт”, намітивши дії “Просвіти” до “завзятої боротьби з неграмотністю” [18, 43]. Діячам позашкільної освіти і дошкільного виховання було видано “Порадник” (1918 р.). В 1917 р. також почав виходити перший бібліографічний часопис “Книгар” [4, 155].

Рупором, виразником ідей УЦР і ВУС, базою для підвищення кваліфікації вчителів новоствореної держави був заснований в цей період журнал – “Вільна українська школа” (ВУШ) (1917-1920), який в нових революційних обставинах став прямим продовженням українського педагогічного журналу “Світло” (1910-1914). На сторінках ВУШ друкувалися офіційні матеріали Генерального Секретаріату, Міністерства освіти, актуальні статті С. Русової, Я. Чепіги, І. Стешенка, О. Музиченка, С. Сірополка та інших відомих діячів, рецензії на книги, словники, підручники, рекомендації списки для позакласного читання школярів. [12, 86-106]. Матеріали, вміщені в цьому часописі, нині служать важливим матеріалом для аналізу дійсного розвитку подій в тогочасній українській державі, освіті та позашкільній справі.

- технологій в діяльність освітянських бібліотек;
- створення довідково-пошукового апарату для багатоаспектного розкриття фондів через систему традиційних та електронних каталогів і картотек, формування фонду довідкових та інформаційних видань, електронних баз даних;
- організація бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів з питань педагогічної науки і практики через традиційні та електронні носії інформації;
- налагодження системи підготовки та підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів галузі освіти;
- участь освітянських бібліотек у бібліотечних об'єднаннях та асоціаціях.

4. СИСТЕМА НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕРЕЖІ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК МОН УКРАЇНИ ТА АПН УКРАЇНИ

4.1. Науково-методичне забезпечення діяльності освітянських бібліотек МОН України та АПН України здійснюється відповідно до чинних законодавчих актів, державних стандартів, постанов, розпоряджень, рішень Міністерства освіти і науки України, АПН України, Бібліотечно-інформаційної ради Президії АПН України, інструктивно-методичних документів науково-методичного центру – ДНПБ України.

Організаційно-методична діяльність включає такі функції:

- розроблення інструктивно-нормативної документації та методичних матеріалів;
- збирання та аналізування звітних матеріалів про діяльність освітянських бібліотек;
- підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів;
- виявлення, узагальнення та впровадження в практику роботи освітянських бібліотек кращого вітчизняного і зарубіжного досвіду.

4.2. Організаційно-методичну та координаційну діяльність освітянських бібліотек здійснюють науково-методичні центри (Додаток).

4.3. Узгодженість функціонування мережі освітянських бібліотек МОН України та АПН України як єдиної системи забезпечують:

- єдине науково-методичне керівництво;
- єдина нормативно-правова та інструктивно-методична документація;
- кооперація і координація бібліотечно-бібліографічного обслуговування користувачів галузі;
- зведений координаційний план науково-методичної, науково-дослідної та інформаційно-видавничої діяльності освітянських бібліотек України;
- єдині підходи до створення й використання інформаційного ресурсу освітянських бібліотек в електронній формі та його входження до вітчизняного та світового інформаційного простору.

4.4. ДНПБ України – провідний координаційний науково-методичний центр освітянських біб-

ліотек всіх типів і видів, що знаходяться на території України, крім основних функцій, зазначених у п. 4.1., виконує такі функції:

- координує діяльність науково-методичних центрів мережі освітянських бібліотек;
- співпрацює з науково-методичними центрами провідних бібліотек інших систем і відомств;
- здійснює міжнародні контакти з метою поповнення інформаційних ресурсів і удосконалення технічних можливостей суб'єктів мережі;
- організовує дослідження з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства й впроваджує їх результати у практику діяльності освітянських бібліотек;
- забезпечує депозитарне зберігання документів та перерозподіл маловикористовуваних, непрофільних та зайво дублетних документів із фондів бібліотек мережі.

4.5. Бібліотеки, визначені як головні науково-методичні центри (Додаток), підпорядковуються ДНПБ України та виконують функції, зазначені у п. 4.1., поширюючи їх на бібліотеки відповідного типу і виду.

4.6. Регіональні науково-методичні центри (зональні, обласні, міські і районні) виконують основні функції, зазначені у п. 4.1., поширюючи їх на бібліотеки всіх типів і видів відповідного регіону і підпорядковуються провідному науково-методичному центру.

4.7. Визначені в Додатку науково-методичні центри взаємодіють на основі договорів про співпрацю з Національними універсальними та спеціальними бібліотеками, Науковою бібліотекою ім. М.Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, бібліотеками системи Міністерства культури і мистецтв України (державними та обласними бібліотеками для дітей та юнацтва, державними обласними універсальними бібліотеками тощо).

4.8. Координацію діяльності освітянських бібліотек МОН України та АПН України здійснює Бібліотечно-інформаційна рада (БІР) Президії АПН України та науково-методична рада з питань удосконалення діяльності мережі освітянських бібліотек при ДНПБ України.

Функції і завдання БІР та науково-методичної ради визначаються окремими положеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада: Навч. посіб. — К.: Заповіт, 1997. — 344 с.
2. Русова С. Націоналізація школи // Вільна укр. школа. — 1917. — №1. — С. 3-7.
3. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917 — 1919 рр. — К.: 1920. — 127 с. (Всеукраїнський Кооперативний Союз).
4. Сірополко С. Історія освіти на Україні. — Львів: Т-во "Взаємна поміч українського вчителства", 1937. — 174 с.
5. Ряппо Я. Народна освіта на Україні за десять років революції. — [Харків]. — Держ. вид-во України, 1927. — 127 с.
6. Зотін М. Педагогічна освіта на Україні. — Харків: Держ. вид-во України, 1926. — 214 с.
7. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні. Історія, досвід, уроки. — К.: Либідь, 1992. — 196 с.
8. Дем'яненко Н.М. Загально-педагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX — перша третина XX ст.): Монографія. — К., 1998. — 323 с. (Ін-т змісту і метод. навчання.).
9. Сорочан С.А. Створення Генерального секретарства народної освіти (червень — листопад 1917 р.) // Збірник наук. праць. Вип. 2. — Харків, 1998. — С. 31—38.
10. Український педагог Іван Стешенко: Посіб. з історії педагогіки / Міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім. Б. Грінченка. — К., 1994. — 218 с.
11. Українська Центральна Рада. Докум. і матеріали. У 2-х т. / Упоряд. В.Верстюк та ін. — К.: Наук. думка, 1996. Т. 1. — 589 с.
12. Василькович Г. Шкільництво в Україні (1905—1920 рр.) / Передм. А.Алексюка; Укр. Вільн. Ун-т. — К., 1996. — 359 с.
13. Резолюції П Всеукраїнського учительського з'їзду в Києві // Вільна укр. школа. — 1917. — № 1. — С. 32—35.
14. Семчишин М. Тисяча років української культури. — Нью-Йорк; Париж — Сідней — Торонто, 1995. — 550 с.
15. Майборода В. Батько рідної школи // Освіта. — 1992. — 23 червня.
16. Шаповал М. Соціологія українського відродження. — К.: Україна, 1994. — 45 с.
17. Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище. — К.: Логос, 1996. — 339 с.
18. Від відділу Позашкільної освіти при Генеральному Секретаріатові // Віл. укр. шк. — 1917. — № 1. — С. 42 — 47.
19. Абрамов К.И. Библиотечное строительство в первые годы Советской власти. — М.: Книга, 1974. — 263 с.
20. Історія України: нове бачення: У 2-х т. / Під ред. В.А. Смоля. — К.: Україна, 1996. Т. 2. — 494 с.
21. Грушевський М.С. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. — К.: Либідь, 1992. — 42 с.

УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ

*Директор повинен керуватися
знаннями, здоровим глуздом і, найголовніше, –
персональною відповідальністю,
відповідальністю господаря
с.68*

Управління
школою

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ДО УПРАВЛІННЯ ЗНЗ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Основне завдання статті – розкриття досвіду роботи управління освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації з підготовки резерву керівників загальноосвітніх навчально-виховних закладів у відповідності до сучасних вимог педагогічної науки і практики.

ПІДГОТОВКА РЕЗЕРВУ ДИРЕКТОРІВ

Ми розглядаємо проблему підбору та підготовки резерву директорського складу шкіл області як одне з важливих завдань реалізації реформи загальноосвітньої школи в Україні у відповідності з вимогами Законів України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Національної

Ганна ТИМОШКО

Начальник Управління освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації

доктрини розвитку освіти в Україні та інших державних документів про школу й освіти.

З метою підготовки резерву до управлінської діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах області впродовж **1995-2002** рр. на базі Козелецького району Чернігівщини здійснювався науково-педагогічний експеримент, до якого були залучені **44** кращі учителі-предметники віком **30-40** років, які мали достатній стаж роботи в школі і виявляли схильність до керівної діяльності. Цей район був вибраний не випадково. Найбільший за кількістю шкіл (58), маючи свою специфіку – безпосередню близькість до Києва – він чи не найбільше потерпає від плинності як педагогічних, так і керівних педагогічних кадрів.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ: ДІАГНОСТИЧНИЙ ЕТАП

Експеримент проводився у три етапи. На першому етапі – діагностичному – здійснювалося формування складу резерву керівних кадрів, що передбачало: участь у формуванні резерву майбутніх керівних кадрів загальноосвітніх навчальних закладів райдержадміністрації, районного відділу освіти, районного методичного кабінету і вищих педагогічних навчальних закладів (Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти); розробка і обґрунтування, визначення критеріїв формування резерву керівних кадрів тощо.

Ще до початку експерименту наказом управління освіти і науки затверджена творча група у кількості **12** чоловік (науковці – представники вищих педагогічних навчальних закладів області, психологи, спеціалісти, методисти обласного управління і районного відділу освіти), яка зайнялась плануванням і підготовкою експерименту.

Цією групою людей була проведена значна робота, спрямована на виявлення кандидатів, яких можна було б зарахувати до резерву майбутніх керівників загальноосвітніх навчальних закладів. У першу чергу аналізувалися результати атестації педагогічних кадрів, проводились співбесіди, атестування. *Були розроблені відповідні критерії відбору резервістів, а саме:*

- високий рівень національ-ної свідомості, державницька позиція;
- фундаментальна теоретична і практична підготовка як учителя-професіонала, достатня життєва компетентність;
- високі ділові і моральні якості;
- енергійність, ініціативність;
- уміння спілкуватися;
- схильність до лідерства, прагнення до успіху;
- незаперечний авторитет серед учнів, колег, батьків, громадськості;
- уміння визначати перспективи розвитку освітньої справи та шляхи її досягнення;
- комп'ютерна грамотність, уміння опрацювати інформацію;
- активна життєва позиція; – належне здоров'я.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ: ЕТАП ДРУГИЙ

Другий етап – побудова моделі претендента як управлінця, організація навчання резерву керівників загальноосвітнього навчального закладу та аналіз його результатів; оформлення відповідної документації, планування та безпосереднє навчання резерву керівних педагогічних кадрів, зокрема через постійно діючий семінар-практикум при обласному інституті післядипломної педагогічної

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Процеси глибокого реформування, що відбуваються в освіті, демократизація освітянської діяльності вимагають адекватних змін і в роботі з керівними кадрами, пошуку й впровадження інноваційних підходів і технологій щодо формування нової генерації директорського корпусу загальноосвітніх навчальних закладів. Ще видатний чеський педагог, мислитель Я.А. Коменський у “Законах добре організованої школи” писав, що керівник школи “являється головним светом для всей школы и ее опорой [13, 157].

У педагогічній теорії і практиці вироблені науково обґрунтовані вимоги до сучасного керівника школи. Але сформувані такий ідеал є непростю справою. При доборі на посаду директора школи виникає цілий ряд проблем і труднощів. Серед них:

- зростання функціональних обов'язків директора сучасної школи при відсутності належної інформативної і навчально-технічної бази, достатнього фінансування;

- плінність кадрів через недостатню підготовленість до управлінської діяльності в школі;

- обставини, незалежні від керівника, але такі, що заважають його діяльності, створюють дискомфорт і незадоволення у роботі;

- відсутність своєчасної та якісної моделі підготовки резервного складу керівних кадрів.

Все це змушує здійснювати пошук конкретних шляхів і засобів підготовки керівних кадрів, які б відповідали сучасним високим вимогам і могли б вирішувати завдання, визначені в законах України, урядових документах про освіту.

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ

Теоретико-методологічні та методичні основи управління сучасною школою викладені в працях М. Альберта, В.Г. Афанасьєва, Є.С. Березняка, В.І. Бондаря, О.О. Годунова, Л.І. Даниленко, Л.М. Забродської, Д.П. Кайдалова, П.П. Керженцева, Ю.А. Конаржевського, М.І. Кондакова, В.С. Лазарева, В.І. Маслова, М. Мескона, Н.М. Островерхової, В.С. Пикельної, М.М. Поташника, А. Файоля, Ф. Хедоурі, Є.М. Хрикова, П.В. Худомінського, Г. Черча, Т.І. Шамової та багатьох інших. Однак *проблема підготовки резервного складу керівників загальноосвітнього навчального закладу на регіональному рівні є поки що практично новою.*

У науковій літературі, починаючи з А. Файоля і Г. Черча здійснені спроби визначення поняття “управління” (М. Альберт, В.Г. Афанасьєв, О.О. Годунов, Д.П. Кайдалов, П.П. Кер-

женцев, В.І. Маслов, М. Мескон, Г.Х. Попов, Ф. Хедоурі, Є.М. Хриков, Р.Х. Шакуров та ін.).

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови відзначено: *“Управляти – спрямовувати діяльність роботу кого-, чого-небудь; бути на чолі когось, чогось; керувати”* [5, 1300].

В.Г. Афанасьєв трактує поняття “управління” як “сукупність певних дій (операцій), що здійснюють суб’єкти управління з метою забезпечення та перетворення руху до заданої мети” [1, 58].

М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі вважають: *“управління – це процес планування, організації, мотивації і контролю, необхідний для того, щоб сформулювати і досягти мети організації”* [16, 38].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови відзначено, що *“Менеджмент – сукупність принципів, методів і форм управління виробництвом з метою підвищення його ефективності, збільшення прибутків”* [5, 586].

Менеджмент в освіті – це усвідомлена взаємодія керівника з іншими людьми (підлеглими, партнерами, своїми керівниками, батьками), спрямована на забезпечення їхньої активності та скординованої участі в досягненні визначеної мети.

М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі відзначають, що менеджер – це не лише посада, а й певний рівень професіоналізму в управлінні. Порівнюючи педагогічну працю з іншими видами продуктивної діяльності людини, вони підкреслили віддаленість її результату, складність його фіксації та оцінки, що є визначальними ознаками педагогічного менеджменту.

У контексті нашої статті ми будемо користуватися терміном *“управління”* і означенням цього поняття, запропонованим Є.М. Хриковим. Внутрішньошкільне управління він визначає як *“діяльність управлінської підсистеми, спрямованої на створення прогностичних, педагогічних, психологічних, кадрових, матеріально-фінансових, організаційних, правових, санітарно-гігієнічних, медичних умов, необхідних для нормального функціонування і розвитку навчально-виховного процесу, що дозволяє реалізувати завдання школи”* [32, 28]. Це означення, з нашої точки зору, достатньо повно відображає змістово-процесуальний аспект діяльності директора школи і, отже, в достатній мірі дає змогу визначити й проаналізувати структурні компоненти в моделі підготовки резервного складу керівників загальноосвітніх навчально-виховних закладів.

освіти; визначення базових шкіл та організація стажування в них майбутніх керівників, участь резерву в комплексних перевірках загальноосвітніх навчальних закладів, організація в базових школах тимчасового виконання функцій директора школи на період відпустки її керівника, аналіз результатів підготовки, корегування, внесення змін і доповнень, призначення окремих резервістів на посади директора чи заступника директора школи, контроль за їхньою діяльністю, надання необхідної допомоги.

На цьому етапі підготовки резервного складу майбутніх директорів шкіл здійснювалося ознайомлення із сучасною теорією і практикою керівництва й управління загальноосвітнім навчально-виховним закладом. Слухачам було запропоновано широкий спектр літератури, присвяченої даній проблемі, зокрема твори відомих вітчизняних і зарубіжних авторів (див. вріз на с. 69, 70); прочитано курс лекцій фахівцями; організовано ряд семінарів при обласному інституті післядипломної педагогічної освіти; проведено творчі зустрічі з керівниками-ветеранами педагогічної праці та ін.

Особлива увага при цьому приділялася тим компонентам змісту, які спрямовані на підготовку директора школи як керівника інноваційними процесами в діяльності навчального закладу, а саме: *“Тенденції розвитку школи в умовах соціально-економічних перетворень в Україні”, “Сучасні інформаційні технології навчання”, “Освітній моніторинг в управлінні школою”* тощо.

Управління школою в сучасних умовах – це складний процес, складовими якого є

правильний вибір мети і завдань, вивчення і глибокий аналіз досягнутого рівня навчально-виховної роботи, система раціонального планування, організація діяльності учнівського і педагогічного колективу, вибір оптимальних шляхів для підвищення рівня навчання і виховання, ефективний контроль.

УСПІХ УПРАВЛІННЯ

Як показує практичний досвід, успіх управління залежить від:

- планування роботи школи, правильного визначення, ранжирування за ступенем важливості завдань навчально-виховного процесу;
- розстановки кадрів і встановлення зв'язків між підсистемами і управлінням цими зв'язками;
- налагодження системи оперативної інформації всередині школи і ефективності зворотного зв'язку;
- глибини та всебічності педагогічного аналізу і своєчасної допомоги з метою запобігання і найшвидшого усунення недоліків;
- наявності необхідного психологічного мікроклімату в колективі;
- кваліфікації і досвіду керівників школи і системи підвищення педагогічної майстерності та професійної підготовки вчителів.

Найважливішою закономірністю управління є єдність кінцевої мети і завдань адміністративного, педагогічного, сімейного і громадського впливу в процесі формування особистості школяра.

Для реалізації цієї закономірності дуже важливим є координація дій школи, сім'ї, громадськості. Між ними існує багато зв'язків, які й мусять бути залучені в процес виховання підростаючого покоління.

Вирішення цих питань залежить від умінь керівництва школи і вчителів творчо використовувати найновіші досягнення науки і передового досвіду, від взаємовідносин, що складаються в колективі, від активності вчителів і учнів у навчально-виховній роботі.

Найважливішими принципами управління школою на сучасному етапі є:

- демократизація і гуманізація;
- системність і цілісність в управлінні;
- реальне поєднання централізації і децентралізації керівництва;
- єдність єдиноначальності і колегіальності в управлінні;

- об'єктивність і повнота інформації в управлінні.

У сучасній теорії управління особливе місце займає так званий системний підхід, який передбачає свідоме і плано-мірне управління. Визначається головна мета, відповідно до якої формуються частинні, проміжні завдання, накреслюються шляхи і терміни їх виконання, організується робота, здійснюється контроль. Схематично системний підхід можна подати у вигляді такої ланки: мета – ресурси – план – рішення – реалізація – контроль.

У процесі навчання майбутніх керівників шкіл на цьому етапі ми особливу увагу приділили аналізу цільового компонента процесу управління, який відображає усвідомлення керівником і прийняття колективом педагогів, співробітників і учнів школи мети й завдань діяльності загальноосвітнього навчально-виховного закладу в цілому.

У Законі України “Про освіту” зокрема відзначено, що “головним завданням загальноосвітніх навчальних закладів є: створення сприятливих умов для розумового, морального, естетичного і фізичного розвитку особистості; формування наукового світогляду; засвоєння учнями системи наукових знань про природу, суспільство, людину, її працю, прийомів самостійної діяльності” [9].

Науково обгрунтоване визначення мети і конкретних управлінських завдань – це основа здійснення планування, організації, стимулювання, поточного контролю, регулювання усіх ланок діяльності школи, аналіз її результатів.

Як показує досвід, непродумане визначення мети і конкретних завдань у діяльності школи на практиці приносить учням, учителям, батькам, самому управлінню педагогічним процесом надзвичайно багато шкоди, обумовлює нервозність і конфліктність у колективі. На практиці ми ще нерідко зустрічаємося з постановкою проблем, нереальних для виконання в існуючих умовах функціонування окремої школи. Наприклад, пропонується керівником школи взагалі-то благородна й прекрасна мета її діяльності – “від творчо працюючого вчителя – до творчо пра-

цюючого колективу”, без відповідних умов (відсутність належних творчих здібностей, достатньої матеріально-технічної бази, рівня підготовленості учнів, врешті мотивації і елементарного прагнення окремо взятого вчителя і колективу учителів) перетворюється у тяжкий тягар для самого керівника школи і всього її колективу. Нечітка й нереальна визначеність мети управління педагогічним процесом вже на його початковому етапі приречена на невдачу.

У Законі України “Про освіту” зазначені й ті найважливіші принципи і положення, на яких ґрунтується стратегія і тактика реалізації законодавчо закріплених ідей розвитку освіти в Україні: гуманістичний характер освіти; пріоритет загальнолюдських цінностей; вільний розвиток особистості; загальна доступність освіти; безплатність загальної освіти; всебічний захист того, хто навчається. Особливе значення в управлінні, функціонуванні і розвитку школи має збереження єдності державно-національного, культурного і освітнього простору; свобода і плюралізм в освіті; відкритість освіти; демократичний, державно-громадський характер управління освітою; світський характер освіти в державних, муніципальних освітніх закладах; здобуття освіти рідною мовою; зв’язок освіти з національними і регіональними культурами і традиціями; наступність освітніх програм; варіативність освіти; розмежування компетенції суб’єктів системи.

Пріоритетним напрямом державної політики в Національній доктрині розвитку освіти в Україні визначено особистісну орієнтацію освіти, що в свою чергу потребує розробки і впровадження ефективної моделі особистісно орієнтованого управління, в основі якої — повага до особистості вчителя, учня, батька, створення ситуації успіху для учасників освітнього процесу.

Зрозуміло, що керівник загальноосвітнього навчального закладу повинен бути добре обізнаним з цими завданнями, принципами і положеннями і неухильно втілювати їх у життя, практику роботи очолюваної ним школи.

ФУНКЦІЇ КЕРІВНИКА

У сучасній теорії і практиці управління обґрунтовано найважливіші функції керівника загальноосвітнього навчально-виховного закладу:

- розробка та прийняття управлінського рішення;
- планування роботи;
- організація навчально-виховного процесу;
- координування та корегування діяльності учасників педагогічного процесу;
- мотивація та стимулювання діяльності членів педагогічного колективу;
- облік і контроль;
- аналіз діяльності загальноосвітнього навчального закладу;
- прогнозування та оцінка діяльності загальноосвітнього навчального закладу;
- інноваційна робота та самоосвіта;
- господарчо-фінансова, адміністративна діяльність керівника.

У зв’язку з цим ми намагаємося детальніше проаналізувати й розкрити кожен з вищезначених функцій керівництва й управління школою в процесі підготовки резерву керівників.

Досить плідними виявилися семінари з проблем: “Система планування роботи школи” на базі Козелецької ЗОШ I – III ст. № 2, “Планування та організація позашкільної роботи” – Новошляхівської ЗОШ I – III ст., “Вивчення, узагальнення і розповсюдження передового педагогічного досвіду” на базі Сираївської ЗОШ.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ

Помітний ефект дали ділові ігри, управлінські тренінги з розв’язання проблемних питань управління школою, а саме:

- Як створити клімат довіри, “посіяти” корпоративний настрій у колективі?
- Яким чином директор може “вдихнути нове життя” в колектив, який втратив надію на краще?
- Як залучити на свій бік пасивних учителів?
- Як налагодити систему оцінки або самооцінки працівників школи?
- Як директор школи може розв’язати конфлікт?
- Як залучити громаду до справ школи?

Резервісти одержують практичні завдання щодо вироблення вмінь кон-

тролю за процесом навчання, роботи з навчальними планами, оцінки програм, підбору працівників, довгострокового планування та визначення ступеня оволодіння ними методом самооцінки.

На цьому етапі ми ґрунтовно знайомимо слухачів і з *недоліками, які мають і можуть мати місце в управлінні*. Зокрема, це – відсутність або недостатність:

- інформаційного забезпечення учасників педагогічного процесу;
- умов здійснення психолого-педагогічного моніторингу в межах загальноосвітнього навчально-виховного закладу;
- оперативної діагностики стану навчально-виховного процесу;
- рівня інформаційної культури керівника загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

Тому *увага резервістів акцентується на одному з важливих принципів керівної діяльності – “інформація є хлібом управління”*, а переведення управління в інноваційний режим потребує чіткого інформаційного забезпечення діяльності, формування у кожного керівника вмінь та навичок визначення змісту, проведення збору, обробки, зберігання, накопичення і використання інформації, яка відображає педагогічний процес у кожній школі, залучення до роботи з інформацією всього педагогічного колективу, широкого застосування комп’ютерної техніки.

ЕТАП ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Третій етап підготовки – професійного становлення – передбачав організації діяльності новопризначеного директора у “Школі молодого керівника” з метою формування і розвитку найважливіших управлінських умінь, удосконалення управлінської майстерності, мотивації творчості в управлінні школою, впровадження нових технологій управління.

У “Школі молодого керівника” апробувалася розроблена творчою групою *модель професійної компетентності сучасного директора школи, яка, зокрема, передбачає чотири найважливіші складові його готовності до управлінської ді-*

яльності на посаді керівника загальноосвітнього навчального закладу:

- здібності до управлінської діяльності (професійна придатність);
- сформованість відповідних знань, умінь, навичок та способів дій (професійна компетентність);
- мотивація управлінської праці (професійне самовизначення);
- створення особистісно орієнтованої моделі безперервної післядипломної освіти керівника загальноосвітнього навчального закладу.

Жодна інша професія не висуває таких вимог до людини, як професія педагога, вчителя, вихователя, керівника загальноосвітнього навчального закладу. Педагог-керівник зобов’язаний бути яскравою, неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань, високої культури; прагнути до втілення в собі людського ідеалу.

Особливі професійні і суспільні функції керівника школи: необхідність бути завжди на виду у найоб’єктивніших суддів – своїх вихованців, зацікавлених батьків, колег, широкої громадськості – пред’являють підвищені вимоги до особистості директора, його морального обличчя.

Практична управлінська діяльність лише наполовину побудована на раціональних технологіях, друга її половина – мистецтво. Тому перш вимога до сучасного керівника школи – наявність здібностей до управлінської діяльності (див. вріз на с.74).

ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ КЕРІВНИКА

Педагог, керівник – це перш за все і завжди великий трудівник.

Тому найважливішими професійними якостями педагога, керівника мусять бути визнані: працелюбство, працездатність, дисциплінованість, уміння визначити мету, вибрати шляхи її досягнення, організованість, наполегливість, систематичне і планомірне підвищення свого професійного рівня, відповідальність, прагнення постійно підвищувати якість своєї праці.

В умовах переходу до ринкових відносин особливої значимості набувають людські якості керівника школи, які стають професійно значимими передумовами

ПРО ЗДІБНОСТІ КЕРІВНИКА

Питання про здібності до управлінської діяльності, як і про педагогічні здібності перебуває в сучасній педагогічній науці у стадії розробки. *Здібності до управлінської діяльності – це якості особистості, що інтегровано виражаються в природних нахилах до роботи з людьми, дітьми, любові до дітей і своїх колег-педагогів, отримання задоволення від спілкування з ними.*

Виділено головні групи здібностей:

- *Організаторські.* Виявляються в умінні керівника школи згуртувати колектив учителів, учнів, допоміжний персонал школи, залучити їх до праці, розподіляти обов'язки, спланувати роботу, підвести підсумки зробленому і т.д.
- *Дидактичні.* Якщо сформулювати коротко, то керівник школи має бути учителем учителів. Він повинен дати чітку й конкретну відповідь на будь-яке запитання будь-якого учителя, пов'язане з процесом освіти і навчання учнів.
- *Перцептивні,* що виявляються в умінні проникати в душевний світ кожної людини, об'єктивно оцінювати її емоційний стан, виявляти особливості психіки.
- *Комунікативні* здібності, які виявляються в умінні керівника школи встановлювати педагогічно доцільні стосунки з учнями, їх батьками, колегами, керівниками громадських, державних, освітніх та інших установ і організацій.
- *Сугестивні* здібності, які виявляються в умінні керівника здійснювати емоційний вплив на своїх підлеглих, учнів, їхніх батьків та ін.
- *Дослідницькі* здібності виявляються в умінні пізнавати і об'єктивно оцінювати педагогічні ситуації і процеси.
- *Науково-пізнавальні* здібності передбачають засвоєння наукових знань у своїй галузі.

Багато спеціалістів поділяють думку про те, що відсутність яскраво виражених здібностей може бути компенсовано розвитком інших важливих професійних якостей – працелюбства, чесною і серйозною ставлення до своїх обов'язків, систематичної і постійної роботи над собою.

Сучасна наука стверджує, що здібності до управлінської діяльності (талант, покликання, задатки) – це важлива передумова оволодіння управлінською діяльністю, однак не є вирішальною професійною якістю. Можна мати гарні задатки до управлінської діяльності, але так і не розкрити їх, і, навпаки, здавалось би людина й не виділялася видатними здібностями, але при наполегливій, цілеспрямованій, творчій праці зміцніла, піднеслася до вершин педагогічної й управлінської майстерності.

створення сприятливих стосунків у педагогічному процесі загальноосвітньої школи. До цих якостей належать: людяність, доброта, терплячість, порядність, чесність, відповідальність, справедливість, обов'язковість, об'єктивність, щедрість, повага до людей, висока моральність, оптимізм, емоційна урівноваженість, потреба в спілкуванні, інтерес до життя педагогів, співробітників школи і вихованців, доброзичливість, самокритичність, дружелюбність, стриманість, гідність, патріотизм, релігійність, принциповість, чуйність, емоційна культура та ряд інших.

Особистість керівника школи, його загальна ерудиція, професійна підготовка, такт, енергійність, організаторські здібності визначають обличчя школи, діяльність педагогічного та учнівського колективу. Як відзначає М.Л. Портнов [22], *кожний директор має свої особливості і достоїнства.* Однак є ряд особливих якостей, необхідних для формування керівника школи. До них належать:

- Висока культура, бездоганна моральність. Сучасний директор школи повинен мати фундаментальну загальноосвітню підготовку, стежити за найважливішими подіями в Україні та за її межами, йому притаманна висока принциповість, чистота особистого життя. Грунтовне знання сучасної педагогіки і психології, майстерність педагога, компетентність у питаннях науки і культури, тонкий художній смак надають особистості директора школи особливої привабливості й не дозволяють йому опуститися до рівня заурядного господарника.
- Організаторські здібності, вимогливість, економічна

підготовка. Керівник школи повинен уміло розподіляти обов'язки, створювати сприятливі умови для роботи, організувати належну допомогу, контроль і керівництво, забезпечити високу ділову активність колективу і постачання школи необхідними матеріалами й посібниками, виявляти твердість, рішучість і вимогливість.

- Людяність, душевність. Нині справедливо приділяється багато уваги принципам гуманізації праці. Це особливо важливо у сфері педагогічної праці. **Керівник школи просто зобов'язаний бути великим оптимістом, гуманною людиною, поважати людей, любити дітей.**

На цьому етапі підготовки молодих керівників загальноосвітнього навчально-виховного закладу творча група допомагає кожному із слухачів розробити власну модель і програму становлення і удосконалення підготовки до здійснення управлінської діяльності на посаді керівника школи.

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТУ

Експеримент дав змогу поглибити знання слухачів з актуальних проблем управління, педагогіки, психології, права, педагогічного менеджменту, озброїти їх новими ідеями й технологіями, познайомитися з передовим педагогічним досвідом, скласти програму самоосвіти і самопідготовки, виробити власну модель сучасного керівника загальноосвітнього навчально-виховного закладу. Одержані в ході його запровадження нині успішно впроваджуються в практику роботи з підбору, підготовки і виховання керівних кадрів більшості районів і міст області.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом. — М., 1977. — 382 с.
2. Афанасьев В.Г. Общество, системность, познание и управление. — М., 1981. — 432 с.
3. Березняк Е.С. Руководство современной школой. — М., 1988.
4. Бондарь В.И. Управленческая деятельность директора школы: дидактический аспект. — К., 1987. — 160 с.
5. Великий тлумачий словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. — К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. — 1440 с.
6. Державна національна програма "Освіта". Україна XXI століття. — К.: Радуга, 1994. — 62 с.
7. Заболотний В.Г. Управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект. — Кіровоград, 1997.
8. Забродська Л.М. Інформаційні технології навчання та управління. — К., 2001. — 86 с.
9. Закон України "Про освіту" // У кн.: Виховна робота в закладах освіти України. Випуск II. Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій. — К.: ІЗМН, 1998. — С. 43-75.
10. Закон України "Про загальну середню освіту" // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, 1999. - № 15. — С. 6 — 30.
11. Захаров М.Б. Организация труда директора школы. — М., 1971.
12. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект). — К., 2000. — 284с.
13. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. — Т. 2. — М.: Педагогика, 1982. — 576 с.
14. Конаржевский Ю. А. Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса и управления школой.— М., 1982.
15. Кондаков М.И. Теоретические основы школоведения.— М., 1982.
16. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Пер. с англ. — М., 1992. — 360 с.
17. Менеджмент в управленні школою / Под научн. ред. Т.И.Шамовой. — М., 1992. — 296 с.
18. Наукові основи управління школою / За ред. Г.В.Єльнікової. — Харків, 1991.
19. Островерхова Н.М., Даниленко Л.І. Ефективність управління загальноосвітньою школою. — К., 1995. — 301 с.
20. Пикельная В.С. Теоретические основы управления: школоведческий аспект.— М., 1990.
21. Пikelьная В.С., Удод О.А. Управління школою. — К., 1998. — 260 с.
22. Портнов М.Л. Азбука школьного управления. — М., 1991. — 192 с.
23. Постельняк А.І. Азбука управління. — Кіровоград, 1998. — 131 с.
24. Постельняк А.І. Актуальні проблеми становлення особистості директора школи // Директор школи. — 1999. - № 45.
25. Поташич М.М., Лазарев В.С. Управление развитием школы.— М., 1995.
26. Поташич М.М. Управление современной школой.— М., 1992.
27. Рабченко Т.С. Внутрішкільне управління: Практичний посібник. — К.: Рута, 2000. — 176 с.
28. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: Учебное пособие. — М., 1997. — 264 с.
29. Третьяков П.И. Управление школой по результатам: Практика педагогического менеджмента. — М.: Новая школа, 1998. — 288 с.
30. Управление развитием школы / Под ред. М.М.Поташича, В.С.Лазарева. — М., 1995. — 462 с.
31. Философский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1985. — 840 с.
32. Хрыков Е.Н. Теоретические основы школьного управления. — Луганск: Альма матер, 1999. — 118 с.
33. Худоминский П.В. Управление современной общеобразовательной школой.— М., 1995
34. Шакуров Р.Х. Социально-психологические проблемы руководства педагогическим коллективом.— М., 1992.
35. Шамова Т.И. Управление образовательным процессом в адаптивной школе. — М., 2001. — 384 с.
36. Ярмаченко М.Д. Деякі методологічні питання управління системою освіти в Україні // Шлях освіти. — 1996. - № 2. — С. 15.

**Василь
СУХОМЛИНСЬКИЙ**

Пам'яті В.О.Сухомлинського

Стукає вересень...

Вже до Тебе прийти поклонитись пора.

*Поклонитись за серце добра й справедливості,
Поклонитись за сонце в дитячих очах,
Поклонитись за те, що з Твоєї ж бо милості
Слава Школи Дитини луна по світах.*

*Боєм ранили душу байдужість і підлоці,
Як докір нам усім Твоя совість свята.
Хто ще й досі не зна, що вселюдські є цінності,
Хай казки Твої світлі і мудрі чита.*

Юрій Мальований,
вчений-секретар, член-кореспондент АПН
України, член редакційної ради журналу
“Директор школи, ліцею, гімназії”

У вересні цього року виповнилося б **85 років** славнозвісному педагогу-новатору, директору відомої Сахнівської школи. І сьогодні творча спадщина Великого педагога Василя Сухомлинського є скарбницею чистого джерела, до якого прилучаються не лише управлінці, вчителі, а й діти будь-якого віку – від першого до випускного класів.

В Україні стало традицією проведення педагогічних читань. Цього року у м. Кіровограді проведено вересневі ювілейні Х всеукраїнські педагогічні читання “Василь Сухомлинський і сучасність: особистість учителя”, на яких розглядався вплив ідей Василя Сухомлинського на становлення сучасного вчителя.

Редакцією з цієї нагоди підготовлено статтю “Чинники творення педагогічного колективу” за книгою В.О. Сухомлинського “Методика виховання колективу” та інтерв’ю з його послідовницею—дочкою Ольгою Василівною Сухомлинською.

Пропонуємо нашому читачеві прилучитися разом із нами до скарбниці
Василя Олександровича.

ЧИННИКИ ТВОРЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ

До 85-річчя В.О. Сухомлинського

Проблема педагогічного колективу ще мало досліджена. Немає в сучасній педагогічній літературі книг, які б глибоко розкривали суть, роль, місце педагогічного колективу в складному навчально-виховному процесі. А тим часом педагогічний колектив – це сама суть школи. Школа як вогнище виховання, як сила морального, ідейного впливу старшого покоління на підростаюче, як центр багатогранного духовного життя живе тільки в педагогічному колективі.

Педагогічний колектив творить обличчя школи.

Щоб вплив особи вихователя став реальною силою, мало таланту, енергії, творчої праці педагога. Ця сила надихається цінностями, створеними педагогічним колективом, – його поглядами, переконаннями, традиціями, ідеями, що живуть у школі не одне десятиліття. У школі, де педагогічний колектив є мудрим хранителем духовних цінностей виховання, молодий учитель швидко й безболісно стає досвідченим майстром виховання й навчання, уникаючи багатьох помилок, які часто стають йому на шляху в школі, де немає такого педагогічного колективу.

Відсутність справжнього педагогічного колективу — тяжке явище. Воно призводить до того, що вчителів працювати дуже важко: кожен, по суті, йде навпомацки, а живі краплини позитивного досвіду, не стаючи надбанням школи, залишаються невідомими навіть педагогові, який працює в сусідньому класі. А коли немає педагогічного колективу, немає й колективу учнівського.

Як же, завдяки чому створюється педагогічний колектив? Його творить колективна думка, ідея, творчість. Директор школи стає організатором і керівником педагогічного колективу лише постільки, поскільки він уміє об'єднати зусилля учителів для колективної думки, вміє знайти, показати шлях її розвитку в творчій праці і — це найголовніше — разом з учителями з року в рік нагромаджує духовні цінності навчально-виховного процесу. Для цього директорів треба працювати в школі не один рік. Там, де часто змінюються директори, педагогічний колектив створити неможливо.

Предметом нашого дослідження є питання: які ж духовні цінності, здобуті школою, треба зберігати й збагачувати, завдяки яким цінностям твориться педагогічний колектив, як виявляється вплив цих цінностей у вихованні учнівського колективу, в індивідуальній творчості педагогів? Багаторічний досвід дає право відповісти на ці запитання так.

Щоб педагогічний ко-

ВЛАДА ПЕДАГОГА І ВИХОВАННЯ

Влада педагога над особистістю й колективом — одна з найголовніших проблем виховання.

Я знаю одного вчителя, що працює вже років тридцять. У школі і в районі вважається Іван Корнійович старанним, сумлінним педагогом. “Домагається, щоб діти працювали, — так характеризував його директор. — Не терпить неробства. У нього й найледачіший стає працюючим. Не допускає фамільярності. Але... дивна річ: не люблять його діти. Чому — не розумію. Чи не тому, що занадто вимогливий?”

Тричі довелось мені побувати на уроках у Івана Корнійовича. Бачив і його взаємовідносини з дітьми в позаурочний час, коли вчитель і діти зустрічаються просто так...

Нарешті одна маленька подія, що сталася на уроці, немовби відкрила мені очі. Проглядаючи зошити з виконаною вдома вправою, Іван Корнійович зупинився біля Петрика.

Доки писатимеш це слово з помилкою? — запитав учитель. В його словах мені почулась не тривога, не занепокоєність, а погроза. Хлопчик стояв, схиливши голову.

Що мені з тобою робити? — вів далі Іван Корнійович кострубату нитку своєї думки. І я з подивом побачив, що очі його стали веселими. Мені в ту мить пригадався старий рибалка дід Клим, який, вибираючи карасів з верші довго милувався ними, ніби вирішуючи, витягати їх з води чи не витягати, хоча про себе він давно це вирішив, а зараз тільки тішиться думкою: ось ви, краснопери, в моїх руках...

“Та він же милується, тішиться своєю владою, — осяяла мою свідомість думка, немов іскра. — Він переживає приємні хвилини, вирішуючи, чим покарати Петрика за неуважність”.

Що ж мені з тобою робити? — ще раз запитав Іван Корнійович. — Скільки разів напишеш це слово в зошиті, щоб думав краще, щоб голівка працювала? (Пізніше я довідався: це був його улюблений вираз — щоб голівка працювала).

Десять разів напишу, — зітхнувши, сказав Петрик.

Ти вгадав мою думку, — сказав Іван Корнійович. — Десять разів — поки що досить.

Таке виявлення влади педагога спустошує дитячу душу, породжує недовір'я, навіть ненависть людини до людини. В такій атмосфері не може бути й мови про колектив, бо дітей не об'єднує улюблена праця. Там, де праця стає ненависною й використовується вчителем як покарання, де вихованець боїться вихователя, серця стають грубими, холодними, байдужими.

Василь Сухомлинський

лектив став джерелом думки, творчості, пошуків кожного вчителя, щоб практична робота надихалася педагогічними ідеями, була осяяна світлом думки, теорії, вчителів мають об'єднувати такі переконання, погляди, думки, традиції.

Насамперед — глибока віра в силу виховання. Там, де є віра в могутню силу ви-

ховання, де ніколи не почувеш безнадійного “з нього нічого не вийде...”, духовне життя учнівського колективу має неповторне оптимістичне забарвлення. Побудеш у школі три дні, відчуєш пульс життя колективу вихованців — і стає зрозуміло: є в педагогічному колективі цей животворний корінь педагогічної мудрості чи немає. Там, де вірять у могутню силу виховання, в школі панує воля батьківської мудрості. Не свавілля бажань, яке може привести до хаосу, а саме воля — строга, безумовна і разом з тим мудра.

Саме там, де педагогічний колектив тримається на вірі в могутню силу виховання, право повелівати є одним з найсильніших засобів впливу на вихованців. Віра в силу виховання робить серце педагога чутливим до кожного успіху й невдачі вихованця. Тільки там, де є справжня віра в виховання, є й справжня вимогливість, справжня дисципліна праці. Віра в силу виховання створює в школі ту атмосферу розумового напруження, при якій навчання осмислюється й переживається і учнівським колективом, і сім'єю як праця, за яку людина з малих років несе таку ж громадську відповідальність, як за будь-який трудовий обов'язок.

Від переконання педагогічного колективу в тому, що виховання — це вершина людської культури, мудрості, сили волі, йдуть ті тонкі корінці духовного

ПОРАДИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

УЧИТЕЛЮ

Учитель — джерело творчості, любові і натхнення. Школа — головне вогнище культури і знань.

Основа виховання — гармонія серця і розуму. “Ви — один із скульпторів, які створюють людину майбутнього”.

Немає абстрактного учня. Кожний учень — особистість.

Доброзичливість, розумна доброта — атмосфера дитячого колективу.

Навчити вихованця відчувати людину серцем.

Знання — і мета, і засіб надавати морального забарвлення знанням учня.

Вчіть спостерігати і бачити явища навколишнього світу.

Боріться за думку і серце вихованця.

Оволодіти увагою дитини можна лише створивши і зберігши її внутрішній стан, емоційну піднесеність, інтелектуальне натхнення.

Розум дитини на кінчику пальців. “Чим вища майстерність, якою оволодіє рука, тим розумніша дитина”.

Найдорожче і неоціненне в світі — Людина.

Найважливішим вогнищем захопленості учня має бути читання.

“Знання психологічної культури людини — це не короткий конспект психології. Я б назвав ці знання азбукою самопізнання й самоутвердження, культурою духовного світу особистості”.

Самоутвердження приходить тільки в духовній боротьбі, коли, напружуючи волю, зусилля, підкорити другорядне головному, коли людина переживає радість перемоги, відчуває почуття власної гідності.

Ідеї стають дорогими, святими правилами, коли вони живуть в серці.

Уміння володіти собою, тримати себе в руках — одне з найнеобхідніших умінь, що забезпечують успіх діяльності педагога і його здоров'я.

життя учнівського колективу, від яких залежить його виховна сила, його вплив на особистість. Цими корінцями я називаю турботу педагогічного колективу про моральне, духовне, інтелектуальне, творче, трудове зростання кожного вихованця.

Віра в силу виховання – це передусім невсипуща праця, творчість. Для того щоб повірити в ефективність своїх зусиль, треба багато знати, думати. Я ще раз підкреслюю, що колективна віра у виховання як в науку і в труд – реальна сила, яка народжується там, де є колективна думка, колективний аналіз. Ми час від часу збираємося всім педагогічним колективом спеціально для того, щоб думати про окремих дітей: аналізувати матеріали спостережень над їхнім розумовим, фізичним, моральним, естетичним розвитком; накреслювати перспективу духовного росту дитини. Турбота про конкретну дитину – один з найголовніших засобів формування педагогічного колективу як вихователя колективу учнівського.

Другим переконанням, завдяки якому педагогічний колектив стає джерелом виховної сили й мудрості кожного педагога, є наша впевненість у тому, що вихованці стають колективом лише тоді, коли їх об'єднує відповідальність і обов'язок перед високим, величним – Вітчизною, народом, його минулим, сучасним, майбутнім. Якщо ви хочете, щоб учнівський колектив

ПОРАДИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

УЧНЮ

Не глуши голос совісті.

Умій відчувати поряд із собою людину, умій розуміти її душу, бачити в її очах духовний світ, радість, горе, нещастя.

Ніколи не забувай, що ти живеш серед людей.

Якщо будеш думати, що тільки всі тобі зобов'язані, а ти – нікому, виростеш хамом і споживачем.

Щастя, свобода немислимі без обов'язку. Хто думає прожити щасливо без обов'язку, той стане нещасною людиною.

Будь співчутливим і не будь байдужим.

Мати, батько, Вітчизна – найдорожчі, найрідніші твої багатства.

Умій співчувати не лише словом, а й ділом – це головне.

Будь мислителем, шукачем, допитливим добувачем знань.

Постав над собою і сто вчителів – вони будуть безсилі, якщо ти не можеш сам примушувати себе й сам вимагати від себе.

Найголовнішим джерелом знань і невичерпним джерелом твого духовного багатства є книга.

День без думки, без читання, без розумового напруження – марно прожитий день.

Неоціненне багатство, яке здобувається в роки дитинства та юності, – це знання.

У 16 років ти вже повинен свідомо поставити перед собою питання: для чого я живу на світі? І дати на нього відповідь громадянина.

Вірність слову – твоя особиста честь.

Велике зло – це лінощі.

Найважче – мужність повсякденної, багаторічної праці. Знайди собі ідеал цієї мужності й невідступно йди за ним.

Будь скромним. Бережи свою гідність.

Перед тим, як полюбити в дівчині жінку, полюби в ній людину.

Умій керувати своїми бажаннями.

Бережи честь змолоду.

БАТЬКОВІ

Відкрий перед дитиною красу праці.

Введи дитину в неосяжний світ знань.

Нехай буде у вашого сина добре серце.

Не забувайте, що син через кілька років стане головою сім'ї – батьком і чоловіком.

Залишимо в серцях наших синів усю красу навколишнього світу, все багатство наших сердець і сердець наших предків.

був міцним ідейним об'єднанням, щоб він виховував справжніх людей, діями яких керують благородні почуття і принципи, домагайтесь утвердження в кожному юному серці святині нашого народу — безмежної відданості Батьківщині, народові.

**ПОВНОТА ЩАСТЯ
НЕМОЖЛИВА БЕЗ
БАГАТОГО ДУХОВНОГО
ЖИТТЯ
СПРАВДІ ОСВІЧЕНОЇ
ЛЮДИНИ.**

*Василь
Сухомлинський*

Третім нашим педагогічним переконанням є впевненість у великих можливостях розуму. Наш педагогічний колектив твердо впевнений у тому, що при доскональній організації

роботи в школі, при гармонії навчання й виховання людина може оволодіти в кілька разів ширшим колом знань, ніж вона оволодіває зараз. Для цього треба виховувати, утверджувати в молодій душі прагнення, жадобу до знань.

Зміст, напрям, дієвість цієї виховної роботи — все це залежить від того, чим живе колектив. Ніякими словами, повчаннями не пробудиш жадоби до знань у душах вихованців, якщо цієї жадоби немає в педагогічному колективі. Щоб виховати учнівський колектив, ми виховуємо себе — колектив педагогічний. Наше прагнення до знань, наша жадоба пізнання, наша невсипуща праця, наше багате життя в світі думки й книги — тільки це породжує в учнівському колективі інтелектуальні потреби й інтереси, пробуджує сили розуму, розкриває задатки

й здібності. Тільки охоплений жадобою знань педагогічний колектив може забезпечити найголовніше, чим повинна жити школа, якщо вона хоче стати вогнищем виховання й освіти, — життя думки, постійний обмін інтелектуальними багатствами в учнівському колективі.

Керівникові школи як головному вихователю слід дбати про те, щоб у духовному житті педагогічного колективу ніколи не згасала думка про дитину. Педагогічний колектив має право на батьківську вимогливість і на повагу до себе з боку вихованців лише постільки, поскільки ми думаємо про здоров'я й духовний світ дитини, про її потреби, інтереси, внутрішні вольові й моральні сили, необхідні для самовиховання, про задатки, здібності, покликання, вибір життєвого шляху, про аномалії в розумовому розвитку окремих дітей тощо.

Отже, *думка про дитину — це широке поняття*, що включає в себе і доповіді, з якими виступають на заняттях нашого психологічного семінару вчителі й директор школи, і психолого-педагогічні характеристики, що складаються на дитину на підставі тривалих спостережень і потім обговорюються колективом, і аналіз окремих сторін духовного життя наших вихованців — поведінки, вчинків, відносин в учнівському колективі, становлення здібностей, формування ідеалів. Думки про дитину не було б, вона згас-

**Уміння
унікнути
конфлікту
становить
педагогічну
мудрість
учителя. За-
побігаючи
конфліктіві,
педагог не
тільки збері-
гає, а й тво-
рить виховну
силу
колективу**

ла б, якби ми не читали педагогічної літератури й не обдумували того, про що читаємо. Колективна думка про дитину є джерелом особистих роздумів, індивідуальної творчості кожного педагога. Особливо сильним колективним інтересом наших педагогів є психологія. Якщо педагогіку можна порівняти з майстернею, де творяться складні прилади, то психологія в цій майстерні – найскладніші інструменти. Не буде інструментів або вони стануть неточними – від майстерні залишаться одні стіни.

Кожен педагог повинен бути добрим спеціалістом із свого предмета. Він пильно стежить за “переднім краєм” науки, основи якої викладає. Доповіді на наукові теми стали для педагогічного колективу такою потребою, як і глибоке осмислення психологічних і педагогічних знань.

В інтелектуальному житті педагогічний колектив і колектив старшокласників зливаються в єдиний шкільний колектив. Вечори науки і культури, що проводяться в школі, є спільною справою педагогів і юнацтва. З доповідями виступають поруч і вчителі, і старшокласник. Багатством інтелектуального життя школи, певною мірою не зв'язаного з уроками, надихається навчальна робота на уроках. Якби не вечори науки і культури, не доповіді, не дослідження старшокласників у науково-предметних гуртках, не

читання наукової літератури, не особисті учнівські бібліотеки – уроки були б тільки обов'язком. Запалюючи й постійно живлячи вогник інтелектуальних інтересів в учнівському колективі, ми пробуджуємо в школярів бажання вчитися, оволодівати знаннями, жити повноцінним життям справді освіченої людини.

Однією з найбільших турбот нашого педагогічного колективу є те, щоб дитинство, отрочтво (особливо отрочтво) і рання юність наших вихованців не минули легко й безтурботно. Ті, хто прийшов до школи, стають виховуваними лише за тієї умови, коли вони в шкільні роки, в шкільному колективі, на власному досвіді пізнають, що таке важко. Право вихователя на батьківську вимогливість ми здобуємо тільки тому, що поняття праця і важко тісно зливаються в житті наших вихованців як органічна закономірність становлення людини. Без пізнання на власному досвіді, що таке важко, людина може вирости безсердечною й безсовісною. Якщо ми говоримо, що праця облагороджує людину, то облагороджує вона тільки тим, що в ній є важко. Ми прагнемо до того, щоб кожен вихователь доносив до учнівського колективу ідею “хто не працює, той не їсть”. Це найгуманніша й найблагородніша ідея найсправедливішого суспільства, без осмислення якої неможливий колектив як єдність однодумців.

***Мудрість
влади педагога – це пересудом його
здатність
усе розуміти***

***Зрозумійте
ту істину,
що в дитини
ніколи
не буває
прагнення
навмисне
чинити зло***

Управління
школою

ГРОМАДСЬКО-ДЕРЖАВНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ І ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ

Інтерв'ю головного редактора журналу Ольги Виговської з академіком-секретарем відділення теорії та історії педагогіки АПН України Ольгою Сухомлинською, експертом від України в Комісії з питань середньої освіти Ради Європи.

Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують чотири культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книги, культ рідного слова.

Василь Сухомлинський

– Сьогодні у педагогічних колах знову заговорили про навколишнє середовище як фактор духовного розвитку дитини. Ця проблема хвилювала у свій час Василя Олександровича Сухомлинського, який дуже серйозно, глибоко розглядав проблему взаємодіючої педагогічного та батьківського колективів. Чи не вважаєте Ви, що він фактично є провісником, засновником громадсько-державної системи управління, яка сьогодні вважається новаторською?

– Так. Василь Олександрович тривалий час був директором школи і приділяв цій проблемі неабияку увагу. Свідчення цьому – й захищена ним (на початку п'ятдесятих років) кандидатська дисертація “Директор школи – керівник навчально-виховного процесу”, в якій обґрунтовано доводив, що поєднання педагогічних та господарських

функцій директора і можливе, й життєво необхідне. І до цієї проблеми він повертався протягом усієї своєї педагогічної діяльності.

1969 року в книзі “Павлівська середня школа” В.О. Сухомлинський, висвітливши діяльність шкільного колективу, ділиться “секретами” педагогічного керівництва школою. На ті часи це було унікальним явищем.

Зараз ми звикли: кожен навчальний заклад у своїй інноваційній або пошуковій діяльності прагне знайти власні шляхи вирішення – навчальних швидше, а не виховних, проблем. Немало директорів вивчають нині досвід Павлівської школи. Радила б, насамперед молодим директорам, перечитати цю книгу, там багато чого можна почерпнути.

Звертаючись до шкільного вчителя, до батьків, Сухомлинський писав: “...пробудіть у дитині все найкраще і з цим спрямуйте її в життя, в суспільство. А свій внутрішній світ людина добуває сама”. Крім того, він звертав увагу суспільства (чи не вперше в радянській педаго-

Ольга
СУХОМЛИНСЬКА

гіці) на всім нам сьогодні очевидний факт: довкілля теж здатне виховувати й розвивати людину.

До речі, шкільний майданчик у Павлівській школі було збудовано дітьми й самими педагогами – до того там, на околиці, була тільки шкільна споруда. Пізніше до спільної роботи директор підключив і батьків; так у Павлівській школі вперше було створено “батьківську школу”. Про скромних сільських трударів, їхню працьовитість Василь Олександрович завше із захватом розповідав: і безпосередньо своїм вихованцям, і на весь світ у своїх творах (яких, між іншим, написав небагато-немало – понад п’ять тисяч).

Дійсно, у Павлівській школі була фактично громадсько-державна форма управління; там надавалося виключне значення ролі директора, учителя, особливо – початкової школи, на перших етапах навчання і формування свідомості дитини. Від того, як дитина спілкується із своїм наставником-учителем, якими почуттями живе і над чим замислюється, за що вболіває, залежить її саморозвиток.

– Ольго Василівно, проведемо з Вами такий експеримент. Уявімо терези. На одну шальку покладімо зроблене Сухомлинським, на другу – доробок інших наших учених-педагогів з дидактики, виховання, управління. Чиє – переважить?

Сухомлинський бачив педагогічний процес, як щось цілісне, не виділяючи окремо дидактику, окремо виховання чи управління. Для нього це – процес єдиний.

Традиційно склалося, що науковці займаються “вузькою” спеціалізацією. Особисто я вважаю, що на сьогодні у дидактиці, на одміну від часів Сухомлинського, напрацьовано досить-таки чимало. І це – завдяки демократизації управління, що спонукає до оновлення і розвитку освіти. Зараз ми вже на підході до формування змісту освіти. Зміни концептуальних положень щодо змісту освіти породили багато цікавих ідей, безліч напрацювань у га-

лузі дидактики, в галузі інтерактивних методів і форм навчання. Зараз і управлінські форми, методи, напрями діяльності, порівняно з часом, коли жив і творив Сухомлинський, дуже цікаві. І – нові, а не просто запозичені в класика педагогіки.

Що ж до виховного процесу, то в основі всіх теперішніх напрацювань можна помітити доробок Сухомлинського – досить активно підхоплений і, не без успіху, розвинутий педагогічною спільнотою. Називається цей доробок “педагогікою співробітництва”.

Тому не помилимося, сказавши: із Сухомлинського виросла Педагогіка. Адже практично всі концептуальні, основоположні ідеї в педагогіці співробітництва заклав ще Сухомлинський. Звісно, багато чого бралось і в Коменського, і в Ушинського, і в Макаренка. Однак, все це є і в Сухомлинського...

Сухомлинський, на мою думку, не говорив про особистісно-орієнтоване виховання, а про індивідуальний, особистісний підхід до кожної дитини. І в процесі навчання, і в процесі виховання. А як цього вдавалось досягти в тих авторитарно-директивних умовах керівництва школою і керівництва освітою взагалі? За рахунок майстерності вчителя. Про це в Сухомлинського досить багато написано. Він прагнув пробуджувати, розвивати в дітях творче начало, запроваджував “уроки мислення”, “школу радості”, не кажучи вже про “школу передового досвіду”...

Пам’ятаю, було: у першокласників – вечори на різні теми, де самі учні все організовують... Пригадую, як я вже була в середніх класах, старшокласники самостійно готували й проводили вечір за творчістю Джованні Боккаччо. Тоді це було явно поза програмою. Гадаю, якби дізнався хтось із вищого керівництва, що саме у школі Сухомлинського проводять...

Ні, у сміливості Сухомлинському таки не відмовиш.

Зате ж – і результат! От скільки десятиліть пролетіло, а я й досі пам’ятаю той вечір: настільки цікаво було, як збагачувало, розвивало...

За такий, особистісний, підхід Сухомлинського стільки довелося зазнати, бо в часи, коли він писав, обґрунтовував свої погляди, панувала інша концепція – Макаренка. З його колективним вихованням особистості, повною залежністю людини од колективу. Сухомлинський, погоджувався: колектив – це чудово, але не будь-який, а – той, що складається з особистостей творчих. І щоб так було, треба такі особистості виховувати. За ці переконання йому довелося страждати..

Та все ж, він почав друкувати (в журналі “Народное образование”) свою роботу “Этюды о коммунистическом воспитании” саме про методи виховання особистості дитини. З-поміж цих методів на першому місці має бути насамперед переконання, а не вимога. І ще: в молодшому віці виховання потребує обходитися без покарання, навіть у вигляді оцінювання...

Редколегія того журналу. Між іншим, анонсувала цілу серію статей Сухомлинського. Зважте: це у той час, як у всесоюзній “Учительской газете” надрукували статтю під заголовком “Нужна борьба, а не проповедь, классовая борьба, а не проповедь”...

– Хто її написав?

Борис Лихачов. Взагалі-то він був фахівцем з естетичного виховання, але чомусь дав цю, “розгромну”, статтю: мовляв, якийсь там Сухомлинський знайшовся. “Ісус Христос”... Про всебічну, всепрощаючу любов до дитини рече... Це, на думку Лихачова, абстрактний гуманізм... А треба – класовий підхід! Як це так, Сухомлинський закликає любити дітей усіх дітей, навіть дітей... буржуазії... А як же, мовляв, бути з класовими ворогами?! Потрібна ж класова боротьба!

– Це якось вплинуло на батька?

Звичайно, вплинуло. Він узагалі мав слабе здоров’я, а з приводу цієї критики дуже сильно переживав... Я вважаю, те, що він пішов з життя так рано (на 52-му році), – спровокували ось ці цькувальні виступи. Але на творчості його – не позначилося.

Більше того, переконана: він навіть підсилював оцю гуманістичну складову своєї виховної системи.

– Ольга Василівно, скажіть, будь ласка, що ви винесли із школи Сухомлинського як його учениця, як людина?

Коли я вже навчалася в інституті, мені здавалося: Боже, яке все буденне, сіре і нецікаве! Але, в принципі, всі вузи виховною роботою не займаються... Гляньмо, що робиться з молоддю нині...

Мені моя школа, за великим рахунком, дала повноцінний духовний і фізичний розвиток, всебічний. І це не комуністи придумали – всебічний гармонійний розвиток. Це – ще з античності, із Відродження. Люди за всіх часів мріяли всебічно розвинути себе і своїх дітей. У нашій школі – був саме цей всебічний і гармонійний розвиток дитини, увагу звертали на абсолютно всі аспекти. Це був цілісний і системний підхід, інтелектуальне формування. Розумова й фізична праця. І в школі, і в колгоспі: школи у вересні закривалися, всі працювали у полі. Все життя школи будувалося на праці, чи то інтелектуальній, чи то фізичній, на естетичній. І, звичайно, на вихованні. Це – і кімната казки, і – подорожі...

Сухомлинський у своїй творчості прийшов до розуміння того, що етика, моральність, ціннісний підхід – в основі виховного процесу. Так, я вважаю, ми гармонійно розвивалися. Звісно, не всі з нас стали геніальними, але те, що заклала природа, було максимально розвинуто саме впродовж шкільних років життя...

Коли я вже навчалася в інституті, Сухомлинський робив огорожу для нашої школи – гарну таку, не просто з каменя, а – з різними візеруночками... А будували – випускники школи. Бо навчені були й цій справі...

– Ольго Василівно, якщо сказати коротко, за що Ви можете подякувати своєму батькові?

Насамперед, за те, що я у нього народилася; по-друге, за те, що ніко-

ли на мене не тиснув. Я мала вільний вибір. У всьому. І в коханні — теж. Мене все життя супроводжував уважний, допитливий погляд батька. Тобто, що б я не робила — усвідомлювала: батько все бачить, усе про мене знає. І досі моє життя проходить саме під цим його поглядом...

— Я Вас розумію... У першому номері нашого журналу відомий всім педагог М. Гузик так само писав про Батька, про його роль: “Той батько є впливовим, коли портрет його, не сам він, як фізична особа, а, навіть, портрет його виховує”. Це — той же випадок. Розумію Вас і тому, що у мене таке ж саме ставлення до свого батька. Щоправда, його на цьому світі уже немає з сімдесят дев’ятого... Але він у мене є!..

— Ольго Василівно, а що із зробленого нашим видатним педагогом Сухомлинським залишається цінним, продовжує розвиватися донині, в новітні часи?

Розвивається ідея. Наприклад, ідея гуманізації, яку кожна школа втілює по-своєму, різними методами й формами. Підходи Сухомлинського до виховання й навчання, на мою думку, найповніше розвиваються в системі початкової освіти. Гляньмо, які насичені книги для початкової школи, зокрема, Олександри Савченко. Творчою, художньою спадщиною Сухомлинського. Його мініатюрам Олександра Яківна надає сучасного звучання, інтерпретуючи в контексті розвитку сьогоденної дитини. Так, як у часи Сухомлинського не можна було зробити. А нині — й інші діти, і життя інше.

Ідеї Сухомлинського частково розвиваються в системі дошкільного виховання — там застосовується цілісний підхід виховання природою, виховання красою. На мою думку, там є досить вагомні знахідки...

— А як у середній школі?

Тут — складніше. Система виховної роботи і система змісту, підходу до диференціації, до індивідуального розвитку дитини зараз суттєво зміни-

лися. У всякому разі, зараз учителі мають змогу втручатися в зміст освіти; є змога формулювати так, як хочеться, і не перекладати все на позакласну роботу...

— Ольго Василівно, Ви вважаєте себе послідовницею батькової справи?

Розумієте... Якби я працювала в школі, я вважала б себе послідовницею. Але, в принципі, мої напрацювання навіть в історії педагогіки (я вважаю себе фахівцем з історії педагогіки), те, що роблю, скажімо, узагальнюючі праці з проблем виховання, теоретичні речі... Звичайно, я залишаюся на тих же засадах, відстоюю ті ж позиції, вистраждані батьком.

Крім того, в моїй науковій діяльності досить велике місце посідає саме творчість Сухомлинського.

— Тобто, Ви дитина — вдячна?

Я б так не говорила про себе взагалі. Вважаю, це обов’язок і — задоволення. Мені подобається те, що я роблю. Якщо я щось зробила для того, аби ідеї Сухомлинського, праці його були збережені, — в цьому моє щастя і задоволення.

— Що б Ви побажали керівникам, а через них і вчителям їхніх шкіл?

Насамперед, щоб за всіма повсякденними клопотами про матеріальну базу — не забували про навчальний процес. І, звичайно, про дитину, про дітей. Щоб були друзями, старшими товаришами учителям. Помічниками дітям. Вихователями...

Є у Сухомлинського оповідання про Колю й Васю, великих друзів. На контрольній з математики Вася не може упоратися, а його друг — раз-раз, і все зробив. У Васі — гордоші, хоче зробити сам, без підказки. Вчителька оголошує результати: у Колі — 5, а Васі треба ще допрацювати — 3. А на уроці праці, в майстерні — навпаки: Коля ніяк не виструже лінієчку, Вася ж зробив прямісіньку...

А закінчу думкою Сухомлинського: “Немає дітей необдарованих, всі — обдаровані, треба лише допомогти відшукати цей дар у кожного...”

Управління
школою

Підготовка педагогічних кадрів: школа і молодий вчитель

РОЗДУМИ ПРО ВЧИТЕЛЯ

Інтерв'ю головного редактора журналу Ольги Виговської з ректором НПУ ім. М.П.Драгоманова, академіком АПН України, професором Віктором Андрущенком

– Вікторе Петровичу, сьогодні, як відомо, є проєкт Державного стандарту середньої освіти; десь у жовтні-листопаді його, сподіваємося, буде прийнято. Його запровадження у нашу 12-річну школу залежатиме від якості кадрів, яких ми готуємо. Не хто інший, а саме кадри можуть підхопити й понести цю ідею, так само, як можуть і... загальмувати її впровадження...

**Віктор
АНДРУЩЕНКО**

Тож, розкажіть, будь ласка, як готує новітні кадри наш національний педагогічний університет для роботи в пореформеній 12-річній школі двадцять першого століття?

За такий короткий час багато змінитися не могло. Разом з тим, ми намітили деякі нові підходи до виховання сучасного педагога, вчителя 21 століття.

З одного боку, орієнтуючись на державні стандарти, необхідно готувати вчителя такого, який спроможний буде втілити ці стандарти.

Водночас, з другого боку, питання стоїть так, щоб учитель певною мірою виходив за межі стандартів.

Як саме? Своєю суб'єктивністю. Власною творчою працею.

Адже будь-який стандарт треба розглядати як певну планку-мінімум, що його необхідно забезпечити. А ось щодо планки-максимуму, – це абсолютна творчість учителя.

Дійсно, наше, центрального національного закладу освіти, завдання – підготувати саме такого вчителя, який міг би враз перекрыти цю планку.

Неминуче постає питання: що ж, власне, потрібно, аби він цю планку перекрывав?

На нашу думку, ось що: вчитель має бути центральною фігурою гуманітарної сфери нашого суспільства.

На таку роль претендує немало духівників, насамперед представників релігійних організацій, особливо нетрадиційних. Є немало й інших людей, які воліли б узяти на себе таку роль...

І все ж, ми вважаємо, що найближче до цієї ролі – і соціально, і політично, й загальнокультурно, духовно має бути підготовлений саме його величність УЧИТЕЛЬ.

А наше завдання – дати йому таку підготовку, щоб він міг виконати цю функцію центрального суб'єкта гуманітарної інфраструктури суспільства. Зрозуміло, для цього потрібно дуже багато!

Добре розумітися і на гуманітарних, і на соціальних, та й загальнокультурних питаннях.

*Про свято
Національного
педагогічного
університету
ім. М.П. Драго-
манова "Посвята
першокурсників
у студенти" –
на 4-й сторінці
обкладинки*

Бути свого роду консультантом – і для дитини, і для батьків, для людей всіх поколінь, із будь-якою підготовкою, – чи то щодо політичних, соціокультурних змін, чи то стосовно інтерпретації художнього твору, моральних і духовних пріоритетів, що їх, скажімо, пропагують засоби масової інформації, у тому числі через кіномистецтво чи будь-які інші види мистецтва.

Тільки тоді така людина, крім того, що буде хорошим знавцем свого предмета, зможе виконати цю важливу функцію.

Ось що ми маємо на увазі, коли говоримо про потребу виходу сучасним учителем за межі вчительської професії.

– Тобто, йдеться, насамперед, про вчителя як носія культури?

Саме так. Але не тільки. Ми ставимо питання й так: учитель повинен виходити за межі наявного знання, яке він пропагує і “подає” учневі. Живемо-бо в умовах суспільства інформаційного, коли знання, нова інформація, подвоюються, а то й потроюються. Щороку!

Якщо ж учитель буде носієм так званого парадигмального знання, наявного знання, – він даватиме учням хіба лише те, що завтра застаріє. І дитина піде в життя в кращому разі розуміючи, що йде – із знаннями застарілими, і тому й світ зустріне незрозумілий, непояснений, а отже й чужий, ворожий...

Аби такого не сталося, вчитель і мусить вийти, як писав у свій час Бахтін, за межі міжпарадигмального. Стати дослідником, науковцем.

Таку ідею – науковця, дослідника – ми повинні реалізувати в стінах нашого національного університету. Це – друге.

Третє. Сучасний світ – дуже мінливий; нинішні діти спілкуються між собою не лише в межах свого села чи міста, району чи області. У світовому масштабі! Це – засоби глобалізації; вони відтворюють зовсім іншу культуру спілкування. Ось учитель і повинен бути готовим до того, щоб конт-

ролювати цей процес, навіть очолювати його. Ось чому ми повинні дати учителеві якомога ширшу, глибшу мовну підготовку.

З одного боку, він має бути носієм української, державної мови, бути патріотом, ширим прихильником і мови, й культури, багатої літературної спадщини. А з другого – вільно спілкуватися англійською чи, скажімо, французькою, не кажучи вже про мову російську.

Четверте. Це – володіння вчителем інформаційними технологіями. Нині, і це вже не парадоксально, діти володіють комп’ютером краще, ніж учителі. Смішно? Швидше, – гірко! Тому що ми, бачите, “завоювали” вчителя предметними знаннями, забувши, що йому треба дати, насамперед, способи осягнення тих знань. Насамперед – через інформаційні технології.

Тоді досягається дуже велика мета, коли вчитель – англійської чи іншої іноземної – спілкується зі світом. Коли він володіє інформаційними технологіями. Коли він – дослідник. Володіє соціокультурними надбаннями... Тоді він дійсно стає центральною фігурою гуманітарного простору України. Це – перша частинка нашого завдання.

Друга ж – полягає в тому, що таку функцію, коли вчитель почне виконувати її, аж ніяк не задовольнить та мізерна заробітна платня, яку йому дають сьогодні. Учителеві, якщо він опиниться в такому статусі, неодмінно запропонують безліч цікавих посад: заберуть у районну чи обласну адміністрацію; оберуть у представницький орган...

Ось тут і можна потрапити в ситуацію парадоксальну: готуючи такого вчителя, водночас ризикуємо... втратити такого вчителя.

А щоб такого не трапилося, ми повинні здійснювати свого роду лобювання, тиск на владу, у тому числі й на Верховну Раду, всіляко піднімаючи статус учителя, збільшувати його заробітну плату. Інакше – втратимо не одне покоління дітей.

І ще одне. Ми повинні соціально захистити вчителя, даючи йому другу,

не вчительську професію. Адже сьогодні, як відомо, чимало загальноосвітніх шкіл, особливо в сільській місцевості, закриваються. Куди подітися вчителів? Куди йому їхати? А іншої професії в нього нема; усе життя вчив, нічого іншого не вміє робити; він – “заручник” цієї своєї “моно”-професії... То що ж – спокійно втрачати цю людину для суспільства? Хіба маємо право допускати розбазарювання чи не найдорожчого суспільного скарбу?!

Аби такого не сталося, і треба, на мій погляд, давати учителям – про всяк випадок – іншу, не вчительську професію: можливо, бухгалтера чи діловода, організатора, може, знавця редакційно-видавничої справи... Це буде соціальною відповіддю на соціальні потреби. Різні способи вирішення подібних проблем поступово напрацьовуються в нашому університеті.

– Чудово! Років хоча б за п'ять це вдасться реалізувати?

Сподіваюсь, раніше, років за три.

– Для цього доведеться змінити саму атмосферу університету...

– Ми готові, дозріли до цього. Маємо наукові школи; люди серйозно налаштовані на такі речі. Коли я виступав при обранні мене ректором, я про ці речі говорив, і люди потім підходили до мене, казали, що готові над цим працювати...

– Можу підтвердити, бо сама є часткою цього колективу, що драгманівці давно до цього готові.

Так. І тут серйозний науковий потенціал напрацьований, не кажучи вже про фізико-математичні дисципліни, інформатику, інженерію навіть при педагогічно-індустріальному факультеті. Тут дуже серйозні є школи.

– Гаразд. Тепер про інше: ви сказали, що не тільки вчитель-предметник буде, а – справжній учитель, та ще й консультант. Виходить, університет добирає серед своїх абітурієнтів дітей із якимись особливими якостями?

Цього ще не змогли зробити, але

працюватимемо, розглядаючи студента не як об'єкт нашого виховного чи освітнянського впливу, а як партнера, з яким треба радитися, розкривати йому, при потребі, свої сумніви, акцентувати його увагу на існуючих суперечностях. Він сам має здійснювати власний вибір, звичайно, у правильному напрямі. А до цього треба його готувати. Це по-перше. А по-друге, ми вже з цього року будемо на території України, особливо у малих містечках України, де отакий вплив вузівської професури ще носить обмежений характер, відкривати центри довузівської підготовки та реабілітації абітурієнтів.

Це – новий підхід, у світі він уже відомий. Ось дивіться. Дитина – медалістка, приїхала з райцентру і провалилась на іспитах. Трагедія! Приїздить у наш центр; з нею працює психолог. І каже, що дитина та допустила таких-от помилок. Розглядається її твір, якщо в неї лишився. Чи саме ті речі, в яких у дитини виникають сумніви. З “невдахами” працюють викладачі, студенти. Якщо пересвідчуються у правильності вибору, буде надаватися допомога. Частково – безкоштовно, частково – фінансуватиме районне чи обласне управління, частково – наш університет. Це будуть центри такої довузівської підготовки та реабілітації. До речі, такі центри будуть створені у нас на кожному факультеті для студентів, які мають труднощі в засвоєнні тих чи інших предметів. Ми звикли до залякування невстигаючих, кажучи: “Ми тебе відрахуємо”. А хто-небудь запитав у дитини, що в неї на душі?!.. Чому вона оцю похибку допустила? Може, вона десь працює, може вона заблукала у великому міському просторі. А буде центр, буде психолог – поговорять з людиною, підкажуть, візьмуть на контроль, допоможуть – інша річ! І так працює вже весь цивілізований світ...

– Вікторе Петровичу, у вас уже є домовленість така?

Звісно, є. Такий центр-модель уже зроблено в Александрії. Керує ним Олександр Цимбал – колишній директор технікуму. З вересня починаємо та-

ку роботу. Такі ж центри зробимо в містечках, де вплив великих університетів чи взагалі університетів має обмежений характер. Тому що в обласних центрах можуть зробити це, а районні центри — ось наше коло діяльності. Ми хочемо добирати талановитих абітурієнтів для вступу до нашого університету.

– Ви будете працювати над системним відбором?

Звичайно. Створимо положення, розробимо систему критеріїв. Я вже дав доручення нашим психологам, щоб вони попрацювали над цим.

– Чи вважаєте Ви, що все ж треба мати певні якості, перш ніж вступати до вищого навчального закладу?

Так. Найголовніша “якість” — це все ж таки дитина. Коли абітурієнт вступає на медичний факультет, перше випробування, наприклад, на хірургічному факультеті — розрізати жабу. Зможе розрізати чи ні. Так і тут. Якщо дитина в цих наших центрах виявить, за відповідними тестами, повагу, любов..., то потім буде рекомендація і визначення... Це не означає, що буде стовідсотковий успіх. Життя відкорегує, але успіх 50-70-90 відсотковий буде точно. Точно!

– Вікторе Петровичу, ви “запустите” цю систему цього навчального року?

Звичайно, будемо працювати.

– Ви хочете “покрити” всю Україну чи — Александрію і ще декілька районів?

Розпочнемо в якості експерименту з того, що зробимо в різних регіонах, скажімо, в Західній Україні. Там є Тернопільський педагогічний університет, але досить багато дітей їдуть до нас, маючи на меті одержання переваг культурного, столичного центру. Це — зрозуміло. Але хочемо їм дати, щоб дітки потім поїхали до себе і несли цю високу культуру центру до себе.

– Не сподівалась. Уже дві ідеї абсолютно нові.

У нас іще дуже багато ідей...

– Відчувається, Вікторе Петровичу, ви знаєте про традицію, яка вже склалася: коли найкращі наші директори отримують наших випускників, то готують їх ще три роки. І кажуть, що лише тоді вчитель, нарешті, з’являється. Чи сьогодні в Національному університеті думають про це? Що зміниться в практичній підготовці вчителя?

Думаємо досить багато. Тут я би виділив два аспекти. Перший — створюватимемо деканат на громадських засадах по роботі з випускниками. Таких деканатів немає в жодному університеті України.

Будемо супроводжувати нашого випускника від його вступу до університету і впродовж усієї його наступної кар’єри.

Застосуємо комп’ютерну мережу, де спілкуватимемось, надаватимемо методичну, практичну, теоретичну допомогу. І оцей зв’язок — як велика “Драгоманівська сім’я”, функціонуватиме.

– Прекрасна ідея!

Важливо, щоб ці випускники підтримували свою Альма-матер. Багато з них стають поважними, солідними людьми. Проведемо великий (майже півтори тисячі чоловік!) з’їзд драгоманівських випускників. Відбудеться серйозна розмова про модернізацію університету і педагогічної освіти. Що вони про це думають, маючи свій чималий практичний досвід. Щоб упередити негаразди, які інколи виникають, хочемо поставити на нову основу практичну підготовку фахівців; зробимо систему практичної підготовки (її вже пророблено, ми розглянемо її на вченій раді). На кожному курсі буде свій вид педагогічної практики. Цю практику включимо в навчальний процес, її будемо відслідковувати. Дитина освоїть усі можливі варіації її майбутньої практичної роботи. Вона прекрасно працюватиме в цьому колі.

– А хто відповідає за це практичне питання?

У нас поки що 2-3 особи в навчальному центрі, але ми створимо

відповідний центр практичної підготовки наших фахівців. Центр буде створено і, гадаю, з вересня почне функціонувати. Бачите, практика — це діло дуже тонке, вона не зводиться тільки до педагогічної, що учитель зайшов у клас... Це — і культурно-ознайомчі, і видавничі. Редагування. Археологічна практика. У біологів, географів — екологічна практика. Багато видів практики. Ми хочемо, щоб діти освоїли усі види практики. Обов'язково введемо дипломну роботу, всі писатимуть дипломні роботи і захищатимуть ці дипломні роботи публічно.

— Чим вони відрізняються?

Вони матимуть життєво-практичний характер. Звичайно, буде група студентів, які розроблятимуть теоретичні засади розвитку педагогічної освіти, звичайно, й основи наук, це само собою зрозуміло. Але більшою мірою орієнтуватимемо на методику, на узагальнення досвіду, нових моделей, нових підходів і технологій для навчально-виховного процесу. І це буде цікавий досвід взагалі, який узагальнюватиме і практику, яка склалася в оцих центрах, де вони проходять практичну підготовку, і своє теоретичне бачення з точки зору набутого матеріалу вже у процесі навчання.

— **Чудово, Вікторе Петровичу! Залишається ще про одне запитати. Матеріальна база готова до реалізації третього вашого завдання?**

На жаль, не зовсім. Тут дуже велика тіснота. Особливо в корпусі на вулиці Тургенєвській. Ми робимо декілька речей і спроб: *по-перше*, вийшли на співпрацю з Міністерством оборони, щоб деякі приміщення вони передали нам, і будемо вводити спільно підготовку військових педагогів та соціальних працівників. Будемо відкривати кафедру військових для педагогічного Університету. З *іншого боку*, будемо працювати, і вже працюємо, з Київським Головним управлінням освіти, з паном Борисом Жебровським. У нього добрий дух, він нас підтримує, щоб для одного-

двох факультетів узяти приміщення: тут є вечірня школа, яка або порожня, або наповнена відсотків на десять. Заберемо її. *Третє*. Створюватимемо комплекси з різними професійно-технічними училищами і на їх базі готуватимемо людей, які потім, закінчуючи ПТУ, йтимуть до нас на 2-й, а, може, й на 3-й, курс навчання. Хочемо на Тургенєвській, там у нас є майданчик, добудувати 12-поверховий корпус за недержавний рахунок, за рахунок спонсорів: 4 поверхи віддамо на тендер; у партнери братимемо банки; будемо брати й кредити. Але за 2-3 роки зробимо цей університет, як-то кажуть, “лялечкою”.

Я зустрівся з усіма колективами факультетів, педрадами, уважно записав, що люди хочуть. І коли на виборах ректора зробив досить непогану доповідь, дехто подумав, що я її сам написав. Насправді ж — її написали вони самі. Я просто узагальнив і побачив з точки зору загальної ідеї університету.

— **Що, на Ваш погляд, є стрижнем реформування педагогічної галузі?**

Модернізація. Модернізація педагогічної освіти й самого університету. Хочемо виїхати за межі України. Створюємо асоціацію ректорів педагогічних університетів. Вона матиме європейський характер. У нас уже є заявки від усіх педагогічних навчальних закладів. У вересні проведемо перші Міжнародні Драгоманівські педагогічні читання і запрошуємо 10 країн-учасниць, з-поміж них: Канада, Німеччина, Франція, Польща, Росія...

— **За тематикою Драгоманова?**

Не зовсім. Драгоманова методика, як поштовх, джерело для роздумів, а ми повинні ширше поставити педагогічну проблематику, накреслити контури її модернізації, але Драгоманов, як фігура в педагогічному просторі, залишається не осмисленою, не осягненою. Якщо подивитися на творчість Драгоманова, боюсь я таке слово говорити, але він значно глибший, значно сильніший, тому що він

культуролог, історик, етнолог, соціолог, філософ і оціречі він втілює у серцевину педагогічної думки. Зараз я ще раз переглянув його педагогічні твори... І зрозумів: треба видавати повне зібрання педагогічних творів Драгоманова. Ми покажемо його як своєрідний тотем української педагогічної науки і освіти. То була якась дуже мудра людина, коли у 20-х роках дала цьому вчительському інституту ім'я Михайла Драгоманова.

Ми створимо багато нових видань... Впорядкуємо всю поліграфічну і видавничу справу. З вересня започаткуємо журнал "Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова" у 15 номінаціях, ще 300 друкованих аркушів щороку друкуватимемо: з історії, політології, педагогіки... Дамо подих і поштовх газеті нашій... Залучимо багато інших видань, у тому числі й журнал "Людина і політика". Створимо своє видавництво. Пропрацювали фінансову частину цього проекту. Ми кожну монографію, яка йде під докторську дисертацію, будемо видавати за кошти університету. Підвищимо заробітну плату викладачам з 30 до 70 відсотків.

– Вікторе Петровичу, зараз функціонують спеціалізовані Вчені Ради, ходять чутки, що Ви їх закриваєте?

Ми їх оновлюємо; у них закінчився термін повноваження, тому ми зробимо так, щоб очолити, і робимо це справедливо, педагогічний простір України. І залучити кращі сили, які є і в Харкові, і в Тернополі, і в Одесі. Створимо своєрідну

"матрицю" – матрицю університету, який повноправно носитиме ім'я Національного університету нашої держави.

– Вікторе Петровичу, який Ви бачите зв'язок між читачем нашого журналу, керівником середньої освіти, і НПУ ім. Драгоманова, який готує вчителів для шкіл?

Дякую за запитання. Це дуже глибоке запитання. Воно має декілька пластів... Перший пласт: звичайно ми маємо відношення до директорів шкіл. Ми цього року створили інститут соціальної роботи та соціального управління – готуватимемо директорів шкіл. Впровадили таку спеціальність, як менеджмент організації. Ми вже набрали туди 30 осіб. У системі ринкових відносин, демократії, де на перше місце виступає закон і відповідні економічні механізми, людина повинна бути підготовленою до цього дійства. Ми беремо це на себе, будемо їх готувати.

Символічне фото: **В.П. Андрущенко** під час зустрічі з молодими науковцями Луганського педуніверситету ім. Т.Г. Шевченка (з думками його ректора знайомтеся далі у цьому журналі)

На цьогорічній Колегії МОНУ Міністр сказав: "Якщо конкуренцію драгоманівцям складуть такі педуніверситети як Луганський та інші, то змагання за якість підготовки педагогічних кадрів піде тільки на користь"

Управління
школою

ЧИ ПРИЙДУТЬ СИЛЬНІ ВИПУСКНИКИ У ШКОЛУ?

Інтерв'ю головного редактора журналу Ольги Виговської з ректором Луганського педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка, членом-кореспондентом АПН України, професором Віталієм Курилом

– Віталію Семеновичу, для Вас не секрет, що від учителів, яких готує ваш університет, багато в чому залежить якість загальної середньої освіти. Сучасна школа потребує високоінтелектуального, духовного вчителя. Що змінилося в його підготовці у Вашому університеті?

З нашого університету виходять дуже сильні випускники; інша річ, що не доходять вони, часто густо, до школи. І до директора школи приходять далеко не найкращі і навіть не гарні, бо вони знаходять собі більш високооплачуване робоче місце. Нині цінується інтелектуальна праця, хоча, по-правді, вона цінувалася завше. Однак, зараз її оплачують значно вище.

У нас є студенти четвертого чи п'ятого курсу, які дуже багато працюють і непогано підробляють. Є й такі, що одержують набагато більше, ніж будь-який директор школи, – комп'ютерники зі знанням іноземних, особливо східних мов, чи мов рідкісних. Це – люди високооплачувані.

Тому тут проблема та, що вони не йдуть працювати до школи. Якщо сказати, що треба змінити, то це проблема не лише української школи, так – у всьому світі. У школу найсильніші не йдуть, а підуть – довго там все одно не протримаються. Будь-де – у Франції це чи в Америці. Себто, школа, на жаль, – не для найсильніших, вони знаходять собі трохи інше застосування. Ось – проблема.

– А чи можна якось зарадити цьому?

Можна. Зробивши школу привабливішою. Почати із збільшення платні вчителям... У нас, наприклад, ніколи не було проблеми з розподілом випускників, а цього горік – виникла: маса не закритих по місту Луганську вчительських вакансій. Такого я взагалі не пам'ятаю. Безліч вакансій у містах, не кажучи про села й шахтарські селища. *Студенти-випускники* підписують розподіли, погоджуються, в основному. Але по їх очах бачимо: *до школи не доїдуть...* А якогось реального на сьогодні механізму, щоб хоча б випускник, який учиться за рахунок державних, бюджетних коштів, пішов у школу, немає.

Примусова система навряд чи спрацює; потрібна, мабуть, система контрактна.

Ректор
Луганського
педуніверситету
В.С. Курило
з учнями
університетської
“Дитячої академії”

Крім того, гадаю, *треба активніше розвивати кредитну форму навчання.*

Кредит зобов'язує повернути кошти. Але якщо ти йдеш працювати до школи туди, куди тебе направлять, держава може списати борг. Це більш цивілізована форма розподілу, і повинні бути зобов'язання для всіх (і для бюджетників, і для тих, хто вчиться за кредитною формою).

На сьогодні цей механізм не діє. Людина, що вступає навіть на бюджетну форму, повинна підписувати серйозний документ, завірений нотаріально. Про те, скільки на неї витрачається, що вона зобов'язана працювати за розподілом. Не хоче цього робити – будь ласка, плати свої гроші й усе. Не треба обмежувати ні кількість бюджетних місць, ні кількість платників у вищих навчальних закладах.

Уведемо таку систему – і все! Причому, з будь-яких спеціальностей, життєво необхідних. Лікарі, учителі, ядерники. Тому ми повинні підходити до всіх цих питань із правових позицій, законних, а не – емоційно.

Сподіваюся, певним чином ми будемо ці проблеми вирішувати.

– Тобто, маєте якісь концептуальні нароби? Розкажіть про них.

Вони готові, але приймати їх треба на рівні державному.

Наприклад, щодо студентів. Буцімто, гірше учаться, слабші стали. Але слабші й сильніші студенти були завжди, і вимоги завше різнилися. У той же час, багато дітей – талановиті. Їх ми персоніфіковано відбираємо.

Не вірте ніколи нісенітницям на кшталт тієї, що, начебто, талановита дитина не може вступити на навчання до вищого навчального закладу на бюджетній основі.

Ми таких дітей самі шукаємо, я їх особисто запрошую поступати, якщо вони – переможці олімпіад, або виявили таланти. Створюємо пільгові умови для вступу. Щорічно зо два десятки наших студентів виграють різні гранти на навчання за кордоном у провідних університетах, перемагають у конкурсах своїх ровесників з інших країн. І ці показники в нас дуже сильні.

– Віталію Семеновичу, як вважаєте, чи притаманні педагогам якісь

особливі якості? І чи не відслідковуєте по них вступників одразу, приймаючи на навчання? Чи є в Луганському педуніверситеті напруження, яких бракує іншим?

– Дуже багато говориться і зараз навіть на законодавчій основі є бажання щось таке ввести, на зразок попереднього педагогічного тестування. Я – противник усього цього. У 17 років визначити, чи вийде з дитини в майбутньому педагог – практично неможливо.

Не один рік працюю в педагогіці – не тільки у вузі, багато років і в школі. Ким лише не був! Завучем, учителем співу, історії. Дев'ять літ працював у сільській школі, в Луганській. Можу на власному досвіді підтвердити. Вступав на навчання без якогось там особливого бажання, випадково, а ставши учителем – утягся, сподобалося. *А якби був тест? “Відсіли” б стопроцентно!*

Справа в тому, що педагогічні здібності не завше тестами виявиш. Хіба не відомо, скільки дітей, вважаючи себе педагогами за покликанням, приходять на першу практику і... розуміють, що це – не для них. Бо школа – це теж суворя... школа!

– А якщо тестування провести пізніше, у 22 роки, при закінченні університету?

Як на мене, то найліпший тест, усе ж таки, – робота. Бо поки не спробуєш – не визначишся.

Школа “відсіває” тих, хто втрапив сюди випадково, причому досить-таки швидко, коли не миттєво. Тому нічого страшного немає в тому, що набирається і випускається більше, ніж є місць. Відсівання триває, як і в будь-якій іншій справі. Нічого страшного! Дитина з вищою педагогічною освітою зможе себе знайти і в іншому місці, не обов'язково в школі. Це – нормальний, природний процес, не треба з цього робити трагедію.

– Навіть так?! Учителів зараз не вистачає, а ви кажете “нічого страшного”...

Так. Я в цьому переконаний. Крім того, погодьтеся: людина з вищою педагогічною освітою і своїх дітей виховуватиме краще...

Управління
школою

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ НА УПРАВЛІНСЬКІЙ ВЕРТИКАЛІ

Інтерв'ю головного редактора журналу Ольги Виговської з заступником голови Голосіївської районної у м. Києві державної адміністрації Яковом Олександровичем ЛЕВОМ.

– 21 серпня цього року на Колегії МОНУ Міністр освіти запропонував начальникам обласних управлінь освіти і науки

вдосконалити зв'язки з держадміністраціями – у цьому він вбачає один із механізмів поліпшення фінансового забезпечення освіти. Ваше ставлення до цієї пропозиції? Що можете запропонувати колегам-управлінцям із напрацювань Голосіївського району в плані співпраці районного управління освіти і районної держадміністрації? Що від цього можуть отримати школи?

Моє ставлення, звісно, – схвальне. Нині, згідно законодавства, вся середня освіта фінансується з місцевих бюджетів. Скажімо, у Голосіївському районі, в якому налічується 100 освітніх закладів, половина 80-мільйонного районного бюджету йде на фінансування освіти. В районі є дошкільні, приватні учбові заклади, ліцеї, майже 50 загальноосвітніх шкіл різного ступеня. Безумовно, бюд-

жет району фінансується. Але коли йдеться про вертикальні зв'язки, наприклад, з міським управлінням освіти, то вважаю за доцільне підтримати пропозицію Головного управління освіти щодо того, щоб у бюджеті міста на освіту закладати не загальні кошти, а цільові. Цільові, які доходять до кожного навчального закладу безпосередньо у вигляді відкриття рахунків для кожної школи на утримання закладу; туди входять і нормативні кошти на кожного учня, на обладнання, на фінансування решти статей. Це буде, на мій погляд, позитивно з усіх боків. Насамперед тому, що фінансування буде конкретним і адресним.

З іншого боку, на мою думку, в сучасних умовах директор школи має бути менеджером, який повинен займатися і питаннями економіки. І коли на рахунок школи надійдуть відповідні державні кошти, саме директор як менеджер, на своєму рівні повинен найефективніше, найкорисніше їх розподілити. За кілька років такої роботи ми виховаємо нове покоління сучасних керівників закладів освіти. Я зараз не беру до уваги зміст освітньої роботи. Як чиновник відпо-

Яків ЛЕВ

відного рівня я веду мову лише про організацію забезпечення навчально-виховного процесу. Це буде школа керівних кадрів. Сьогодні, на жаль, директор є лише вчителем і, в кращому разі, – людиною, яка оббиває пороги, завжди щось просить, щось отримує чи не отримує. А він повинен бути господарем.

Впевнений, кожен район, кожна районна рада, розглядаючи питання фінансування освіти, може знайти можливість додаткового фінансування кожної школи за тими чи іншими районними програмами, щоб не виходило так: кращій дамо більше, гіршій – менше. Навпаки, – профінансуємо, а вже потім подивимося, хто справді кращий, а хто – гірший.

– Ви маєте на увазі тематичні програми столичної освіти?

Тематичні, проте модифіковані з огляду на специфіку кожного району і кожної школи. Таке реформування управлінської діяльності було б доречним, дуже корисним і в найкоротший час принесло б позитивні результати. Функція кожної структури в управлінні – безпосередньо Головного управління освіти і районних управлінь – змінилась би на більш сучасну.

– Абсолютно точно. Якове Олександровичу, до нового року залишається, фактично, чотири місяці. Чи передбачено в бюджеті наступного року зміни в фінансуванні, які ми обговорюємо?

Зараз іде напружена робота з формування бюджетного запиту, і наведені тут думки знаходять відповідне відображення. Мало того, цей спосіб ми застосуємо і при розгляді фінансування ремонтних і оздоблювальних робіт, аби в кожному навчальному закладі вже в січні-грудні знали про те, на які кошти з бюджету району можна розраховувати в ході підготовки до нового навчального року. Скажу відверто: тільки-но ми здали школи до нинішнього навчального року, як автоматично почалася підготовка до наступного. Це допоможе організованіше, і головне, – чіткіше готува-

тися для того, щоб поліпшувати й матеріальний стан навчальних закладів і взагалі ситуацію в освіті.

Мені дуже приємно нагадати, що цими днями розглядається можливість додаткового фінансування. Як стало відомо з преси, Київ додатково отримав 150 млн. грн., у тому числі 10 млн. грн. – на освіту. А з огляду на те, що в місті 10 районів, освіта нашого району отримує близько мільйона гривень. Це ініціатива нашого мера. Він відчуває, що в тому є необхідність. Гроші підуть саме на поліпшення матеріально-технічної бази – на обладнання, нові меблі, холодильні камери, мультимедійні центри. Ми про це, на жаль, давно забули. Давно немає добре знаного республіканського магазину “Учтехприбор”, але потреба в ньому, безумовно, є. Всі ці 10 млн. грн. будуть спрямовані на забезпечення навчального процесу – жодної копійки не піде на ремонт. Це приємний подарунок до нового навчального року.

– Коли ми вже зачепили Олександра Олександровича, то я б хотіла задати запитання, яке впливає з його виступу на II Всеукраїнському з’їзді освітян*. Наш мер говорив про запровадження програми фінансування житлового будівництва: усі бажаючі вчителі зможуть отримати квартиру, сплативши 50 відсотків її вартості. Тоді його виступ викликав захоплення у багатьох керівників. Скажіть, будь ласка, як із цим сьогодні у районі? Що робиться для соціального захисту освітян – учителів, директорів шкіл, управлінців? Чи працює ця програма?

Питання дуже важливе. І не просте, особливо, коли йдеться про отримання житла. Є відповідна черга вчителів. Звісно, хотілося б, щоб виділяли більше: нині за різними програмами ми отримуємо в середньому 3-4, до 5 квартир на рік.

– 4-5 квартир для вчителів чи для усіх мешканців району? Це безкоштовно чи за програмою 50 на 50?

4-5 на рік саме для вчителів; серед них одна безкоштовна, інші – з оплатою 50 на 50. Нині, як мені відомо, *на рівні міста розглядається пропозиція щодо побудови кількох будинків для освітян; можливо, за програмою 50 на 50.*

Якщо говорити про мера, то скажу відверто: він справді та людина, яка, по-перше, знає майже всі навчальні заклади в місті (не хочу сказати нічого поганого, але з досвіду спілкування з мерами менших міст знаю, що не всі вони добре обізнані з освітою свого міста), а, по-друге, – питання освітянських проблем завжди перебуває в його полі зору, і не лише під час підготовки до навчального року чи під час закінчення навчального процесу.

Остання зустріч з директорами шкіл традиційно відбулася в цю вересневу середу. Йшлося про те, що місто шукатиме змогу принципово змінити рівень заробітної платні керівників навчальних закладів, учителям. Це при тому, що нині вже існують відповідні міські надбавки; правда, на жаль, їх рівень не відповідає вимогам сьогодення. Тому в Києві гострою залишається проблема освітянських кадрів. Особливо нас турбує, що молодь не готова йти до навчальних закладів. Сподіваюся, що пропозиції, прийняті для залучення молодих спеціалістів до освіти, спрацюють. Серед них – і безкоштовний проїзд для всієї категорії працівників.

– Для всіх освітян чи лише для молодих?

Для молодих, з метою залучення студентів останніх курсів педагогічних вузів до роботи у школі.

– Моє спілкування зі студентами університету свідчить про їхнє небажання працювати в школі через малу зарплатню. Неадекватна винагорода їхньої праці стоїть на заваді виконання ними й іншого свого призначення – рости власних дітей, бути елітою нації.

Головне, на мою думку, це намагання підвищити заробітну платню на місцевому рівні. Я впевнений, якби законодавство дозволяло це роби-

ти, було лояльнішим з цього приводу, то в місті це давно було б зроблено. Треба вишукувати можливість підвищити зарплатню легітимно. При тому, що в Києві середня заробітна плата становить 808 грн., освітяни мають 320 грн. Це, безумовно, велика проблема. Сподіваюся, що вона поступово вирішиться.

– Якове Олександровичу, Ви порушили гостру проблему, на якій теж наголошував Олександр Олександрович на з'їзді – це питання відсутності механізмів підвищення зарплати*. “Я, – сказав Олександр Омельченко, – давно підвищив би зарплату освітянам, але немає цих механізмів”. Відчуваю, що управлінці, державні керівники, до яких належите і Ви, вишукують можливість щодо цього. Чи можна запропонувати такі механізми? Які з них потребують вирішення на вищих щаблях управлінської вертикалі?

Думаю, що тут не треба винаходити велосипед. Є один-єдиний механізм: збільшити державний бюджет, збільшити посадові тарифи – і питання вирішиться. Ми з Вами про це говорили. Давайте розглянемо питання ширше – про підвищення соціального статусу освітян.

Оскільки Ви представляєте видання для директорів шкіл, гімназій, ліцеїв, поговоримо конкретно про цю категорію керівників освіти. Це окрема, дуже цікава і проблемна категорія людей; вони не мають змоги, як, скажімо, вчителі, десь підробляти собі на життя. У справжнього керівника школи на це немає ні сил, ні часу. Нагадаю, ми говоримо про підвищення соціального статусу керівника освіти. Соціальний статус – це не лише зарплатня, це комплекс різних заходів. Я, до речі, Вам говорив, і готовий ще раз наголосити: коли б Верховною Радою чи Кабінетом Міністрів – не знаю від кого це сьогодні конкретно залежить – було прийнято відповідне рішення, що кожен керівник закладу освіти у 2005 чи 2010 році стане державним службовцем, це

значно підвищило б їхній соціальний рейтинг. Так само, як у деяких розвинутих країнах, державні службовці цієї категорії могли б не сплачувати податки у Пенсійний фонд; ці відрахування залишалися б їм у вигляді заробітної платні. Так, потім їхня пенсія була б дещо меншою ніж у тих, хто робив внески у Пенсійний фонд, але таке вирішення проблеми сьогодні не потребує конкретного фінансування. Воно потребує політичної волі, бажання дивитися в майбутнє, у завтрашній день.

– Воно потребує душі, насамперед...

І таких прикладів можна навести чимало. Кожен керівник на своєму місцевому рівні намагається щось робити для поліпшення соціального стану, для підвищення статусу освітян. Голова адміністрації *Голосіївського району Тетяна Григорівна Строкань* знає кожного керівника закладу освіти, буває у них, спілкується з ними. Із року в рік все кращими стають освітянські свята і подарунки вчителям. Це не лише квартири – минулого року організовано поїздку директорів шкіл в Угорщину, для ознайомлення із зарубіжним досвідом. Цього року планується поїздка у Санкт-Петербург. Тобто, *все що можна*, – на районному рівні робиться. Нині розглядається питання щодо оголошення конкурсу на звання “Кращий керівник навчального закладу” з преміюванням за його результатами.

Ми з Вами зараз торкнулися глобальних питань, які, на превеликий жаль, на місцевому рівні, на рівні місцевого бюджету, а найголовніше, – на рівні представницької влади, якою наділено депутата, не вирішуються. Вони потребують вирішення законодавчого і державного.

– Якове Олександровичу, враховуючи Ваш вагомий управлінський досвід, поставлю питання про ідеальну модель управлінської вертикалі – МОН України, обласна, міська, районна адміністрація – і горизонталі – директори, район. Якою Ви бачите цю ідеальну струк-

туру, яка працювала б на користь освітян, директора, дітей, учителів?

Мабуть, немає потреби змінювати ні вертикаль, ні горизонталь. Але вдосконалювати – треба. Мені здається, було б корисним, починаючи з міського і закінчуючи районним рівнем, заступником голови держадміністрації, заступником першої особи зробити начальника управління освітою. Тобто, заступник голови – начальник управління, чи навпаки, начальник управління – заступник голови. Це поліпшило б ситуацію. Скоротився би бюрократичний шлях проходження документів тощо. При цьому начальник управління у ранзі заступника голови мав би більше важелів і повноважень.

– Питання до Вас як представника районної держадміністрації: від чого залежить позитивне вирішення освітянських проблем у взаєминах двох начальників – освіти і держадміністрації?

Насамперед від того, якою мірою кожен із них є фаховою людиною. Іноді, чого гріха таїти, управлінці mogą рівня не завжди є фахівцями з конкретної справи. Я не кажу, що це обов'язково, щоб люди, які обіймають такі посади, як заступник голови, проходили певний шлях, скажімо, як я – від піонервожатого школи до заступника голови, включаючи всі проміжні посади. Але коли управлінець такого рівня прийшов з іншої галузі, він не дуже розуміється на питаннях освіти. Тоді, можливо, треба здійснювати лікбез... Коли ж працюють фахівці, питань майже не виникає.

Якове Олександровичу, як поєднати цю потребу в управлінцях-фахівцях з тими реаліями, які є сьогодні: йдеться про позицію прохача як у начальників управління, так і директорів шкіл. В управлінській вертикалі директор знаходиться на найнижчій позиції і, фактично, може діяти лише в горизонтальній площині. Сьогодні директор школи

не може самостійно вирішувати проблеми свого закладу – він покладається на вище начальство: їде у місто, там не хочуть розглядати його питання, оскільки вони не є компетенцією міста, його не допускають до держкомітету, до міністерства. Але ж наші школи району підпорядковані районному управлінню, і тому їхні проблеми, не лише фінансового та матеріального забезпечення, мають розв'язуватися в районі. Чи готові до цього у районі?

Саме для того і створено районні управління. Вони замикають на себе всю організаційну, методичну, господарську й будь-яку іншу роботу безпосередньо з кожним навчальним закладом. Безумовно, це так.

Але я хочу ще раз наголосити: ми маємо підтягнути кожного директора до рівня менеджера і господаря – не господарника, а господаря. А господар не може бути повноцінним господарем, коли не рахує фінансів, коли не бачить, скажімо, відповідної перспективи, коли не розуміється на економічних питаннях. Нинішньому директору школи не розповідали про те, що потрібно економити енергоносії, що з цією метою держава впроваджує ряд конкретних заходів, тому він не відчуває, що відповідає за це; у цьому разі його можна виховувати суто адміністративними методами. Сьогодні, коли ми будемо демократичне суспільство, адміністративний вплив є, і він залишатиметься, але його частка повинна зменшуватися з кожним днем. Директор повинен керуватися знаннями, здоровим глуздом і, найголовніше, – персональною відповідальністю, відповідальністю господаря.

– Але ж скаржаться як ті, так і інші.

Так, тут є певні нюанси. Управління освіти – подвійного підпорядкування: місту і району. Ще раз наголосую: кінцевий результат залежить від професіоналізму, вміння бачити перспективу кожного з тих, хто обій-

має ці посади. Проблем більше не там, де хтось впадає в амбіцію, а там, де попросту бракує фаховості. Начальник управління освіти повинен бути людиною надзвичайно фаховою, творчою, ініціативною. Його мають поважати не лише як посадову особу, а й як особистість.

Я належу до тієї категорії людей, які впевнені, що не місце красить людину, а людина – місце. Повторю: якщо будуть люди фахові, на своїх місцях, то проблем взаємодії не буде.

– Дякую, Якове Олександровичу. Поговоримо про директора, Ви й самі тривалий час були директором школи.

Понад 15 років.

– Чи не забагато контролюючих інстанцій над директором нашої школи? Може його треба зробити самостійною особою, як у Польщі?

Я, в принципі, згоден. Я за те, щоб розвантажити директора – не розводити анархію, а розвантажити з огляду на потреби сьогодення. Звільнити його від зайвої опіки і надати більше повноважень. Коли ми доручимо директору управління фінансами, – це і будуть додаткові повноваження. Я повністю за це.

– Тобто, Ви вважаєте, що це необхідно?

Якщо це зрештою приведе до того, що треба буде скоротити управлінський персонал, – я підтримаю. Можливо, управлінців потрібно буде перепрофілювати на якісь інші питання, але зайві опікуючі та перевіряючі відпадуть самі собою.

– Іншими словами, керівник повинен бути відповідальною особою. Від чого це залежить?

Ступінь відповідальності, зрозуміло, у багатьох випадках залежить від самої людини. Але щоб бути відповідальною особою, треба мати відповідні знання, відповідну підготовку. Сьогодні директора у місті не можна призначити, якщо він не пройшов школу резерву. Директора школи треба готувати на більш високому рівні. Тоді керівників освіти буде

призначати значно легше.

– Якове Олександровичу, на що Ви порадили б звернути увагу в своїй роботі керівникам середньої освіти – директорам шкіл, ліцеїв, гімназій? Це дещо різні заклади: в одних – обдаровані діти, в інших – більш профільна освіта. Нині в середній освіті чимало проблем, всі скаржаться на нездорову атмосферу в школах, кажуть, що там не можна навіть пройти по коридору...

У таких випадках я завжди кажу: якщо хтось вважає, що школа, чи діти мають відрізнятися від того, що відбувається в суспільстві, то він припускається принципової помилки. Коли суспільство боролось з фашизмом, діти йшли у партизани, коли суспільство створювало позитивний імідж героїв перших п'ятирічок, діти йшли на лани – збирати хто чай, хто хліб, і ставали героями. Так, сьогодні школа така, яким є суспільство.

Проте коли керівник школи – людина мудра, коли він працює в освіті за покликанням, а я впевнений, що більшість із них – саме такі, то він знайде шлях як поліпшити стан свого навчального закладу. Поряд із державним замовленням на освіту одним із головних замовників сьогодні є батьки, які допомагають школі, не втручаючись при цьому в організацію навчально-виховного процесу. Вважаю, що у мудрих керівників і в середній, і в початковій, і в старшій школі можна пройти будь-яким коридором. Тому ба-

жаю всім керівникам шкіл успіхів у навчальному році і разом з ними сподіваюсь на краще саме в організації роботи керівників навчальних закладів. Впевнений, це не за горами.

– Якою Ви бачите роль нашого науково-практичного журналу в фаховій підготовці керівників освіти?

Признаюся, що при більшій зайнятості, ніж у директора школи, я знаходжу можливість передивитися, а дещо – і перечитати у Вашому журналі. Впевнений, що так робить більшість, а може і всі керівники навчальних закладів. Без такої допомоги сьогодні важко вивчати передовий досвід, відчувати, на якому рівні знаходиться твій заклад. Взагалі, кожна інтелігентна людина повинна відчувати потребу у відповідних виданнях. Такий журнал, як “Директор школи, ліцею, гімназії”, має бути настільною книгою директорів.

– З цього приводу і Міністр зауважував: “Не розумію, як можна керувати школою, не читаючи фахового журналу”? Але у директорів не вистачає коштів на передплату...

Я думаю, що це здебільшого не так за браком коштів, як через сподівання на те, що держава повинна кожному директору надати журнал, оскільки сьогодні освітянам дуже багато не додають. Я позитивно ставлюся до Вашого журналу і беру на себе відповідальність, щоб кожен із керівників навчального закладу Голосіївського району напередодні свята Дня вчителя отримав його не за власний

*Не місце красить людину, а людина – місце.
Якщо будуть люди фахові, на своїх місцях, то проблем взаємодії двох начальників – освіти і держадміністрації – не буде*

* Див. статті:

1. О. Омельченко. Повинен бути єдиний пріоритет // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2001. – №5-6. – С.18, 19

2. О. Омельченко. Що може зробити мер для освіти і суспільства? // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – №1-2. – С. 15-20

Наші ювіляри

Друзям нашого журналу, нашим ювілярам, обом у вересні виповнилося 55.

Надія Михайлівна Бібік, академік-секретар відділення дидактики, методики та інформаційних технологій АПН України, член редакційної ради нашого журналу, одна із розробників Державного стандарту початкової освіти, автор понад 100 наукових праць.

Борис Михайлович Жебровський, начальник Головного управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації, досвід якого широко представлено у наших журналах – презентаційному 1' 2000 та спецвипуску 1-2' 2002. Долею для нього стала школа, і через це останній пощастило, бо все, що є найкращого у світі, вже реалізовано або буде незабаром впроваджено у столичну освіту.

Наші ювіляри створюють навколо себе атмосферу творчого ентузіазму, активності, бажання жити і творити. Вони є лідерами, які можуть за собою повести, більші того, за якими люди з радістю йдуть. Вони шанують людей, а люди наших ювілярів.

Щирі вітання!

Хай колоситься нива життя Вашого!

Довгих, плідних і щасливих Вам літ!

ЕКСКЛЮЗИВ

*Відповіді МОНУ
с.102*

*Виховання та навчання дітей, які
потребують соціальної допомоги
с.104*

ВАШІ ЗАПИТАННЯ — ВІДПОВІДІ МОНУ

Ексклюзив

Прошу роз'яснити, як бути, коли немає педагогічного навантаження на повну ставку, а письмову згоду працювати на неповну ставку вчитель не дає. До того ж, передбачається злиття класів.

Заїченко Н.Д.,

*директор загальноосвітньої школи I-III ступенів м. Орхів
Запорізької області.*

*На запитання
відповідає*

**Фаїна
ЯСИНСЬКА**

Головний спеціаліст відділу прогнозування та нормативного забезпечення департаменту розвитку загальної середньої та позашкільної освіти Міністерства освіти і науки України

Відповідно до статті 25 Закону України “Про загальну середню освіту” розподіл педагогічного навантаження у загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється його керівником і затверджується відповідним органом управління освітою. Педагогічне навантаження вчителя обсягом менше тарифної ставки встановлюється тільки за його згодою.

Якщо вчитель не дає такої згоди, треба довантажити його такими видами діяльності, як: керівництво гуртком, секцією, робота в групі продовженого дня, проведення додаткових занять, здійснення індивідуального навчання тощо. Можна також запропонувати роботу за сумісництвом або посприяти, за допомогою місцевого відділу управління освітою, який має дані про вакансії, працевлаш-

туванню вчителя в іншому загальноосвітньому навчальному закладі району (міста).

Варто додати, що згідно із ст.32 Кодексу законів про працю України про зміну істотних умов праці (у цьому випадку – встановлення неповного робочого часу, що призведе до зменшення розміру оплати праці) працівнику треба повідомити не пізніше ніж за два місяці.

Таке ж можна порекомендувати й при злитті класів у основній і старшій школі, коли зменшується педагогічне навантаження вчителя-предметника. Стосовно злиття класів у початковій школі, що призводить до скорочення ставки вчителя, то при вирішенні цього питання треба користуватися статтею 49-2 (“Порядок вивільнення працівників”) Кодексу законів про працю України.

Чи може керівник загальноосвітнього навчального закладу розбити ставку заступника, мотивуючи це віддаленістю кількох корпусів від основного корпусу та розкиданням довгобудом, заручившись при цьому згодою ради ЗНЗ?

Заїченко Н.Д.,

*директор середньої загальноосвітньої школи I-III ст. № 2,
м. Орхів, Запорізька обл.*

Існуюче законодавство в галузі освіти не заперечує заступнику директора загальноосвітнього навчального

закладу працювати на 0,5 ставки, оскільки згідно із статтею 26 (“Трудові відносини в системі загальної серед-

ньої освіти”) Закону України “Про загальну середню освіту” призначення його на посаду здійснює (за поданням керівника ЗНЗ) відповідний

орган управління освітою, який і затверджує штатний розпис, а також визначає кількість відповідних посад та їх посадові оклади.

На запити з місць щодо організації індивідуального навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів Міністерство освіти і науки України у листі від 10.09.2003 р. № 1/9-413, підписаному Заступником Міністра В.О. Огнев’юком, роз’яснює.

Відповідно до Закону України “Про загальну середню освіту” кількість учнів у класах повинна становити не менше п’яти осіб; при меншій кількості учнів у класі заняття проводяться за індивідуальною формою навчання.

Перелік категорій учнів, які мають право на індивідуальне навчання, організація такого навчання та кількість годин, що складають тижневе навантаження учня, визначено Положенням про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 20.12.2002 р. № 732 та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 08.01.2003 р. за № 9/7330.

Так, для забезпечення прав громадян на здобуття повної загальної середньої освіти Положенням встановлено нормативи тижневого навантаження одного учня для організації його індивідуального навчання, а саме:

1-4 класи – 5 годин на тиждень;

5-9 класи – 8 годин на тиждень;

10-11 (12) класи – 12 годин на тиждень.

Такі розрахунки здійснено з урахуванням годин, виділених на предмети інваріантної складової Типових

навчальних планів, затверджених наказом МОН України від 25.04.2001р. № 342. При цьому наголошуємо, що виконання інваріантної складової Типових навчальних планів при здійсненні навчання за індивідуальною формою учнів будь-якого класу є обов’язковим.

Зазначаємо, що об’єднання в групи при здійсненні індивідуального навчання допускається тільки для учнів початкової школи і лише на окремих заняттях, зберігаючи при цьому кількість годин, відведених на одного учня, тобто – по 5 годин на кожного.

Зважаючи на вище зазначене, Міністерство освіти і науки України рекомендує місцевим органам управління освітою здійснити ряд заходів щодо більш чіткої організації індивідуального навчання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, що дасть можливість повною мірою забезпечити дотримання Державного стандарту загальної середньої освіти.

Окремо міністерство звертає увагу на обов’язковість організації змістовного дозвілля учнів, які навчаються за індивідуальною формою, для запобігання бездоглядності, бродяжництву та дитячій злочинності.

Міністерство звертає увагу на обов’язковість організації змістовного дозвілля учнів, які навчаються за індивідуальною формою, для запобігання бездоглядності, бродяжництву та дитячій злочинності

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**Про затвердження Положення про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат**

Відповідно до пункту 7 Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 р. № 964,

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат (додається).

2. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти України від 13.05.93 № 138 “Про затвердження Положення про загальноосвітній інтернатний заклад України”, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 01.09.93 за № 122.

3. Міністру освіти Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністра-

цій довести до відома керівників навчальних закладів Положення про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат і забезпечити організацію діяльності таких закладів відповідно до цього Положення.

4. Цей наказ і Положення про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат опублікувати в “Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України”.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника державного секретаря Огнев'юка В.О.

Міністр

В.Г. Кремень**ЗАТВЕРДЖЕНО**Наказ Міністерства освіти і науки України
12.06. 2003 р. № 363Зареєстровано Міністерством юстиції України
27.06.2003 р. № 525/7846**ПОЛОЖЕННЯ**

про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат*

1. Загальна частина

1.1. Загальноосвітня школа-інтернат (далі школа-інтернат) – це загальноосвітній навчальний заклад I-II, I-III ступенів, що забезпечує реалізацію права дітей, які потребують соціальної допомоги, на загальну середню освіту.

Загальноосвітня санаторна школа-інтернат (далі санаторна школа-інтернат) – це загальноосвітній навчальний заклад I-II, I-III ступенів з відповідним медичним профілем, що забезпечує реалізацію права дітей, які потребують тривалого лікування та реабілітації, на загальну

* У цьому числі журналу друкуються усі розділи даного Положення крім 4-го та 5-го. З ними Ви можете ознайомитися у наступному номері журналу.

середню освіту.

1.2. Школа-інтернат та санаторна школа-інтернат у своїй діяльності керуються Конституцією України, Законами України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, іншими законодавчими актами України, Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року № 964 (далі – Положення про загальноосвітній навчальний заклад), цим Положенням та власним статутом.

1.3. Головним завданням школи-інтернату є утримання, виховання та навчання дітей, які потребують соціальної допомоги (не мають необхідних умов для

виховання та навчання в сім'ї), розвиток їх природних здібностей, формування соціально зрілої особистості.

Головним завданням санаторної школи-інтернату є відновлення і зміцнення здоров'я дітей у поєднанні із загальноосвітньою підготовкою, надання їм кваліфікованої медико-психолого-педагогічної допомоги, їх самовизначення.

1.4. Школа-інтернат та санаторна школа-інтернат можуть бути державної, комунальної чи приватної форм власності.

1.5. Створення, реорганізація і ліквідація школи-інтернату та санаторної школи-інтернату проводяться в порядку, установленому законодавством України. Рішення про створення санаторної школи-інтернату комунальної форми власності приймається Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за погодженням з Міністерством освіти і науки України.

1.6. Школа-інтернат та санаторна школа-інтернат діють на підставі статуту, який розробляється на основі цього Положення та Примірного статуту загальноосвітнього навчального закладу, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 29.04.2002 № 284.

1.7. Школа-інтернат та санаторна школа-інтернат є юридичними особами, мають самостійний баланс, печатку, штамп, бланки зі своїм найменуванням.

2. Комплектування школи-інтернату та санаторної школи-інтернату

2.1. Комплектування шкіл-інтернатів комунальної форми власності вихованцями здійснюється Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій або районними, міськими відділами освіти.

2.2. Санаторні школи-інтернати комунальної форми власності комплектуються за направленнями, що видаються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, на підставі висновків лікарсько-консультативних комісій дитячих поліклінік, психоневрологічних та туберкульозних диспансерів, центрів медико-соціальної реабілітації дітей; психолого-медико-педагогіч-

них консультацій (для дітей з психоневрологічними захворюваннями).

Відповідно до профілю захворювання в Україні функціонують такі санаторні школи-інтернати: для дітей з психоневрологічними захворюваннями, хворих на сколіоз, із захворюваннями серцево-судинної системи, із хронічними неспецифічними захворюваннями органів дихання, із хронічними неспецифічними захворюваннями органів травлення, хворих на цукровий діабет, з малими і неактивними (фаза згасання) формами туберкульозу.

Направлення дітей та підлітків до санаторних шкіл-інтернатів проводиться один раз на рік до 1 серпня.

2.3. Якщо на даній території немає санаторної школи-інтернату необхідного профілю захворювання, органи управління освітою Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій надсилають щорічно з 1 червня до 1 серпня до відповідних органів управління освітою, на території яких розташована санаторна школа-інтернат потрібного профілю захворювання, списки дітей, які потребують тривалого лікування. Згідно з одержаними списками органи управління освітою, у віданні яких перебуває відповідний профіль санаторної школи-інтернату, видають направлення на навчання (за наявності вільних місць).

2.4. Директори шкіл-інтернатів обох типів на підставі направлення органу управління освітою на навчання дитини не пізніше 15 серпня кожного року надсилають виклик на навчання дитини батькам або особам, які їх замінюють, за адресою фактичного місця проживання дитини.

2.5. Комплектування шкіл-інтернатів та санаторних шкіл-інтернатів, як правило, закінчується 25 серпня.

Протягом навчального року можливе зарахування дітей за умови наявності вільних місць у відповідних класах.

2.6. Зарахування дітей проводиться наказом директора на підставі таких документів:

- направлення відповідного органу управління освітою (для санаторних шкіл-інтернатів із зазначенням рекомендованого терміну);
- заява батьків або осіб, які їх замінюють;
- копія свідоцтва про народження дитини;

- особова справа (витяг з особової справи), документ про наявний рівень освіти (крім дітей, які зараховуються до першого класу);
- витяг з історії розвитку дитини (ф. 112/о) з даними про результати аналізів (загальний аналіз крові та сечі, мазок із зівна на дифтерію, аналіз калу на дезгрупу, яйця глистів, зшкребок на ентеробіоз);
- копія форми 063/о про профілактичні щеплення;
- довідка дільничного лікаря про відсутність інфекційних захворювань у будинку, де проживає дитина (дійсна протягом 3 днів);
- довідка про стан матеріального забезпечення сім'ї для всіх дітей при зарахуванні до школи-інтернату та для дітей із малозабезпечених сімей при зарахуванні до санаторної школи-інтернату.

В окремих випадках (за місцем проживання опікунів (піклувальників), родичів тощо) в школі-інтернаті можуть утримуватися діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування. Вони зараховуються до школи-інтернату та санаторної школи-інтернату за рішенням органів опіки і піклування та відповідних для цієї категорії дітей документів.

2.7. Для зарахування до санаторної школи-інтернату, крім документів, зазначених у п.2.6, подаються:

- висновок лікарсько-консультативної комісії дитячої поліклініки (психоневрологічного або туберкульозного диспансеру, центру медико-соціальної реабілітації дітей);
- витяг з історії хвороби дитини;
- висновок обласного (міського) дитячого спеціаліста в залежності від профілю санаторної-школи інтернату.

Для зарахування до санаторної школи-інтернату для дітей з психоневрологічними захворюваннями додаються:

- витяг з протоколу засідання психолого-медико-педагогічної консультації;
- висновок дитячого психіатра;
- витяг з історії хвороби, якщо дитина перебувала на лікуванні в психоневрологічному стаціонарі.

Для зарахування до санаторної школи-інтернату для дітей, хворих на сколіоз, додаються:

- висновок дитячого ортопеда;

- рентгенознімки хребта.

Для зарахування до санаторної школи-інтернату для дітей із захворюваннями серцево-судинної системи додається висновок дитячого кардіолога.

Для зарахування до санаторної школи-інтернату для дітей з хронічними неспецифічними захворюваннями органів дихання додається висновок дитячого пульмонолога.

Для зарахування до санаторної школи-інтернату для дітей з малими і неактивними (фаза згасання) формами туберкульозу додаються:

- санаторно-курортна картка, видана районним тубдиспансером або поліклінікою;
- висновок головного дитячого фтизіатра.

Для зарахування до санаторної школи-інтернату для дітей з хронічними неспецифічними захворюваннями органів травлення додається висновок дитячого гастроентеролога на підставі відповідних обстежень (фіброгастродуоденоскопія, кислотність шлункового соку, фракційне дослідження жовчі, аналіз калу на дисбактеріоз, яйця глистів, лямблії).

Для зарахування до санаторної школи-інтернату для дітей, хворих на цукровий діабет, додається висновок дитячого ендокринолога на підставі результатів відповідних обстежень (рівень цукру в крові, сечі, добове навантаження цукру).

2.8. Направлення дітей до санаторної школи-інтернату відповідного профілю захворювання здійснюється на підставі медичних показань і протипоказань (додаток).

2.9. Документи на зарахування дитини до шкіл-інтернатів обох типів подаються особисто батьками або особами, які їх замінюють.

2.10. У школі-інтернаті та санаторній школі-інтернаті можуть навчатися діти віком від 6 (7) років.

Діти і підлітки – члени однієї сім'ї (брати і сестри) – зараховуються до однієї школи-інтернату, за винятком випадків, коли на підставі медичних показань вони не можуть навчатися в одному навчальному закладі.

2.11. Школа-інтернат та санаторна школа-інтернат можуть мати у своєму складі дошкільні групи, класи для учнів.

За наявності відповідних контингентів, матеріально-технічної бази та вчителів,

лів-дефектологів школа-інтернат може мати спеціальні класи (групи) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

3 метою забезпечення диференційованого підходу до навчання в школі-інтернаті можуть створюватися класи з поглибленим вивченням окремих предметів.

2.12. У школі-інтернаті можуть навчатися учні за умови, що на відстані 3 кілометрів відсутній інший загальноосвітній навчальний заклад та не організовано підвезення до іншого загальноосвітнього навчального закладу. При потребі для таких учнів можуть створюватися групи продовженого дня.

2.13. Мережа класів (виховних груп) у школі-інтернаті та санаторній школі-інтернаті державної та комунальної форм власності формується на підставі нормативів їх наповнюваності, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 та зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 06.03.2002 за № 229/6517; відповідно до санітарно-гігієнічних умов, допустимої площі на одного вихованця.

2.14. Тривалість перебування вихованців у санаторній школі-інтернаті встановлюється органом управління освітою при направленні в межах одного року.

Продовження встановленого терміну перебування вихованців у санаторній школі-інтернаті або переведення їх до іншого загальноосвітнього навчального закладу здійснюється на підставі рішення медико-педагогічної комісії санаторної школи-інтернату (для дітей з психоневрологічними захворюваннями погоджується з головою відповідної психолого-медико-педагогічної консультації, яка приймала рішення про направлення дитини).

2.15. За вихованцем санаторної школи-інтернату зберігається місце в загальноосвітньому навчальному закладі, де він навчався попередньо, куди він зараховується у відповідний клас на підставі документа про наявний рівень освіти без будь-якої додаткової перевірки знань.

2.16. Комплектування, порядок приймання вихованців до шкіл-інтернатів обох типів приватної форми власності визначається засновником (власником).

3. Організація діяльності школи-інтернату та санаторної школи-інтернату і соціальний захист вихованців

3.1. Режим роботи шкіл-інтернатів

обох типів – цілодобовий, затверджується рішенням ради закладу та погоджується з відповідним органом управління освітою і територіальною установою державної санітарно-епідеміологічної служби.

3.2. Під час канікул адміністрація школи-інтернату сприяє організації відпочинку та оздоровлення вихованців у дитячих санаторіях, таборах відпочинку тощо.

3.3. За заявою батьків або осіб, які їх замінюють, вихованці шкіл-інтернатів обох типів на період канікул, у недільні та святкові дні, а з поважних причин – і в інші дні можуть виїжджати додому у супроводі дорослих.

3.4. За клопотанням батьків або осіб, які їх замінюють, адміністрація школи-інтернату може давати дозвіл вихованцям, які перебувають на утриманні в закладі, проживати у своїх сім'ях, якщо це не шкодитиме фізичному і психічному здоров'ю дітей і батьки дитини не позбавлені батьківських прав у судовому порядку.

Надання такої можливості на період від одного місяця до повного терміну навчання в школі-інтернаті оформляється наказом директора.

3.5. За утримання дітей у загальноосвітній школі-інтернаті державної та комунальної форм власності з батьків або осіб, які їх замінюють, стягується плата в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

Плата за утримання дітей в санаторній школі-інтернаті державної та комунальної форм власності не справляється.

3.6. Вихованці шкіл-інтернатів обох типів відповідно до встановлених норм та фактичного матеріально-фінансового забезпечення закладу забезпечуються м'яким інвентарем, предметами особистої гігієни, а також підручниками, технічним та іншим навчальним приладдям, іграшками та іграми, матеріалами для розвитку індивідуальних творчих здібностей, гурткової роботи тощо.

Вихованці школи-інтернату відповідно до встановлених норм забезпечуються одягом і взуттям.

Вихованці санаторної школи-інтернату при прибутті на навчання повинні мати необхідний комплект одягу і взуття.

У санаторній школі-інтернаті державної та комунальної форм власності за рахунок держави частково або повністю мо-

жуть забезпечуватися (одягом, взуттям) діти із малозабезпечених сімей у кількості не більше 25 відсотків загального числа вихованців.

Директор школи-інтернату може вносити обґрунтовані корективи до норм і терміну носіння вихованцями одягу та взуття в межах асигнувань і з урахуванням місцевих особливостей.

3.7. Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, перебувають у школі-інтернаті та санаторній школі-інтернаті на повному державному утриманні відповідно до встановлених норм.

3.8. По закінченні школи-інтернату вихованцям безоплатно видається комплект літнього одягу і взуття, яке було в їхньому користуванні під час навчання в цьому закладі. За потреби, з урахуванням матеріального становища родини, безоплатно може видаватись також комплект зимового одягу і взуття, що був у користуванні дитини під час навчання.

Вихованцям, які вибули зі школи-інтернату з інших причин, безоплатно видається комплект сезонного одягу та взуття, що був у їхньому користуванні на момент вибуття.

3.9. У школах-інтернатах обох типів приватної форми власності утримання вихованців здійснюється за рахунок засновника (власника) та інших не заборонених законодавством України джерел фінансування.

3.10. Медичне обслуговування вихованців школи-інтернату та санаторної школи-інтернату незалежно від підпорядкування і форми власності здійснюється медичними працівниками, які входять до штату цих закладів. У разі відсутності у штаті посад медичних працівників окремих спеціальностей медичне обслуговування здійснюють медичні працівники дитячих лікувально-профілактичних закладів за територіальним принципом.

Заклади охорони здоров'я разом з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щорічно (у санаторних школах-інтернатах – двічі на рік) забезпечують безоплатний медичний огляд, моніторинг і подальшу показану корекцію стану здоров'я вихованців в умовах шкіл-інтернатів.

Органи управління освітою забезпечують перевезення вихованців за висновком медичних працівників на консультацію і (або) госпіталізацію та повернення їх до

навчальних закладів.

3.11. Відповідальність за організацію харчування вихованців у школі-інтернаті та санаторній школі-інтернаті незалежно від підпорядкування та форми власності покладається на засновника (власника) та керівника цього закладу.

Норми та порядок організації харчування вихованців установлюються Кабінетом міністрів України.

3.12. Контроль та нагляд за організацією медичних та санітарно-гігієнічних заходів з охорони здоров'я, якістю харчування вихованців покладається на територіальні органи охорони здоров'я і територіальні установи державної санітарно-епідеміологічної служби.

3.13. У школі-інтернаті за наявності не менше 15 дітей різного віку із загальним недорозвитком мовлення вводиться посада вчителя-логопеда. Корекційні заняття проводяться відповідно до Положення про логопедичні пункти системи освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 13.05.93 № 135 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 31.05.93 за № 59.

3.14. Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в школі-інтернаті та санаторній школі-інтернаті здійснюється практичним психологом.

6. Учасники навчально-виховного процесу в школі-інтернаті, навчально-виховного і лікувально-профілактичного та реабілітаційного процесу в санаторній школі-інтернаті

6.1. Учасниками навчально-виховного процесу в школі-інтернаті, навчально-виховного і лікувально-профілактичного та реабілітаційного процесу в санаторній школі-інтернаті є:

- вихованці (діти, які навчаються і виховуються у навчальному закладі та частково або повністю утримуються за рахунок держави);
- учні (діти, які тільки навчаються у школі-інтернаті);
- керівники;
- педагогічні, медичні працівники, психологи та інші спеціалісти;
- батьки або особи, які їх замінюють.

6.2. Статус учасників навчально-виховного і лікувально-профілактичного та реабілітаційного процесу, їхні права, обов'язки, трудові відносини (призначення і звільнення з посади), навантаження та інші види діяльності, атестація тощо

визначаються законодавством про освіту, працю, охорону здоров'я, іншими нормативно-правовими актами, цим Положенням, статутом, Правилами внутрішнього розпорядку школи-інтернату та санаторної школи-інтернату.

7. Управління школою-інтернатом та санаторною школою-інтернатом

7.1. Керівництво школами-інтернатами обох типів здійснює директор.

7.2. Порядок призначення на посаду та звільнення з посади директора та заступника (заступників) директора шкіл-інтернатів обох типів всіх форм власності здійснюється відповідно до законодавства про освіту.

7.3. Директор школи-інтернату та санаторної школи-інтернату:

- здійснює керівництво і контроль за діяльністю закладу;
- діє від імені закладу, укладає угоди з юридичними та фізичними особами, представляє його в усіх державних органах, на підприємствах, в установах і громадських організаціях;
- забезпечує раціональний добір і розстановку кадрів, створює необхідні умови для підвищення фахового та кваліфікаційного рівня;
- організовує, спрямовує і координує навчально-виховний та лікувально-реабілітаційний (у санаторній школі-інтернаті) процеси, відповідає за їх якість та ефективність;
- відповідає за реалізацію Державного стандарту загальної середньої освіти, забезпечує контроль за виконанням навчальних планів і програм, за рівнем навчальних досягнень вихованців;
- створює необхідні умови для проведення позанавчальної роботи, організації безпечної життєдіяльності вихованців;
- забезпечує дотримання санітарно-гігієнічних вимог, протиепідемічних правил та норм, протипожежної та правил техніки безпеки;
- вживає заходів щодо пропаганди здорового способу життя, дотримання правил особистої гігієни;
- забезпечує права вихованців на захист від будь-яких форм фізичного або психічного насильства;
- підтримує ініціативи щодо вдосконалення системи навчання та виховання, заохочення творчих пошуків, дослідно-експериментальної роботи педа-

гогів та вихованців;

- дає дозвіл на участь діячів науки, культури, членів творчих спілок, працівників підприємств, установ, а також організацій, зареєстрованих у встановленому законодавством порядку, у навчально-виховному процесі, керівництві дитячими об'єднаннями за інтересами;
- розпоряджається у встановленому порядку майном і коштами закладу;
- контролює дотримання режиму роботи закладу, організацію харчування і медичного обслуговування вихованців;
- організовує різні форми співпраці з батьками або особами, які їх замінюють;
- видає у межах компетенції накази та розпорядження, контролює їх виконання;
- щороку звітує про роботу закладу на загальних зборах (конференції) колективу.

7.4. Колегіальним органом управління школою-інтернатом та санаторною школою-інтернатом є педагогічна рада, яку очолює директор. До складу педагогічної ради входять заступник (заступники) директора, педагогічні, медичні (у санаторних школах-інтернатах) працівники, інші спеціалісти. У засіданнях педагогічної ради можуть брати участь із дорадчим голосом представники органів управління освітою, охорони здоров'я, підприємств, установ, громадських організацій, батьків або осіб, які їх замінюють.

Організація діяльності та повноваження педагогічної ради визначаються Положенням про загальноосвітній навчальний заклад.

7.5. Органом громадського самоврядування у школі-інтернаті та санаторній школі-інтернаті є загальні збори (конференція) його колективу, що скликаються не менше одного разу на рік.

Порядок скликання, повноваження, склад, чисельність загальних зборів (конференції) колективу здійснюються відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад та статуту навчального закладу.

7.6. У період між загальними зборами (конференціями) діє рада навчального закладу, повноваження якої визначаються Примірним положенням про раду загальноосвітнього навчального закладу,

затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 27.03.2001 № 159.

7.7. У школі-інтернаті та санаторній школі-інтернаті можуть створюватися піклувальна рада, робота якої здійснюється відповідно до Положення про піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 05.02.2001 № 45 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19.02.2001 за № 146/5337, а також учнівський комітет, батьківський комітет тощо, положення про які розробляє і затверджує Міністерство освіти і науки України.

8. Матеріально-технічна база та фінансово-господарська діяльність школи-інтернату та санаторної школи-інтернату

8.1. Використання матеріально-технічної бази та фінансово-господарська діяльність шкіл-інтернатів обох типів здійснюються відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад, інших законодавчих та нормативно-правових документів, які регулюють питання фінансово-господарської діяльності цих типів навчальних закладів.

8.2. Школи-інтернати обох типів повинні мати необхідну кількість будівель, приміщень та обладнання для організації навчально-виховного, лікувально-профілактичного і реабілітаційного процесу (санаторна школа-інтернат), проживання вихованців, проведення позанавчальної роботи.

До такого набору приміщень входять: навчальний корпус (блок) з обладнаними кабінетами, класами, лабораторіями, залами; спальний корпус (блок) з навчальними та побутовими кімнатами для самопідготовки, лагодження одягу, відпочинку й дозвілля; медичний блок, що включає фізіотерапевтичний кабінет і кабінет для проведення профілактичних щеплень; їдальня і харчоблок із складськими приміщеннями; господарчо-побутовий комплекс, що включає склади, пральню, гараж, виробничі майстерні тощо.

Санаторна школа-інтернат повинна мати лікувально-реабілітаційний комплекс для здійснення лікувально-профілактичних та реабілітаційних заходів відповідно до профілю захворювання.

8.3. Школи-інтернати обох типів забезпечуються автотранспортом.

8.4. Кошторис і план асигнувань школи-інтернату та санаторної школи-інтер-

нату складаються і затверджується відповідно до законодавства України.

8.5. Штатний розпис школи-інтернату та санаторної школи-інтернату державної та комунальної форм власності складається згідно з діючими нормативними документами в межах визначеного фонду оплати праці (приватної - власником на основі діючих нормативів).

8.6. Школи-інтернати обох типів можуть здійснювати міжнародне співробітництво в порядку, установленому законодавством України.

9. Контроль за діяльністю школи-інтернату та санаторної школи-інтернату

9.1. Контроль за діяльністю шкіл-інтернатів обох типів незалежно від форми власності здійснюється з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері загальної середньої освіти.

Державний контроль здійснюють Міністерство освіти і науки України, Державна інспекція навчальних закладів, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою, органи державної санітарно-епідеміологічної служби, засновники (власники) закладу.

9.2. Державний санітарно-епідеміологічний нагляд здійснюється не рідше одного разу на квартал та за епідпоказаннями.

9.3. Основною формою державного контролю за діяльністю шкіл-інтернатів обох типів будь-якої форми власності є державна атестація, яка проводиться не рідше одного разу на десять років у порядку, установленому Міністерством освіти і науки України.

9.4. У період між атестаціями проводяться перевірки (інспектування) закладу з питань, пов'язаних з його навчально-виховною, лікувально-реабілітаційною та фінансово-економічною діяльністю. Зміст, види і періодичність цих перевірок визначаються засновником (власником), проводяться, як правило, 1-2 рази на рік; з інших питань – відповідно до законодавства.

Директор департаменту загальної середньої та дошкільної освіти
П.Б. Полянський

Додаток
до Положення про загальноосвітню
школу-інтернат та загальноосвітню
санаторну школу-інтернат

ПОКАЗАННЯ ТА ПРОТИПОКАЗАННЯ ДЛЯ НАПРАВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДО ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ САНАТОРНИХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

I. ЗАХВОРЮВАННЯ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

Показання:

1. Ревматизм в неактивній фазі, не раніше 10 місяців після періоду загострення захворювань без пороку серця або з пороком серця, при помірній компенсованій митральній, аортальній або митрально-аортальній недостатності.

2. Вроджені пороки серця (блідого типу) при відсутності недостатності кровообігу, які не потребують хірургічного втручання.

3. Хронічний тонзиліт з тонзилогенною кардіоміопатією.

4. Первинна артеріальна гіпертонія ІА і ІБ ступенів, вегетосудинна дистонія.

5. Стан після перенесеного інфекційно-алергійного міокардиту не раніше ніж через 6 місяців після періоду загострення захворювання при відсутності активності процесу.

Противоказання:

1. Ревматизм, інфекційно-алергійний міокардит в активній фазі або безперервно рецидивне протікання процесу.

2. Недостатність кровообігу.

3. Порушення ритму серця: миготлива аритмія, пароксизмальна і непароксизмальна ектопічна тахікардія, часті (більше 5 за хвилину) або групові екстрасистоли, атривентрикулярна блокада повна або неповна високого ступеня.

II. ХРОНІЧНІ НЕСПЕЦИФІЧНІ ЗАХВОРЮВАННЯ ОРГАНІВ ДИХАННЯ

Показання:

1. Хронічна пневмонія, вроджені пороки розвитку бронхів і легенів при відсутності дихальної або легенево-серцевої недостатності, а також ознак загострення хронічного запального процесу.

2. Стан після операції з приводу хронічних неспецифічних захворювань легенів (не раніше 6 місяців після операції), відсутність дихальної недостатності і активності запального процесу в бронхах і легенях.

3. Рецидивний або астматичний бронхіт у період ремісії.

4. Бронхіальна астма легкого або середнього ступеня в період стійкої ремісії.

5. Різні форми респіраторних алергозів (алергійний ларингіт, трахеїт та ін.) у період ремісії.

Противоказання:

1. Наявність ознак загострення запального процесу в бронхолегеневій системі.

2. Наявність дихальної або легенево-серцевої недостатності.

3. Бронхіальна астма в тяжкій формі з частими нападами, нападний період бронхіальної астми.

III. ХВОРОБИ ОРГАНІВ ТРАВЛЕННЯ

Показання:

1. Хронічний гастрит (гастроуденіт) у період ремісії.

2. Хронічні захворювання тонкого і товстого кишечника в період ремісії.

3. Хронічні захворювання жовчовивідних шляхів у період ремісії.

4. Виразкова хвороба шлунка або дванадцятипалої кишки в стадії ремісії без стенозування при відсутності перетринування, кровотечі протягом 6 останніх місяців і не раніше 3 місяців після перенесеного загострення.

5. Хронічні персистируючі гепатити в неактивній фазі.

Противоказання:

1. Хронічний гастрит (гастроуденіт) у період загострення.

2. Хронічні захворювання тонкого і товстого кишечника в період загострення.

3. Хронічні захворювання жовчовивідних шляхів і печінки в період загострення.

4. Виразкова хвороба дванадцятипалої кишки або шлунка, ускладнена або що безперервно рецидивує.

5. Хронічна дизентерія та інші кишкові інфекційні захворювання.

6. Агресивний хронічний гепатит, цироз печінки з проявами портальної гіпертензії.

IV. ПСИХОНЕВРОЛОГІЧНІ ЗАХВОРЮВАННЯ

Показання:

1. Неврози.

2. Невротичні форми реактивних станів.

3. Астенічні, церебрастенічні, неврозоподібні стани як наслідок раннього органічного враження центральної нервової системи, травм черепа, нейроінфекції і соматичних захворювань.

4. Неврозоподібні форми психічних захворювань у стадії компенсації.

5. Початкові прояви патологічного формування особистості і патологічних рис характеру без виражених розладів поведінки і соціальної адаптації.

6. Ревматична церебрастенія (не раніше ніж через 6 місяців після травми черепа).

Протипоказання:

1. Захворювання, перераховані в показаннях, у стані вираженої декомпенсації, які потребують лікування в дитячих психіатричних стаціонарах або в санаторіях психоневрологічного профілю.

2. Олігофренія.

3. Психопатія, патологічні формування особистості з вираженими розладами поведінки і соціальної адаптації.

4. Резидуально-органічні і процесуальні психопатоподібні стани.

5. Судомні напади і їх еквіваленти.

6. Шизофренія, крім неврозоподібних форм, у стадії компенсації.

V. МАЛІ І НЕАКТИВНІ (ФАЗА ЗГАСАННЯ) ФОРМИ ТУБЕРКУЛЬОЗУ

Показання:

1. Локальні форми внутрішньогрудного туберкульозу у фазі ущільнення і кальцинації.

2. Туберкульозна інтоксикація.

3. Позалегенові форми туберкульозу у фазі згасання специфічного процесу без нориць.

4. Діти і підлітки, які перенесли туберкульозний менінгіт (при відсутності активних туберкульозних змін в інших органах і порушень інтелекту), через один рік після стаціонарного лікування.

5. Діти і підлітки з групи підвищеного ризику захворювання туберкульозом (віраж, гіперергія до туберкуліну на **6 і більше мм**, контакт з хворими відкритої і активної форми туберкульозу). Діти, інфіковані мікобактеріями з хронічними неспецифічними захворюваннями органів і систем, у фазі ремісії.

6. Діти і підлітки, які перенесли оперативні втручання на легенях з приводу туберкульозу і неспецифічних змін, через один рік після операції при відсутності післяопераційних ускладнень і активних специфічних змін в інших органах.

Протипоказання:

1. Активні та бацілярні форми внутрішньогрудного і позалегенового туберкульозу.

2. Неспецифічні захворювання в період загострення.

3. Органічні ураження нервової системи з наявністю розумової відсталості і зниження інтелекту.

VI. ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ

Показання:

1. Типовий цукровий діабет I типу;

- порушення обміну речовин здебільшого порушення обміну вуглеводів;

- з частими гіпер- та гіпоглікеміями.

2. Порушення толерантності до вуглеводів.

3. Затримка темпів росту.

4. Затримка статевого розвитку.

5. Конституційне ожиріння.

6. Еутіреодне збільшення щитовидної залози.

Протипоказання:

1. Ендокринопатія у стані декомпенсації.

2. Судомні пароксизми як денні, так і нічні.

3. Енурез (денний або стійкий нічний), енкопрез.

4. Різні нервово-психічні розлади, які спричиняють порушення емоційно-вольової сфери, пізнавальної діяльності.

VII. СКОЛІОЗ

Показання:

1. Сколіоз диспластичної та вродженої етіології I, II і початку III (до 50%) ступенів з наявністю структурних змін у кісткових елементах хребта та прогресуючим перебігом.

2. Кіфотичні деформації хребта.

Протипоказання:

1. Усі види порушення постави.

2. Сколіози II-III ступенів, що потребують хірургічного лікування.

3. Інфекційний поліартрит.

Загальні протипоказання для направлення дітей до санаторних шкіл-інтернатів:

1. Усі захворювання в період загострення.

2. Соматичні захворювання в гострій формі, які вимагають стаціонарного лікування.

3. Усі інфекційні захворювання; стан після перенесення інфекційних захворювань, що супроводжується бацілоносінням.

4. Венеричні захворювання в гострій та хронічній формі.

5. Органічні ураження центральної та периферичної нервової системи зі стійкими і тяжкими залишковими явищами (парези, паралічі, зниження розумової діяльності).

6. Психічні захворювання, що затрудняють адаптацію в колективі або створюють загрозу для оточуючих дітей.

7. Епілепсія та епілептичні напади.

8. Різні форми енурезу, енкопрезу.

9. Захворювання крові (гемофілія, анемія, тяжкі прояви хвороби Верльгофа, хронічний лейкоз тощо).

10. Захворювання нирок (хронічні нефрози та нефрити).

11. Захворювання шкіри грибкової та негрибкової природи.